

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

ВІСНИК
Прикарпатського університету

Серія
Економіка

ВИПУСК 12

Івано-Франківськ
Плай
2017

Друкується за ухвалою Вченої ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 27 червня 2017 року, протокол № 6.

Редакційна рада:

д-р філол. наук, проф. **Грещук В. В. (голова ради)**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **Загороднюк А. В.**, д-р філол. наук, проф. **Кононенко В. І.**, д-р істор. наук, проф. **Кугутяк М. В.**, д-р філос. наук, проф. **Ларіонова В. К.**, д-р пед. наук, проф. **Лисенко Н. В.**, д-р юрид. наук, проф. **Луць В. В.**, д-р хім. наук, проф. **Миرونюк І. Ф.**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **Остафійчук Б. К.**, д-р політ. наук, проф. **Цепенда І. Є.**

Редакційна колегія:

Романюк Михайло Дмитрович (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Михайлів Галина Василівна (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідуючого кафедрою менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідуючий кафедрою обліку і аудиту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Благун Іван Семенович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, декан економічного факультету Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Брич Василь Ярославович – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Тернопільського національного економічного університету;

Дмитришин Леся Ігорівна – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Пилипів Надія Іванівна – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Садова Уляна Ярославівна – доктор економічних наук, професор, завідувача відділом соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» (м. Львів);

Ткачук Ірина Григорівна – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувача кафедрою фінансів Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Ткач Олег Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідуючий кафедрою менеджменту та маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою управління та бізнес-адміністрування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Вахович І. М. – доктор економічних наук, професор (Луцький національний технічний університет);

Ястремська О. М. – доктор економічних наук, професор (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця).

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України №374 від 13.03.2017 р. «Вісник Прикарпатського університету. (Серія: Економіка)» включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 338.1:332.144(477)

Лучик В. Є., Королюк Ю. Г.

ПРОГНОЗНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ОБЛАСТЕЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

У роботі доведено, що особливого значення у сценарному прогнозуванні розвитку прикордонних регіонів України набувають системність, узгодженість, варіантність та неперервність, достовірність і точність. Обґрунтовано аспекти використання територіальних прогнозів при розробці стратегій і програм економічного та соціального розвитку регіонів, оцінки їх фінансового стану регіонів, розвитку і розміщення окремих галузей. Підтверджено, що песимістичний та інерційний сценарії розвитку прикордонних регіонів України співпадають на вказаний горизонт

прогнозування. Методом групового врахування аргументів виявлено, що у випадку дотримання окремими прикордонними областями темпів росту внутрішніх показників, обумовлених «Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року» не є достатнім для забезпечення оптимістичного сценарію розвитку.

Ключові слова: сценарне прогнозування, соціальний та економічний розвиток, прикордонний регіон, оптимістичний та інерційний сценарії.

Luchyk V., Koroliuk Y.

FORECAST SCENARIOS OF THE CARPATHIAN REGIONS' DEVELOPMENT

In this paper we have proven that of high importance in scenario prognostication of the frontier regions of Ukraine there are consistency, coordination, variance and continuity, certainty and exactness. We have substantiated the aspects of the territorial forecasts use when elaborating the strategies and programs of economic and social development, assessment of the regional financial state, development and locating of some branches. It is confirmed that pessimistic and inertial development scenarios of frontier regions in Ukraine coincide when talking about a given period. With the help of the group consideration of arguments it is found out that in the case of some frontier regions it is not enough to follow the growth rates of internal indicators due to the "State Strategy for Regional Development for the Period until 2020" in order to supply the optimistic development scenario.

Key words: scenario forecasting, social and economic development, frontier region, optimistic and inertial scenario.

Вступ. Для України актуальність прогнозування соціального та економічного розви-

тку має декілька аспектів. Прогноз є важливим інструментом підвищення ефективності, дієвості економічної політики, що особливо важливо у період кардинальних економічних перетворень, які переживає наша країна. Крім цього, у тій мірі, в якій прогнозування зможе забезпечити конструктивну, демократичну взаємодію науки, бізнесу, громадських організацій і державної влади, ці дослідження будуть сприяти соціально-економічному розвитку, ефективному узгодженню регіональних і загальнодержавних інтересів і внесуть істотний внесок до соціально-політичної консолідації суспільства. Прогнозування об'єктивно сприяє подоланню технократичних ілюзій і розповсюдженню гуманістичного розуміння суспільного розвитку, відповідно до якого все більшого значення в оцінці його результатів повинен набувати соціальний, демографічний та екологічний розвиток. Підвищений інтерес до даної проблематики цілком закономірний, оскільки прогноз як імовірнісне уявлення про перспективи об'єкта, що вивчається, в майбутньому дозволяє керівникам різних рівнів побачити основні орієнтири змін, що відбуваються, що дає їм можливість своєчасно оцінити

небезпеку ризиків і загроз, а отже, прийняти заходи для уникнення негативних наслідків.

Ефективність керування регіональними системами значно підвищується, якщо вдається передбачити напрями і характер майбутніх змін в їх зовнішньому і внутрішньому середовищі. Тому орієнтація на ефективне управління вимагає проведення науково обґрунтованих прогнозних розрахунків, які з певним ступенем надійності забезпечують отримання інформації про очікувані зміни. Прогнозування показників соціально-економічного розвитку регіонів має орієнтуватися не тільки на інтуїтивні або формалізовані методи, а й на всеможливі їх системні комбінації.

Постановка завдання. Проблемам розробки методик, впровадження окремих методів та прийомів прогнозування регіонального розвитку присвячені праці вчених-економістів Гесця В. [1], Гранберга А. [2], Сулова В. [2] та ін. Дослідження багаторегіональних систем, які базуються на використанні інструментарію моделювання та прогнозування відносин та процесів, що відбуваються у регіонах держави, привертають все більшу увагу науковців. Цим питанням присвячені дослідження Скрипниченко М. [1], Суспіцина С. [3], Сухоруков А. І. та Харазішвілі Ю. [4] та ін. Застосування методики Форсайт, який включає набір ефективних інструментів технологічного прогнозування, висвітлено у працях Осипова В., Парасюк І. [5], Федулової Л. [6, 7] та Кинен М. [8]. Теоретичні основи моделювання та сценарного прогнозування соціального та економічного розвитку прикордонних регіонів висвітлено у наукових працях В.Ф. Кицяка [9]. Проте, незважаючи на значний обсяг публікацій і досліджень з даної теми, в умовах цивілізаційних змін та глобалізації економіки залишається гострою необхідність в удосконаленні методів та прийомів покращення регіональних прогнозів, їх реалістичності та варіативності. Метою дослідження є застосування сценарних підходів при прогнозуванні розвитку прикордонних регіонів.

Результати. Створення сучасної ефективної системи державного управління регіональним розвитком, спрямованої на забезпечення зменшення регіональних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності регіонів, надання високоякісних послуг населенню з урахуванням досвіду країн ЄС передбачає створення єдиної системи стратегічного планування і прогнозування розвитку держави

та її регіонів. Проблема надійності прогнозування змін внутрішніх умов і зовнішнього середовища для будь-якої економічної системи є ключовою при виробленні довгострокових стратегій і програм її розвитку. При цьому очевидно, що точно і однозначно передбачити характер зміни і ступінь впливу всіх чинників у їх взаємозалежності практично неможливо. Як вважають А. І. Сухоруков та Ю. М. Харазішвілі, «завдання пошукового прогнозу полягає у визначенні структурних зрушень, гальмуючих чинників, науково-технічних проблем, що вимагають вирішення, можливих обмежень розвитку науки й техніки, у т. ч. ресурсні обмеження» [4, с. 44].

Сценарне прогнозування є методикою реалізації системного дослідження складних об'єктів, що розвиваються. Ця дефініція служить основою формування цілісної процедури проведення комплексного сценарного дослідження об'єкта прогнозування. Проведення сценарного дослідження – це свого роду наповнення реальним, властивим тільки даному об'єкту дослідження змістом. Вся сукупність процедур цього підходу будується на поєднанні змістовного логічно-евристичного підходу з формальними методами дослідження систем, перш за все засобами економіко-математичного моделювання. Як правило, зовні вони організовуються як інтерактивні процедури, що мають на увазі підключення інтелекту дослідників-фахівців на тому або іншому етапі обчислень. Особливістю даного інструментарію прогнозування є його жорстка орієнтація на мету прогнозування. Оскільки саме вони дозволяють виділити досліджувану систему із загальної картини реально функціонуючого середовища, визначити перелік істотних для дослідження зв'язків, залежностей, індикаторів, параметрів, оцінити функціонально-технологічну і прагматичну придатність тих або інших математичних методів як засобів опису і вивчення властивостей об'єкта дослідження. У загальному випадку мета сценарних побудов прогнозу може зводитися до таких трьох базових постановок або їх різних комбінацій:

спостереження за розвитком системи при різних гіпотезах щодо механізму формування цього розвитку;

виявлення критичних ситуацій, «вузьких місць» у розвитку системи;

розробка і оцінка ефективних стратегій вирішення проблем майбутнього розвитку.

У цілому побудова сценаріїв направлена на вирішення двох основних проблем, а саме:

виділення ключових моментів розвитку досліджуваного об'єкту і розробка на цій основі якісно різних варіантів його динаміки; усесторонній аналіз та оцінка кожного з отриманих варіантів, вивчення його структурних особливостей і можливих наслідків реалізації.

Таким чином, сценарій завжди розглядається в динаміці, тобто при розгортанні «історії» досліджуваного об'єкта в часі і (або) просторі. Отже, у сценарному просторі окремий сценарій є не крапкою, а вектором або траєкторією, яка показує зміну характеристик системи в процесі заданого ряду ітерацій.

Саме для рішення задач визначення напрямів розвитку складних систем в різних областях діяльності у розвинутих країнах в останні десятиріччя активно застосовується метод Форсайт, який включає набір ефективних інструментів прогнозування [8, с. 60].

Форсайт базується на прогнозуванні варіантів можливого майбутнього, яке може наступити при виконанні певних умов: правильного визначення сценаріїв розвитку, досягнення консенсусу при виборі того чи іншого бажаного сценарію, прийнятті заходів з його реалізації. Існує багато методів прогнозування, але у програмах Форсайт найбільш інтенсивно використовують лише 10–15 з них: метод Дельфі, критичні технології, розробка сценаріїв, технологічна дорожня карта і формування експертних панелей та ін.

Таким чином, прогнозування розвитку країни та окремих її регіонів будується у відповідності із загальними принципами прогностики і територіального прогнозування. Серед цих принципів особливе значення має системність і узгодженість, варіантність і неперервність, а також достовірність і точність прогнозів. Територіальні прогнози використовуються при розробці схем економічного і соціального розвитку і фінансового стану регіонів, розвитку і розміщення галузей, комплексних схем розвитку і розміщення продуктивних сил.

Розробка прогнозів майбутнього стану рівнів господарювання включає оцінку кон'юнктури ринку (для короткострокових прогнозів) і тенденцій зміни ринку та його суміжників (для середньо- і довгострокових прогнозів). Методологічно при середньо- і довгостроковому прогнозуванні не враховуються часткові і випадкові фактори розвитку ринку; чим довший прогнозний період, тим більш узагальненим стає прогноз, а фактори дії на кон'юнктуру ринку поступаються місцем фак-

торам, які формують істотні тенденції ринку.

Для сценарного прогнозування розвитку прикордонних регіонів доцільно попередньо проаналізувати їх демографічний потенціал, ринок праці та зайнятість населення, економічний, інноваційний, інфраструктурний потенціали, матеріальний добробут населення, зовнішньоекономічний потенціал та соціальну безпеку. На основі такого аналізу можна з певною точністю передбачити траєкторію розвитку регіону і при потребі вносити корективи у відповідні програми та стратегії.

Особлива увага у сценарному прогнозуванні приділяється моделюванню як інструменту побудови не окремих траєкторій розвитку прикордонного регіону, а великого спектра варіантів для оцінки впливу різних факторів, вибору цільових орієнтирів, пріоритетних напрямів, оцінки можливих ризиків, що сприятиме формуванню стратегії, яка була би прийнята при будь-якому варіанті розвитку подій з точки зору досягнення мети.

Одним із способів отримання прогнозних результатів є концепція вирішення регіональних проблем за допомогою системної оцінки взаємодій всіх процесів і явищ, що відбуваються в межах регіону та країни в цілому. Суть такого підходу полягає в тому, що регіон потрібно вивчати під кутом декількох ракурсів – як територію, як економічну систему і як економічний простір.

Отже, прогнозування розвитку прикордонних регіонів має проходити крізь призму багатовимірності їх структури, яка об'єднує різноякісні підсистеми, засновані на взаємодії природних, технологічних і соціальних процесів, що відбуваються одночасно, а також економічних, демографічних, екологічних, культурних і політичних чинниках. З іншого боку, регіон є просторовою структурою економіки, тобто особливий тип економічної системи, який виникає на основі взаємозв'язаного розвитку виробництва, населення і ресурсної сфери, що дозволяє йому виступати самостійним суб'єктом економічного розвитку. Зважаючи на зазначене, в якості інтегрального показника прогнозування розвитку прикордонних областей Карпатського регіону (Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької) було вибрано валовий регіональний продукт (ВРП) на одну особу.

Для побудови інерційного сценарію розвитку враховувались дані динаміки ВРП за період 2005-2015 рр. Врахування залежності

ВРП від часу та внутрішніх попередніх періодів дала змогу побудувати інерційні прогнози його зростання на п'ятирічний горизонт (2016-2020 рр.) з високим показником достовірності апроксимації (понад 0,85). Як видно з рис. 1, прогнозна поведінка ВРП досліджуваних областей характеризується деяким позитивним інерційним зростанням з темпом на рівні статистично описаних періодів – 2005-2015 рр.

Прогнозні дані констатують відсутність перспектив стрімкого розвитку досліджуваних регіонів, зокрема із використанням його прикордонних доміант. Більше того, наявність впливу курсової політики НБУ та країн сусідів на номінальну величину ВРП (який вимірювався в гривневому еквіваленті) може взагалі нівелювати і такі тенденції його позитивної динаміки.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р. (затверджена Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385) у якості цільових параметрів визначає понад 20 статистичних показників, ріст яких на п'ятирічний горизонт заплановано на рівні 10-25%. Таким чином, в основу оптимістичного сценарію регіонального соціально-економічного розвитку України закладено відповідний заданий ріст регіональних соціально-економічних показників.

Для нашого випадку мова йде про наявність функціоналу:

$$ВРП = f(x_1, x_2, \dots, x_n), \quad (1)$$

де $x_i, i = 1..n$ – це відповідні статистичні показники.

Зважаючи на специфіку об'єкта дослідження (прикордонні області Карпатського регіону) в якості x_i було обрано такі показники:

- x_1 – Середня з/п, грн.;
- x_2 – Індекс споживчих цін;
- x_3 – Експорт, млн. дол. США;
- x_4 – Індекс промислової продукції;
- x_5 – Індекс с/г продукції;
- x_6 – Прямі інвестиції в млн. дол. США;
- x_7 – Капітальні інвестиції млн. грн.;
- x_8 – Індекс обсягу виконаних будівельних робіт;
- x_9 – Перевезення вантажів автомобільним транспортом, тис. т.;
- x_{10} – Перевезення пасажирів автомобільним транспортом, тис. пас.;
- x_{11} – Оптовий товарооборот, млн. грн.;
- x_{12} – Обсяг роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб), млн. грн.;

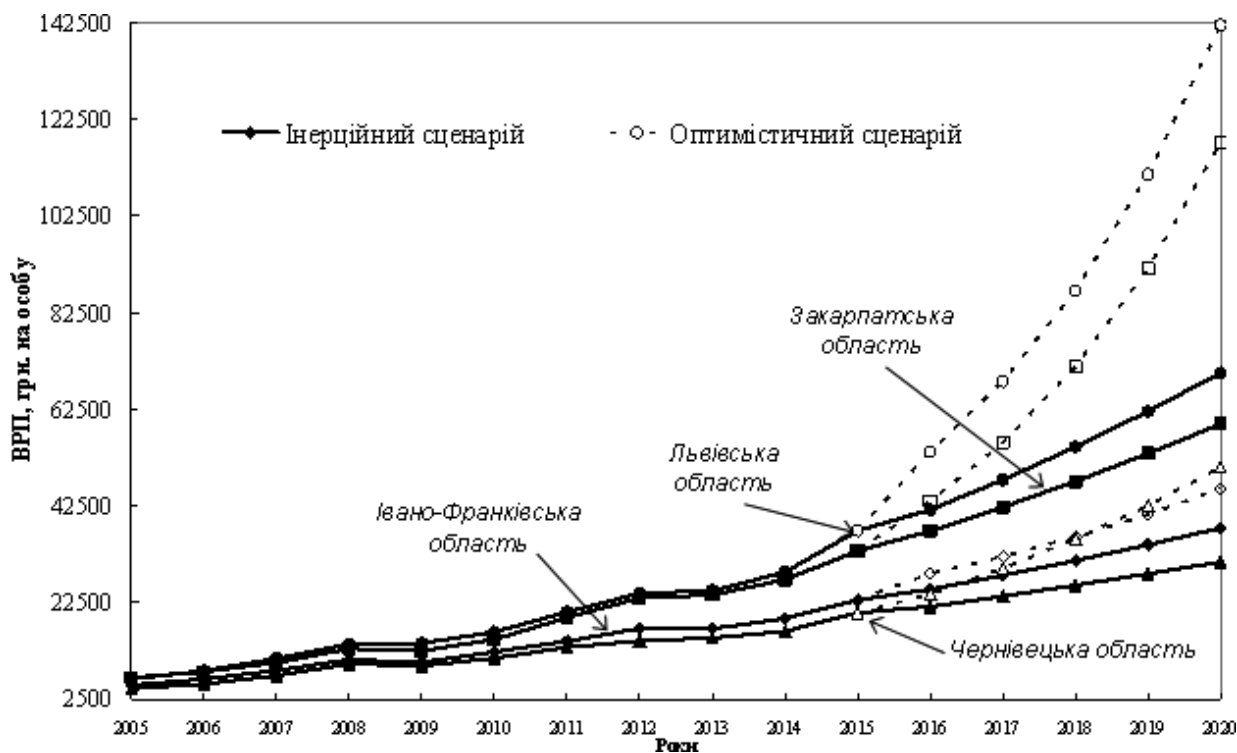

Рис. 1. Інерційний та оптимістичний сценарії розвитку областей Карпатського регіону

x_{13} – Рівень безробіття;

x_{14} – Економічно активне населення працездатного віку, тис. осіб.;

Для розв'язання функціоналу 1 було застосовано метод групового урахування аргументів (МГУА) реалізований в середовищі GMDH Shell DS. В якості статистичного базису розв'язку було обрано динаміку ВРП та показників x_i за 10-ть останніх років (2005-2015 рр.) для Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Точність отриманих залежностей ВРП для областей Карпатського регіону від внутрішніх параметрів їх соціально-економічних систем (x) визначалась показником достовірності апроксимації який становив понад 0,87. Варто зазначити, що МГУА відкинув окремі параметри, які несуттєво впливали на величину ВРП або внутрішньо корелювали між собою.

Заклавши в отримані функціонали зростання внутрішніх факторів на рівні 20%, було отримано крайні оптимістичні прогнози сценарного зростання ВРП прикордонних областей Карпатського регіону (див. рис.1). Так, у випадку Закарпатської і Львівської областей отримано досить високу динаміку росту ВРП. Однак, для Івано-Франківської та Чернівецької областей дотримання оптимістичного цільового зростання внутрішніх показників не забезпечує такого стрімкого зростання ВРП, що може пояснюватися неналежним використанням регіональних потенціалів та потребою модернізації економіко-господарчих підсистем.

Висновки. Для успішної реалізації політики регіонального розвитку потрібно розробити систему правових і організаційно-економічних норм, удосконалити механізми державного регулювання регіонального розвитку, зокрема, методи визначення пріоритетів. Таким методом, безперечно, є сценарне прогнозування, яке вступає на принципово новий етап свого розвитку. Економічні процеси, які відбуваються у сучасному глобалізованому просторі і в нашій державі, зокрема, надзвичайно важко досліджувати звичайними теоретичними методами, тому що їх результати неможливо одразу перевірити на достовірність і адекватність.

Стосовно варіантності прогнозування розвитку прикордонних регіонів, то традиційними залишаються три сценарії: песимістичний, реальний або інерційний та оптимістичний або інноваційний. Якщо мова йде про короткострокову перспективу, то, на нашу думку, сьогодні вести мову про інноваційний роз-

виток України та її регіонів немає підстав, оскільки до кінця так і не сформована його інституціональна, законодавча та фінансова база. Прогнозування на основі оптимістичного (інноваційного) сценарію розвитку має сенс виключно для довго- та далеко- строкової перспективи. Що стосується песимістичного та інерційного сценарію, то на коротку перспективу вони майже співпадатимуть, про що свідчить динаміка ВРП областей Карпатського регіону на душу населення у доларах США за 2005-2015 рр.. та України в цілому, хоча цей самий показник, оцінений у гривні, справді доводить його незначне зростання. Економічні проблеми України якраз пов'язані з відсутністю чітко визначеного сценарію її політичного та економічного розвитку. А відсутність або небажання реалізації стратегії економічного розвитку держави та її регіонів призвело до розбалансування всіх секторів економіки, падіння промислового та аграрного виробництва.

Література

1. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку: колект. моногр. / В. М. Геєць, В. Р. Сіденко, М. І. Скрипниченко, І. В. Крючкова, О. І. Черняк; ред.: М. І. Скрипниченко; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2012. – 717 с.
2. Гранберг А. Г. Многорегиональные системы: экономико-математическое исследование / А. Г. Гранберг, В. И. Суслев, С. А. Суспицын – Новосибирск: Сибирское научное Издательство, 2007. – 371 с.
3. Оптимизация территориальных систем / под редакцией д.э.н. Суспицына С.А. / ИЭОПП СО РАН, Новосибирск, 2010. – 632 с.
4. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
5. Осипов В. М. Роль форсайта в управлінні субрегіоном / В. М. Осипов, І. Л. Парасюк, О. О. Ворожейкін // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 47. – С. 197-205.
6. Федулова, Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87-100.
7. Федулова Л. І. Прогнозування технологічного розвитку галузей промисловості / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування : Науково-аналітичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 9-29.
8. Кинен М. Технологический Форсайт / М. Кинен // Форсайт. – 2009. – № 3 (11). – С. 60-67.
9. Кифяк В. Ф. Теоретичні основи сценарного прогнозування соціально-економічного розвитку прикордонного регіону / В. Ф. Кифяк // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 7. – С. 214-222.

References

1. Heiets', V. M. Sidenko, V. R. Skrypnychenko, M. I. Kriuchkova, I. V. and Cherniak, O. I. (2012), *Faktory*

makroekonomichnoi nestabil'nosti v systemi modelej ekonomichnoho rozvytku: kolekt. monohr. [Factors of macroeconomic instability in the system of models of economic development], NAN Ukrainy, In-t ekonomiky ta prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine.

2. Granberg, A. G. Suslov, V. I. and Suspicyun, S. A. (2007) *Mnogoregional'nye sistemy: jekonomiko-matematicheskoe issledovanie* [Multi-regional systems: economic and mathematical research], Sibirskoe nauchnoe Izdatel'stvo, Novosibirsk, Russia.

3. Suspicyun, S. A. (2010), *Optimizacija territorial'nyh sistem* [Optimization of territorial systems], IJeOPP SO RAN, Novosibirsk, Russia.

4. Sukhorukov, A. I. and Kharazishvili, Yu. M. (2012), *Modeliuvannia ta prohnozuvannia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: monohrafiia* [Modeling and

forecasting of socio-economic development of regions of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

5. Osypov, V. M., Parasiuk, I. L. and Vorozhejkin, O. O. (2012), "The role of foresight in the management of the subregion", *Ekonomichni innovatsii*, iss. 7, pp. 197–205.

6. Fedulova, L. I. (2012), "Conceptual model of Ukraine's innovation strategy", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 87–100.

7. Fedulova, L. I. (2008), "Forecasting technological development of industries", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 9–29.

8. Kinen, M. (2009), "Technological Foresight", *Forsajt*, vol. 3, pp. 60–67.

9. Kyfiak, V. F. (2011), "Theoretical bases of scenario forecasting of social and economic development of the border region", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 7, pp. 214–222.

УДК 331.28

Цимбалюк С. О.

ІННОВАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ ТРУДОВИХ ДОХОДІВ НА ЗАСАДАХ ГІДНОЇ ПРАЦІ

Обґрунтовано необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму визначення основних параметрів заробітної плати з метою забезпечення гідної оплати праці. Сформульовано інноваційні механізми форму-

вання політики трудових доходів на засадах гідної праці.

Ключові слова: трудові доходи, політика трудових доходів, гідна праця, гідна оплата праці.

Tsybalyuk S. O.

INNOVATIVE MECHANISMS OF LABOUR INCOME POLICY FORMING ON THE PRINCIPALS OF DECENT WORK

The necessity of improvement of organizational-economic mechanism of labour remuneration basic parameters in order to providing of implementation of decent labour remuneration has been proved. Innovative mechanisms of labour income policy forming on the principals of decent work have been defined.

Keywords: labour income, labour income policy, decent work, decent labour remuneration.

Вступ. Аналіз політики трудових доходів в Україні засвідчив наявність низки негативних явищ і тенденцій, зокрема низького рівня заробітної плати, незадовільної структури та диференціації доходів найманих працівників, несправедливості в оплаті праці, низького рівня розвитку соціального партнерства. Наявна політика трудових доходів призводить до асиметрії у розподілі створених благ, загострення

суперечностей між найманими працівниками та роботодавцями, поглиблення соціальної нерівності, зниження престижності праці й заінтересованості персоналу в її результатах.

Неефективність політики трудових доходів та недосконалість інституціональних засад обумовлюють потребу в розробці організаційно-економічного механізму визначення основних параметрів заробітної плати, який забезпечуватиме гідний рівень винагороди, справедливий розподіл граничного продукту між власником і найманим працівником, своєчасну виплату й об'єктивну диференціацію заробітної плати та прозорість політики оплати праці.

Постановка завдання. Дослідженням питань гідної оплати праці, політики трудових доходів, організації заробітної плати займалися вчені: М. Армстронг [9], М. Ведерніков [1], Н. Волгін [2], О. Грішнова [3], А. Колот [4,

5], Г. Куліков [4], В. Лагутін [6], Дж. Мілкович [10], Т. Перегудова [7], Р. Хендерсон [8] та ін.

Незважаючи на постійний науковий дискурс питань гідної оплати праці серед науковців, а також підвищений інтерес до цієї проблематики з боку державних органів влади, політичних діячів, концепт гідної оплати праці залишається малодослідженим, потребують опрацювання інноваційні механізми формування політики трудових доходів на засадах гідної праці.

Метою дослідження є висвітлення інноваційних механізмів формування політики трудових доходів на засадах гідної праці.

Результати. Організаційно-економічний механізм визначення основних параметрів заробітної плати має ґрунтуватися на задіянні ринкових і договірних елементів регулювання розміру та структури винагороди, а також використанні інноваційних підходів й інструментів формування різних складових винагороди за працю.

Одним з ключових факторів формування політики трудових доходів на засадах гідної оплати праці є *розвиток інституціонального середовища*. Соціальними та правовими новаціями у цій сфері мають стати:

1) Модернізація й підвищення дієвості соціальних стандартів у політиці доходів:

– розроблення нового інструментарію визначення прожиткового мінімуму, орієнтованого на забезпечення гідного рівня життя (а не просте відтворення робочої сили) й забезпечення відповідності цього соціального індикатора реальній вартості споживчого кошика. Включення до цього набору витрат на навчання, лікування, оздоровлення, відпочинок, а також витрат, пов'язаних з утриманням і навчанням непрацездатних членів родини відповідно до ст. 3 Конвенції МОП № 131 «Про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються» та ст. 9 Закону України «Про оплату праці»;

– зобов'язання органів місцевого самоврядування обчислення та затвердження регіональних прожиткових мінімумів, не нижчих від установленого Кабінетом Міністрів України, й на їх основі визначення мінімальної заробітної плати в регіоні. Такі регіональні соціальні стандарти мають бути передбачені територіальними угодами й обов'язковими для використання для всіх підприємств небюджетного сектору економіки, зареєстрованих у відповідному регіоні.

2) Перебудова та наповнення новим інструментарієм чинних механізмів регулювання

доходів, насамперед системи оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема запровадження прогресивної шкали диференціації ставки податку з доходів фізичних осіб, за одночасного встановлення неоподаткованого мінімуму трудових доходів, що узгоджується з принципом соціальної справедливості й сприятиме зниженню надмірної диференціації доходів громадян.

3) Розроблення дієвих механізмів щодо своєчасної виплати заробітної плати та захисту трудових доходів від зниження купівельної спроможності за умов інфляції та затримок їх виплати:

– удосконалення процедури компенсації втрати частини доходів у зв'язку з порушенням термінів їх виплати, зокрема скорочення терміну, у разі затримки за який підприємство має виплачувати працівникові компенсацію, від одного календарного місяця до 15 календарних днів;

– удосконалення процедури індексації доходів громадян у частині встановлення розміру доходу, який має підлягати індексації: уся сума доходів для громадян, які одержують доходи в розмірі, що не перевищує розмір середньої заробітної плати в економіці України, а не в межах лише прожиткового мінімуму

Важливим напрямом формування інституціональних засад гідної праці є *реформування оплати праці працівників у бюджетному секторі економіки*. Одним з напрямів реформування оплати праці працівників бюджетної сфери має бути запровадження сучасних підходів до побудови тарифних умов оплати праці, з-поміж яких:

– відмова від жорстких рамок ЄТС, побудова її на гнучких засадах;

– віднесення професій та посад не до розрядів ЄТС, а формування кваліфікаційних груп з оплати праці;

– зменшення кількості розрядів ЄТС і діапазонів розрядів для окремих професій і посад за рахунок формування кваліфікаційних груп з оплати праці на підставі складності робіт;

– опрацювання методики оцінювання посад і робіт для об'єктивного порівняння складності завдань і обов'язків працівників;

– розроблення кваліфікаційних характеристик (професійних стандартів) для тих галузей бюджетної сфери, для яких відповідні випуски Довідника не підготовлені, що дасть змогу порівняти складність завдань і обов'язків працівників, які обіймають різні посади,

й об'єктивніше сформувати кваліфікаційні групи з оплати праці;

– запровадження однакового відносного зростання порозрядних тарифних коефіцієнтів – постійної міжрозрядної різниці;

забезпечення різниці в тарифних ставках і посадових окладах двох суміжних кваліфікаційних груп не менше від 10 %;

– присвоєння кожній кваліфікаційній групі не стабільних тарифних коефіцієнтів, а діапазону (вилки) співвідношень в оплаті праці, використання перехресної побудови діапазонів, що дасть змогу індивідуалізувати заробітну плату, повніше врахувати результати праці працівників, їхнє ставлення до роботи, рівень професіоналізму тощо;

– надання права керівникам бюджетних установ, закладів і організацій розробляти показники, які потрібно враховувати під час визначення конкретного розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника в межах установлених діапазонів. Узгодження основних положень з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником), що представляє інтереси більшості працівників та ін.

Щодо негативних тенденцій, пов'язаних з поглибленням зрівнялівки в оплаті праці працівників різних категорій і професійних груп внаслідок реформування інституту мінімальної заробітної плати, то у зв'язку з ситуацією, що склалася, вважаємо за доцільне зосередити увагу на поступовому підвищенні розміру прожиткового мінімуму, доведенні його, принаймні, до фактичного рівня, який періодично оприлюднювало Міністерство соціальної політики України. Важливим є скорочення розриву між прожитковим мінімумом, який сьогодні виступає відправною точкою для визначення мінімального посадового окладу (тарифної ставки), та мінімальною заробітною платою. Лише за таких умов можливе відновлення міжкваліфікаційних і міжпосадових співвідношень в оплаті праці різних категорій та професійних груп працівників, а отже, забезпечення об'єктивної диференціації заробітної плати.

Важливим напрямом розвитку інституціональних засад формування політики трудових доходів в контексті забезпечення гідної праці має бути *удосконалення колективно-договірного регулювання оплати праці*. Правовими, організаційними та соціальними новаціями у цій сфері мають стати:

• надання угодам різних рівнів статусу нормативних актів, за невиконання основних по-

ложень яких посадові особи мають нести відповідальність згідно з чинним законодавством. З цією метою необхідно поширити норми та положення генеральної, галузевих і територіальних угод на підприємства, які не брали участі в переговорному процесі та їх підписанні. Відповідні зміни мають бути внесені в українське законодавство, зокрема у ст. 9 Закону України «Про колективні договори і угоди» передбачити, що положення генеральної, галузевої, територіальної угод є обов'язковими для всіх суб'єктів, що перебувають у сфері дії сторін (а не тільки тих, що підписали угоду). Передбачити також зобов'язання сторін соціально-трудова відносин виконувати рішення, ухвалені тресторонніми або двосторонніми органами соціального діалогу. Внести відповідні зміни до ст. 9 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», у якій передбачити, що такі рішення є обов'язковими для виконання, а не тільки для розгляду;

• регламентація послідовності укладання угод різних рівнів і колективних договорів та часових рамок ведення колективних переговорів. При цьому рекомендуємо передбачити норму щодо укладання угод у році, що передуює року початку їх дії;

• надання профспілкам додаткових прав і повноважень у сфері захисту інтересів найманих працівників, розширення переліку зобов'язань профспілок у системі регулювання соціально-трудова відносин;

• визначення порядку інформування працівників про зміст колективних угод і договорів. Надання можливості ознайомлюватися з основними положеннями галузевих і територіальних угод широкому загалу, усім заінтересованим особам, розміщення угод на сайтах Мінсоцполітики України, Федерації профспілок України;

• визначення на законодавчому рівні чіткого порядку та механізму контролю за виконанням основних положень колективних угод і договорів, а також критеріїв оцінювання рівня виконання соціальними партнерами взятих на себе зобов'язань;

• конкретизація на законодавчому рівні видів відповідальності посадових осіб за порушення законодавства про колективні договори і угоди та невиконання взятих на себе зобов'язань, зокрема, за порушення прав соціальних партнерів під час ведення колективних переговорів, перешкоджання здійсненню контролю за виконанням основних положень

колективних угод різних рівнів і договорів тощо;

- залучення до розроблення змісту колективних угод і договорів кваліфікованих юристів, науковців, фахівців з питань колективно-договірного регулювання;

- формування культури ведення соціального діалогу, поширення ідеології соціальної відповідальності серед соціальних партнерів: держави, роботодавців, найманих працівників, представницьких органів та ін.

Доцільно також передбачити на законодавчому рівні недопущення внесення до генеральної, галузевої, територіальної угод і колективних договорів норм, що погіршують матеріальне становище найманих працівників порівняно з нормами, що містили попередні (раніше чинні) угоди та договори.

Рекомендації щодо *змістовного наповнення колективних угод різних рівнів*:

- уникати практики формування в угодах положень щодо оплати праці загального (неконкретного), а отже, необов'язкового, характеру, формулювати домовленості у вигляді конкретних зобов'язань з визначенням інструментів і механізмів реалізації взятих сторонами на себе зобов'язань, термінів реалізації заходів і програм;

- обмежити практику формулювання норм і положень у вигляді спільних зобов'язань сторін, визначати конкретних відповідальних посадових осіб;

- обмежити практику надання домовленостям рекомендаційного характеру, відмовитися від практики дублювання законодавчих норм без надання найманим працівникам додаткових гарантій;

- узгоджувати положення угод галузевого та територіального рівнів з нормами, передбаченими генеральною угодою, особливо в частині питань оплати праці, які мають бути врегульовані й відображені в галузевих і територіальних угодах відповідно до норм генеральної угоди;

- передбачити колективними угодами різних рівнів і договорами розроблення та реалізацію комплексних програм соціального розвитку працівників.

Важливим напрямом розвитку інституціональних засад формування політики трудових доходів є *посилення участі наукових інститутів* (зокрема за сприянням держави) у розробленні нормативно-правового й науково-методичного забезпечення запровадження інноваційних моделей винагороди за працю.

Пріоритетними напрямками участі наукових інститутів у формуванні політики трудових доходів мають бути:

- проведення наукових досліджень щодо обґрунтування доцільності запровадження на підприємствах інноваційних моделей винагороди за працю, а також підходів до проектування різних складових компенсаційного пакета, нових нестандартних інструментів посилення лояльності працівників, підвищення мотивації, формування соціально відповідального ставлення персоналу до праці та її результатів;

- науково-методичне забезпечення проведення аналізу робіт, оцінювання складності функцій і обов'язків (цінності посад і робіт), установлення науково обґрунтованих міжкваліфікаційних співвідношень в оплаті праці, які б забезпечували об'єктивну диференціацію посадових окладів, тарифних ставок і окладів, а отже, справедливість оплати праці;

- науково-методичне обґрунтування доцільності (ефективності) надання найманим працівникам соціального пакета, розроблення рекомендацій щодо вибору підходу до його формування, порядку надання найманим працівникам соціальних виплат і благ, запровадження програм медичного страхування;

- вироблення рекомендацій щодо посилення індивідуалізації заробітної плати, урахування під час розроблення різних складових компенсаційного пакета рівня розвитку у працівників професійно значущих компетенцій (особливо тих характеристик, які сприяють інноваційному розвитку), узгодженості винагороди з індивідуальними та колективними результатами праці та ін.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в системі соціально-трудова відносин, у характері та змісті праці, сприяють поширенню практики запровадження *індивідуалізованих умов оплати праці* на основі застосування повноцінних, збалансованих за структурою та розміром виплат і винагород компенсаційних пакетів з урахуванням індивідуально-особистісних характеристик працівників, їх потреб та інтересів, а також ринкової ціни робочої сили. *Процедуру проектування компенсаційного пакета на засадах гідної праці на підприємстві* наведено на рис. 1.

Важливим напрямом формування політики трудових доходів на засадах гідної праці, насамперед на рівні підприємств, установ і організацій, є поширення *індивідуалізації оплати праці найманих працівників* як необхідної умови забезпечення гідного рівня, об'єктивної

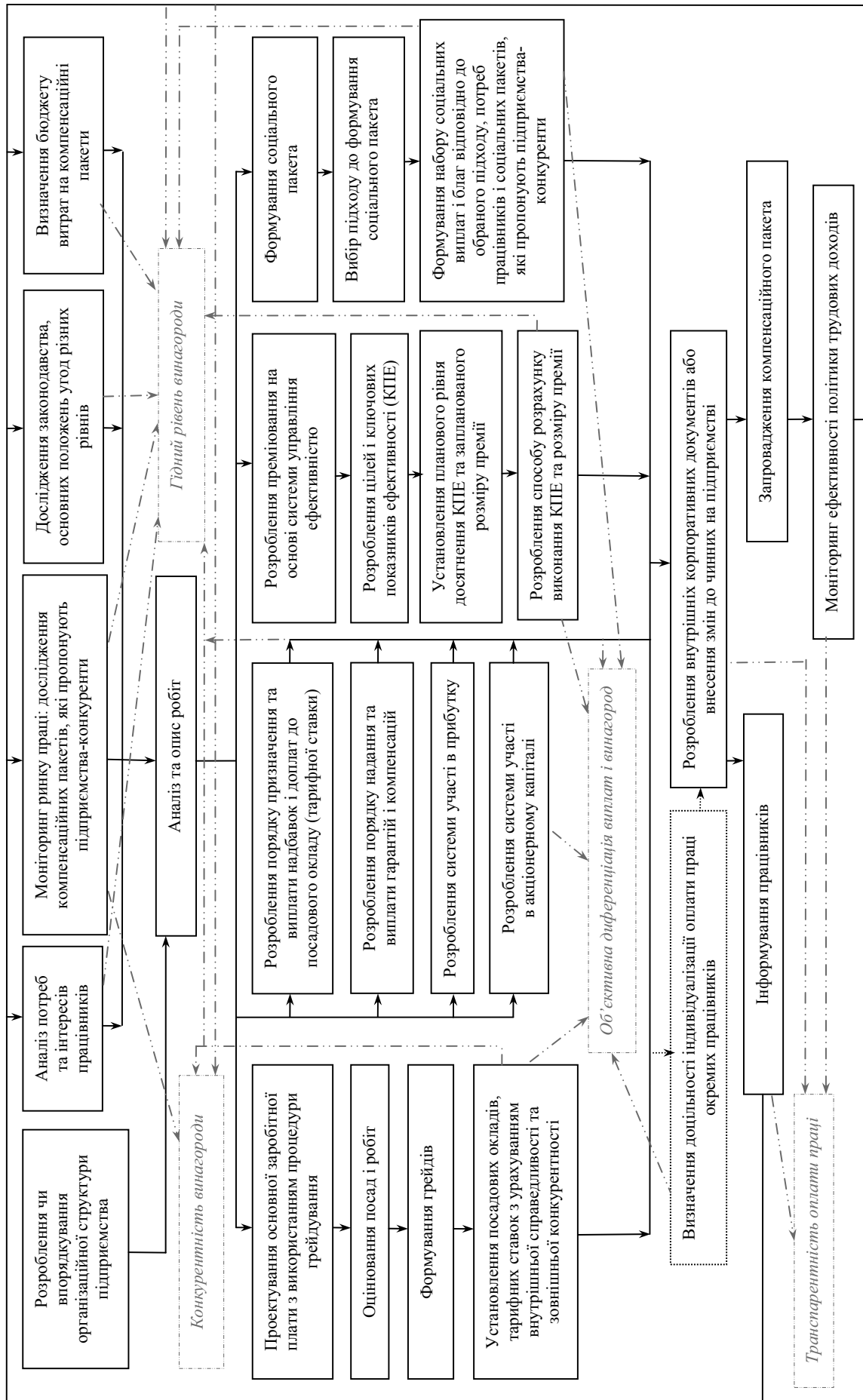

Рис. 1. Процедура проектування компенсаційного пакета на засадах гідної праці

диференціації та конкурентності винагороди за працю. При цьому індивідуалізація може реалізовуватися у двох напрямках:

Перший напрям – це максимальне врахування внеску працівника в результати діяльності підприємства (який визначається цінністю посади/роботи та індивідуальними результатами праці) та його індивідуально-особистісних характеристик (кваліфікації, компетентностей, ставлення до праці тощо) у процесі формування різних складових заробітної плати: основної заробітної плати, надбавок, доплат, премій, одноразових винагород і навіть соціального пакета. Цей напрям індивідуалізації орієнтований на посилення внутрішньої справедливості системи оплати праці.

Другий напрям – це запровадження індивідуалізованих умов оплати праці найманих працівників. На підприємстві можуть діяти як загальні умови оплати праці, так і індивідуалізовані. Загальні умови визначаються внутрішніми нормативними актами. Наявність загальних умов не виключає права під час укладання трудового договору (контракту) роботодавцю чи найманому працівникові запропонувати іншій стороні індивідуалізовані умови оплати праці.

Принциповим питанням індивідуалізації є недопущення ухвалення норм, що погіршують матеріальне становище працівника порівняно з чинним законодавством, колективними угодами та договором, іншими нормативними актами підприємства. У разі відхилення від загальноприйнятих на підприємстві умов усі положення щодо визначення виплат і винагород, їх розміру та порядку надання певному працівникові мають бути встановлені в трудовому договорі (контракті).

Сфера застосування індивідуалізованих умов оплати праці не може поширюватися на всіх працівників. Належним чином розроблений на підприємстві механізм узгодження розміру винагороди зі складністю робіт і кваліфікацією працівників, індивідуальними та колективними результатами праці, рівнем розвитку компетентностей, наявними відхиленнями у змісті та умовах праці від нормальних забезпечує справедливість, гнучкість оплати праці, її об'єктивну диференціацію, виконання виплатами та винагородами мотиваційної, соціальної, відтворювальної, оптимізаційної функцій, що є ключовим у формуванні політики трудових доходів на засадах гідної праці. У зв'язку з цим дальша конкретизація умов оплати праці необхідна лише у виняткових випадках для окремих найманих працівників.

Доцільність індивідуалізації умов оплати праці може визначатися за такими критеріями: інноваційний і творчий характер праці; дефіцит представників окремих категорій і професійних груп на ринку праці; суттєвий вплив індивідуальних результатів праці працівника на результати діяльності підприємства загалом; наявність у працівника виняткових компетентностей, унікальних знань, які забезпечують йому високий рівень конкурентоспроможності на ринку праці, а підприємству, на якому він працює, – значні конкурентні переваги на ринку товарів або послуг тощо.

Використання керівниками підприємств і фахівцями у сфері оплати праці *інноваційних моделей винагороди за працю, а також підходів до проектування різних складових компенсаційного пакета* дасть змогу:

- підвищити гнучкість системи оплати праці та посилити індивідуалізацію в оплаті праці, підвищити залежність винагороди від рівня розвитку компетентностей у працівника, індивідуальних та колективних результатів праці, а отже, забезпечити об'єктивну диференціацію трудових доходів;
- посилити конкурентність системи оплати праці за рахунок врахування кон'юнктури ринку праці під час визначення розміру різних виплат і винагород;
- підвищити задоволеність працівників системою оплати праці завдяки забезпеченню справедливості, прозорості, об'єктивної диференціації винагород, зокрема через оцінювання внеску співробітників у результати діяльності підприємства та узгодження оцінки цього внеску з винагородами, які одержують співробітники;
- підвищити соціальну відповідальність працівників до праці та її результатів, а також стимулювати інноваційну діяльність та ін.

Висновки. Запровадження інноваційних механізмів формування політики трудових доходів, розвиток інституціональних засад дасть змогу сформулювати законодавче, науково-методичне, організаційне забезпечення розроблення ефективної системи оплати праці, що сприятиме узгодженню інтересів основних сторін соціально-трудова відносин, розробленню інноваційних моделей винагороди, забезпечити гідний рівень та об'єктивну диференціацію винагород, посилити їх індивідуалізацію, підвищити прозорість політики оплати праці, справедливість і конкурентність винагороди, а отже, реалізувати основні принципи гідної праці.

Література

1. *Ведерников М. Д.* Особенности мотивации трудового поведения работников в современных условиях / М. Д. Ведерников, Е. М. Поплавский // Проблемы экономики и менеджмента. – 2013. – № 5 (21). – С. 3–5.
2. *Волгин Н. А.* Достойная оплата труда как условие и следствие достойного труда в инновационной экономике / Н. А. Волгин [Электронный ресурс] – http://igpr.ru/library/volgin_na_dostojnaja_oplata_truda_kak_uslovie_i_sledstvie_dostojnogo_truda_v_innovacionnoj_j.
3. *Гришнова О.* Особливості оплати праці на підприємствах-монополістах / О. Гришнова, К. Березюк // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 7. – С. 3–8.
4. Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС) : монографія / А. М. Колот, Г. Т. Куліков, О. М. Поплавська та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 274 с.
5. *Колот А. М.* Мотиваційний менеджмент : підручник / А. М. Колот, С. О. Цимбалюк. – К. : КНЕУ, 2014. – 479 с.
6. *Лагутін В.* Про теоретико-методологічні засади дослідження оплати праці / В. Лагутін // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 3. – С. 16–20.
7. *Перебудова Т.* Соціальні стандарти гідної оплати праці та їх дотримання в Україні / Т. Перебудова // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 2. – С. 35–40.
8. *Хендерсон Р.* Компенсационный менеджмент. Стратегия и тактика формирования заработной платы и других выплат / Р. Хендерсон. – СПб. : Питер, 2004. – 880 с.
9. *Armstrong M.* Strategic Reward: Making It Happen / M. Armstrong, D. Brown. – London : Kogan Page, 2006. – 266 p.
10. *Milkovich G. T.* Compensation / G. T. Milkovich,

J. M. Newman. – 10th edit. – McGraw-Hill/Irwin, 2010. – 712 p.

References

1. *Vedernikov M. D.* Peculiarities of Motivation of Workers' Labour Behaviour in the Modern Conditions / M. D. Vedernikov, E. M. Poplavskij // Problems of Economics and Management. – 2013. – № 5 (21). – P. 3–5.
2. *Volgin N. A.* Decent Labour Remuneration as a Condition and Consequence of Decent Work in the Innovative Economy / N. A. Volgin [Electronic source] – http://igpr.ru/library/volgin_na_dostojnaja_oplata_truda_kak_uslovie_i_sledstvie_dostojnogo_truda_v_innovacionnoj_j.
3. *Hrishnova O.* Peculiarities of Labour Remuneration at Enterprises- monopolists / O. Hrishnova, K. Berezyuk // Ukraine: Aspects of Labour. – 2012. – № 7. – P. 3–8.
4. Research of Labour Remuneration Problems: Comparative Analysis (Ukraine and EU Countries) : Monograph / A. M. Kolot, H. T. Kulikov, O. M. Poplavs'ka and others. – K. : KNEU, 2008. – 274 p.
5. *Kolot A. M.* Motivational Management : Textbook / A. M. Kolot, S. O. Tsybaliuk. – K. : KNEU, 2014. – 479 p.
6. *Lahutin V.* About Theoretical and Methodological Principles of the Labour Remuneration Research / V. Lahutin // Ukraine: Aspects of Labour. – 2010. – № 3. – P. 16–20.
7. *Perehudova T.* Social Standards for Decent Labour Remuneration and Abidance Them in Ukraine / T. Perehudova // Ukraine: Aspects of Labour. – 2014. – № 2. – P. 35–40.
8. *Henderson R.* Compensation Management. Strategy and Tactics of Remuneration and Other Payments Formation / R. Henderson. – SPb. : Piter, 2004. – 880 p.
9. *Armstrong M.* Strategic Reward: Making It Happen / M. Armstrong, D. Brown. – London : Kogan Page, 2006. – 266 p.

Русин Р. С.

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА РИЗИК ЯК ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЕКТУ

У статті розглянуто основні методичні підходи до визначення оцінки ефективності інвестиційного проекту з врахуванням невизначеності та ризику, а також означено поняття ризику та невизначеності

для інвестиційного проекту в сучасних умовах.

Ключові слова: *інвестиції, проект, інвестиційний проект, оцінка, ефективність, невизначеність, ризик.*

Rusyn R. S.

UNCERTAINTY AND RISK AS THE MAIN COMPOSITION EVALUATIONS OF THE INVESTMENT PROJECT EFFICIENCY

The article deals with the main methodical approaches to determining the estimation of the effectiveness of an investment project taking into account uncertainty and risk, as well as the concept of risk and uncertainty for the investment project in modern conditions.

Keywords: *investment, project, investment project, estimation, efficiency, uncertainty, risk.*

Вступ. Сучасні умови функціонування вітчизняних підприємств супроводжуються постійним оновленням основних фондів,

високим рівнем інновацій, оновлення видів продукції та послуг. Все це потребує значних інвестицій з врахуванням як екзогенних так і ендогенних чинників в умовах невизначеності та значних ризиків. Тому, вибір інвестиційних проектів для реалізації поставлених цілей, з врахуванням всіх можливих ризиків в умовах невизначеності, дозволить попередити та прийняти зважене та ефективне управлінське рішення.

Дослідження інвестиційних проектів має багато аспектів, зокрема розглядають стратегічне управління проектами, управління виробництвом та операціями, у сфері управлінського обліку та фінансового менеджменту, при цьому інвестиційні проекти розглядають з точки зору фінансового менеджменту та управлінського обліку.

Постановка завдання. Дана проблематика знайшла своє відображення в працях як вітчизняних так і зарубіжних вчених, зокрема таких як Бланк І. О., Вітлінський В. В., Гойко А. Ф., Гуткевич С. А., Дука А. П., Євтух О. Т., Ісаєва Т. М., Загородній А. Г., Коваленко Ю. М., Кравченко В. А., Мойсеєнко І. П., Пересада А. А., Савчук В. П., Суслов О. П., Федоренко В. Г., Чернов В. Г., Р. Брейлі, Дж. Бейлі, Дж. Кейнс та ін.

Зокрема, проект визначається як об'єкт взаємозалежних дій, який є унікальним і має свою мету та мету [3]. Мета полягає в тому, щоб виконати проект з мінімальними витратами, в найкоротші терміни та отримати відповідну якість. Також, проект може бути описаний як унікальний об'єкт логічно взаємопов'язаних дій, які мають спільну мету та обмежену тривалість [5].

Проектний ризик визначається як сукупний ефект від шансів на невизначені випадки, що негативно вплине на цілі проекту, тобто ступінь впливу негативних явищ та їх наслідків. Проектний ризик – це ризикова ситуація, ймовірність ризику та величина втрат [1].

Різні автори класифікують ризики проекту з багатьох різних аспектів, однак більшість класифікує їх за цілями проекту [3]:

- часові ризики, які пов'язані з тимчасовою метою проекту, намагаючись запобігти затримці його реалізації;
- фінансові ризики, які відносяться до мети проекту, намагаючись не перевищувати запланований бюджет;
- якісні ризики, які пов'язані з метою досягнення відповідної ефективності проекту.

Також можна розділити проектні ризики, відповідно до цілей проекту на непрямі (підвідні) ризики та прямі (вищі) ризики. Спочатку виникають непрямі ризики, і їх матеріалізація викликає виникнення прямих ризиків проекту. Співвідношення між непрямим і прямим ризиком можна описати як причинно-наслідковий зв'язок. Розподіл ризиків на проекти залежно від того, яким чином вони впливають на цілі проекту, – фактично, покращення класифікації ризиків відповідно до його взаємозв'язку з цілями проекту.

Інвестиційні проекти на підприємстві мають особливі характеристики, які відрізняються від портфеля фінансових інвестицій, однак основні принципи оцінки ризиків, розроблені в галузі фінансових інвестицій, також стосуються реальних інвестицій [2]. Портфель інвестицій не може бути повністю диверсифікований так як портфель фінансових інвестицій, а оцінка ризиків у сфері фінансових інвестицій спрощується через розвинені фінансові ринки та установи, які використовують складні методи перевірки та оцінки фінансових активів. Визначення ризиків у сфері реальних інвестицій на основі прогнозованого руху грошових коштів є суб'єктивним. Також існує проблема певної ідентифікації деталей активів. Портфель інвестицій за допомогою нових інвестицій та реструктуризації створює синергійний ефект через зростання, розширення, експлуатацію додаткових ресурсів тощо, і така оцінка якого є складною.

Результати. Тому, запропоновано ризик визначати як ймовірність майбутніх подій, а невизначеність як невідома вірогідність майбутніх подій. Визначена невизначеність є ризиком. Терміни «ризик та невизначеність» часто використовуються як синоніми у економіці [1].

При оцінці економічної ефективності та оцінці ризиків інвестиційного проекту ключовим моментом є прояв невизначеності числових параметрів планованого інвестиційного проекту.

Отже, при проведенні прогнозів необхідно враховувати фактори невизначеності, що зумовлюють ризик за кожним показником ефективності. Наявність різних видів невизначеності призводить до необхідності адаптації вище описаних показників аналізу та оцінки економічної ефективності інвестиційного проекту на основі застосування математичних методів, які дозволяють формалізувати й одночасно обробляти різні види невизначеності.

Взаємозв'язок основних показників і методів, які застосовуються при оцінці ефективності інвестиційних проектів показано на рис. 1. Для кожного з цих методів можуть бути виділені відповідні фактори, що підтверджують наявність невизначеностей.

- 4) модифіковану внутрішню норму доходності (MIRR);
- 5) дисконтований термін окупності проекту (DPB).

Для оцінки економічної ефективності великих інвестиційних проектів, з незначними

Рис. 1. Взаємозв'язок показників і методів аналізу інвестиційних проектів. Джерело: [6]

Оцінка ефективності інвестиційного проекту проводиться у декілька етапів [5], а саме:

- 1) визначення мети проекту;
- 2) проведення аналізу ринку, довілля, технічного, інституціонального, соціального, бюджетного аналізів;
- 3) оцінка ризиків;
- 4) проведення економічного аналізу проекту;
- 5) прийняття рішення про доцільність реалізації проекту [4].

При проведенні останнього етапу для інвесторів дуже велике значення Співвідношення між прибутковістю і ризикованістю відіграє чи не основне значення. Саме тому варто оцінити, прибуток підприємства та ризик.

Зокрема, для оцінки ефективності інвестицій використовують наступні методи [2]:

1. Статичні – базуються на облікових оцінках і не враховують всю тривалість життя проекту та нерівнозначність грошових потоків у різні моменти часу. До них відносять:

- 1) термін окупності інвестицій (PF);
- 2) рентабельність інвестицій (ROI);
- 3) коефіцієнт порівняльної ефективності.

2. Динамічні – засновані на концепції дисконтування та оперують часовими проміжками. До них відносять:

- 1) чисту приведену вартість (NPV);
- 2) індекс рентабельності інвестицій (PI);
- 3) внутрішню норму доходності проекту (IRR);

обсягами інвестицій, доцільно використовувати статичні показники абсолютної і порівняльної ефективності (коефіцієнт ефективності та термін окупності інвестицій), а для великих інвестиційних проектів, із значними обсягами інвестицій і тривалістю реалізації – динамічні показники ефективності.

Оцінка інвестиційного проекту передбачає також використання економічних та фінансових критеріїв та моделей прийняття рішень [1]. Критерієм яких є вплив проекту на поставлені цілі. Економічні критерії базуються на бухгалтерській інформації та звітах. Фінансові критерії базуються на інформації про грошові потоки та дисконтування [4]. Оцінку грошового потоку запропоновано визначати на основі облікової оцінки чистого доходу та балансу:

$$CF = SL + LL - D + (1 + t) * (R - C) - NCA - LO + A$$

де CF – рух грошових потоків; SL – короткострокові зобов'язання; LL – довгострокові зобов'язання; D – дивіденди; t – ставка податку; R – доходи; C – витрати; NCA – безготівкові короткострокові активи; LO – кошти, вкладені у довгострокові активи; A – амортизаційні накопичення.

Обидва види критеріїв вимагають спочатку інформації про річний додатковий чистий дохід як різницю між додатковими доходами (додана економія витрат) та збільшеними витратами (додаткові витрати або втрати доходів). Додатковий чистий дохід є релевантним, оскільки він сприяє фінансовому результату

підприємства, який може бути приписаний до рішення проекту. Необхідно оцінити альтернативні витрати, щоб розрахувати додатковий чистий дохід.

Економічні критерії: чистий прибуток, ставка податку, маржа безпеки, коефіцієнт прибутковості загальних інвестиційних витрат, коефіцієнт рентабельності середніх витрат інвестицій, річний рівень охоплення необхідної рентабельності, очікувана річна норма чистого доходу, пов'язаного із залученими активів.

Фінансові критерії: чиста теперішня вартість загального грошового потоку, чиста приведена вартість грошового потоку в операційному періоді, внутрішня норма прибутку, період окупності, частка чистої теперішньої вартості в період операції та інвестиційні витрати, ануїтет, еквівалентні початкові інвестиції в період окупності.

Формування оцінки починається з оцінки доходів, витрат та чистого доходу. Потужність проекту є лише однією з основних точок прогнозування надходжень, а інші базуються на аналізі та прогнозуванні ринку. Можна формувати інформацію для кращого розуміння варіанта проекту, використовуючи оцінку чистого доходу: інформацію про маржу внесків, ставку внеску, точку беззбитковості, маржу безпеки, точки байдужості.

Варіація проекту (бухгалтерська оцінка проекту) з оціночним збільшенням обсягу діяльності передбачає, що проект починає період експлуатації з частковим використанням потужностей, які поступово повинні зростати. Прогнозування можна розділити на:

- 1) оптимістичний, середній та песимістичний з огляду на використання ресурсів;
- 2) ймовірність реалізації варіантів;
- 3) ймовірність тимчасового досягнення повного використання виробничих потужностей.

Очікуваний початковий обсяг діяльності є основою для збільшення можливих обсягів та ймовірності реалізації, а також відправною точкою для оцінки ризиків. Проект з більшою дисперсією та стандартним відхиленням очікуваного початкового обсягу діяльності є більш ризикованим.

Бухгалтерська оцінка проекту з збільшенням обсягу діяльності підкреслює дві проблеми в розрахунку:

- 1) розрахунок амортизації;
- 2) співвідношення між чистим доходом та грошовим потоком [3].

Необхідно, щоб прогнозована амортизація відповіла оціночній зміні використання потужності. Це є передумовою прогнозування реального чистого доходу. Операційний грошовий потік проекту із збільшенням обсягу діяльності показує, що в період збільшення обсягу діяльності грошовий потік переоцінений, викликаний змінами дебіторської заборгованості та запасів. З огляду на постійний коефіцієнт оборотності, дебіторська заборгованість та запаси збільшуються в період збільшення обсягу діяльності.

Висока кореляція між проектами означає, що кожна зміна обсягу діяльності існуючого проекту викликає пропорційну зміну обсягу діяльності додаткового проекту. Це означає високий рівень економічної залежності та ризику. Оцінка ризику має надзвичайно важливе значення для таких проектів.

Для інвестиційних проектів існує три відповідні типи ризику: автономний ризик, ринковий ризик та загальний ризик всередині фірми.

Автономний ризик – власний ризик проекту, незважаючи на те, що проект є лише одним активом у портфелі активів компанії, і що ця фірма є лише однією складовою в портфелях більшості інвесторів. Автономний ризик проекту вимірюється вартістю очікуваних доходів проекту та сильно корелює з іншими видами ризику. Відправною точкою для аналізу окремого ризику проекту є визначення невизначеності, пов'язаної з грошовим потоком проекту.

Зручними методами оцінки автономного ризику проекту або мінливості очікуваної дохідності є [3]:

- 1) аналіз чутливості;
- 2) аналіз сценарію;
- 3) моделювання Монте-Карло.

У аналізі чутливості змінюються ключові змінні та спостерігаються зміни у нормі прибутку або будь-які інші критерії. Аналіз сценарію порівнює декілька прогнозованих випадків, як правило, найгірших, найкращих і базових випадків, а також оцінює очікувану норму прибутку або будь-який інший критерій при знаходженні ймовірності конкретного сценарію. Моделювання Монте-Карло – багатократна імітація умов формування показників ефективності проекту і їх відхилення від розрахункового або середнього значення. Коефіцієнт варіації – це стандартне відхилення, поділене на очікувану дохідність. Результатом множення коефіцієнта варіації та очікувану середню норму прибутку є частина премії за окремий ризик.

Ринковий ризик – це інша частина премії за ризик, яка вимірюється бета-коефіцієнтом проекту [3]. Є два підходи для вимірювання бета-коефіцієнтів для проектів чи реальних інвестицій. Перший підхід передбачає, що ринковий ризик проекту дорівнює ризику підприємства, де основна діяльність або продукт є змістом розглянутого проекту. Середній розмір таких бета-коефіцієнтів підприємств є бета-коефіцієнт проекту. Другий підхід передбачає визначення бета-коефіцієнта як відношення між валовою прибутковістю підприємства та середньою ринковою нормою прибутку [6]. Це корисно для малих та середніх підприємств та в умовах нерозвиненого фінансового ринку.

Остання частина премії за ризик у загальному ризику в межах фірми вимірюється впливом проекту на мінливість прибутку фірми [4]. Новий проект впливає на загальну прибутковість та ризик підприємств. Новий проект є прийнятним з погляду взаємовідносин між ризиком та доходом, коли:

1) проект збільшує загальну очікувану дохідність, не впливаючи на загальний ризик;

2) проект зменшує загальний ризик без змін у загальній очікуваній доходності;

3) проект сприяє прийнятному співвідношенню в змінах загального доходу та загального ризику.

Висновки. Прийняття рішення щодо інвестиційного проекту передбачає використання економічних та фінансових критеріїв та моделей рішень. На початковому етапі критерії вимагають інформацію про щорічний додатковий чистий дохід як різницю між додатковими надходженнями (додана економія витрат) та збільшеними витратами (додаткові витрати або додатковий дохід). Додатковий чистий дохід сприяє фінансовому результату підприємства.

Визначення ризику може бути задовільним, якщо належним чином оцінюються основні, економічні та фінансові наслідки реальних інвестицій. Додаткові та можливі наслідки щодо економічної залежності реальних інвестицій є ключовим елементом у формуванні економічного і грошового потоку та самостійної оцінки ризику. Загальний ризик всередині фірми залежить від прибутковості та розміру проекту. Оцінка ринкового ризику є найбільш невизначеною, але її значення в області реальних

інвестицій вважається меншим, ніж індивідуальна та сукупна загальна складова ризику.

Отже, оцінка ефективності інвестиційного проекту з врахування невизначеності та ризику дозволяє підвищити впевненість майбутніх інвесторів у надійності своїх інвестицій, а менеджменту підприємства показує повну картину стану підприємства та дозволяє покращити управлінські рішення.

Література

1. *Dimitric M., Skalamera-Alilovic D.* Investment Projects Evaluation in Decision Making Process. – Zbornik rad. – Sveuc. u Rij., Ekon. fak., God. 23. Sv. 1 (2005), str. 51-69.
2. *Бень Т. Г.* Порівняльний аналіз визначення економічної ефективності інвестиційних проектів за різними методиками / Т. Г. Бень // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 34-46.
3. *Бланк И. А.* Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – К.: Эльга-Н: Ника-Центр, 2002. – 448 с.
4. *Гриджук І. А.* Прийняття інвестиційних рішень в умовах багатокритеріальної невизначеності: теоретичний аспект / Гриджук І. А. // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – № 5, 2011.
5. *Русин Р. С.* Інвестиційні проекти: сутність та класифікація / Р. С. Русин // Економічний вісник університету, 2016, Вип. 31/1. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – С. 177-183.
6. *Чернов В. Г.* Неопределенность как фактор принятия инвестиционных решений и применение теории нечетких множеств для ее моделирования / Чернов В. Г., Дорохов А. В., Дорохова Л. П. // Montenegrin journal of economics. – 2010. – № 11, вып. 6. – С. 17-26.

References

1. *Dimitric M., Skalamera-Alilovic D.* Investment Projects Evaluation in Decision Making Process. – Zbornik rad. – Sveuc. u Rij., Ekon. fak., God. 23. Sv. 1 (2005), str. 51-69.
2. *Ben» T. H.* A comparative analysis of the determination of the economic efficiency of investment projects by different methods / T.H. Ben» // Ekonomika Ukrainy. – 2009. – № 11. – S. 34-46.
3. *Blank I. A.* Investment Management / I. A. Blank. – K.: Jel'ga-N: Nika-Centr, 2002. – 448 s.
4. *Hrydzhuk I. A.* Adoption of investment decisions in conditions of multicriteria uncertainty: theoretical aspect / Hrydzhuk I. A. // Elektronne naukove faxove vydannya «Efektyvna ekonomika». – № 5, 2011.
5. *Rusyn R. S.* Investment projects: essence and classification / R. S. Rusyn // Ekonomichnyj visnyk universytetu, 2016, Vyp. 31/1. – Pereyaslav-Xmel'nyc'kyj, 2016. – С. 177-183.
6. *Chernov V. G.* Uncertainty as a factor in making investment decisions and applying the theory of fuzzy sets to its modeling / Chernov V. G., Dorohov A. V., Dorohova L. P. // Montenegrin journal of economics. – 2010– № 11, vyp. 6. – S. 17-26.

СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті проводиться аналіз стану іпотечного кредитування в Україні в розрізі нефінансових корпорацій та домашніх господарств. Визначено проблеми на ринку іпотечного кредитування в Україні. Виділено головні чинники успішного функціонування іпотечного ринку в Україні.

Ключові слова: іпотечне кредитування, домашні господарства, фінансові корпорації, реальні ставки за іпотечними кредитами, ринок іпотечного житлового кредитування, кредитні програми, рефінансування іпотечних кредитів, інструменти рефінансування іпотеки.

In the article analysis of mortgage lending in Ukraine in the context of non-financial corporations and households is conducted. The problems in the mortgage market in Ukraine is determined. The main factors for successful functioning of the mortgage market in Ukraine is outlined.

Key words: mortgage lending, households, financial corporations, real mortgage rates, mortgage housing lending market, loan programs, mortgage refinancing, mortgage refinancing instruments.

Вступ. У світовій практиці іпотечне кредитування є важливим чинником стимулювання економічного розвитку держави. Воно сприяє об'єднанню ринків нерухомості, фінансових послуг, фондового ринку та низки суміжних ринків, а також здійсненню реформ в промисловому та аграрному секторах економіки, житловому господарстві. Активізація іпотечного кредитування на рівні держави дозволить забезпечити оновлення основних засобів суб'єктів господарювання різних форм власності, збільшити обсяги виробництва та реалізації продукції та обсяг інвестицій в економіку за рахунок вторинного ринку іпотечних кредитів; підвищити рентабельність діяльності суб'єктів, що в свою чергу призведе до збільшення обсягів надходжень до державного бюджету у вигляді податків, вирішити житлові проблеми населення, особливо незахищених його верств тощо. А тому формування системи

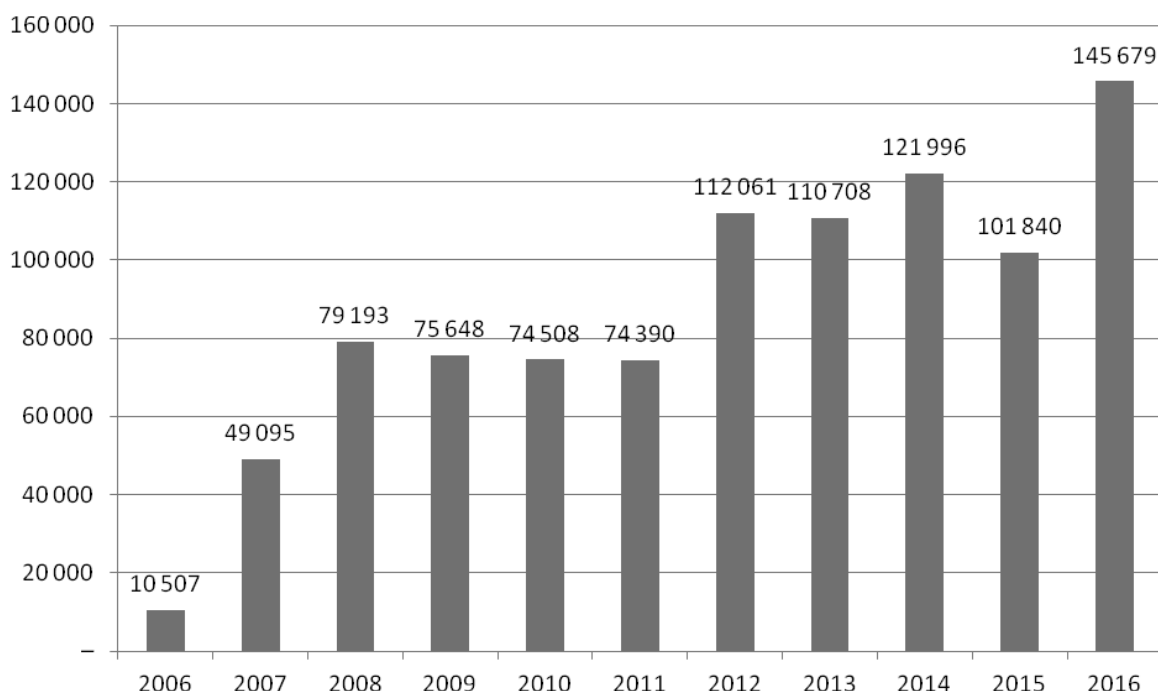
іпотечного кредитування, адекватної сучасним фінансово-кредитним відносинам, є актуальним напрямом дослідження.

Серед українських учених теоретичні та практичні аспекти іпотечного кредитування досліджували Савич В.І., Лагутін В., Кручок С., Лютий І.О., Григоруk І. О., Михайловська І. М., Любунь О.С. (сутність іпотеки та іпотечного ринку, функції та роль основних суб'єктів іпотеки, моделі організації іпотечного кредитування), Блащук-Дев'яткіна Н. З. (іпотечний ринок житла), Лисяк Г. С. Чаленко Н. В. Осипов А. В., Бублик Є.О. (стан та проблеми іпотечного кредитування), Савич В.І., Непочатенко О.О., Калетнік Г.М. (іпотечне кредитування сільського господарства), Содомо Р., Груздєв Ю.В. (іпотеку землі), Клокар О. О., Осипов А. В., Євтушенко Н. М., Янченко Н. В., Ванін А.О. (перспективи розвитку), Орлова Н.С., Мохова Ю.Л. (державне регулювання), Іванова А. Б., Савич В.І. (механізми пільгового кредитування), Стецюк П.А., Пікус Р.В. (управління ризиками) та багато інших. Однак на сучасному етапі є низка невирішених теоретичних і практичних проблем, які стримують розвиток іпотечного кредитування.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану іпотечного кредитування в Україні та окреслення шляхів його розвитку.

Результати. Якщо аналізувати стан іпотечного кредитування нефінансових корпорацій в Україні протягом 2006-2015 років, то слід зазначити, що з 2006 до 2008 року був активний його ріст (рис. 1).

Це пов'язано з поступовим формуванням макроекономічних передумов для розвитку іпотеки внаслідок зростання економіки, стабілізації національної валюти, невисокого темпу інфляції. У післякризовий період 2009-2011 років іпотечні кредити мали невеликий спад. У 2012 році відмічається поживлення іпотечного кредитування нефінансових корпорацій в 1,5 рази, порівняно з попереднім роком, у 2014 році також йде ріст на 10%, після невеликого спаду в 2013 році. У 2015 році з поглибленням економічної кризи в державі, погіршенням фінансового стану суб'єктів господарювання спостерігається різкий їх спад на 17 %. Про-

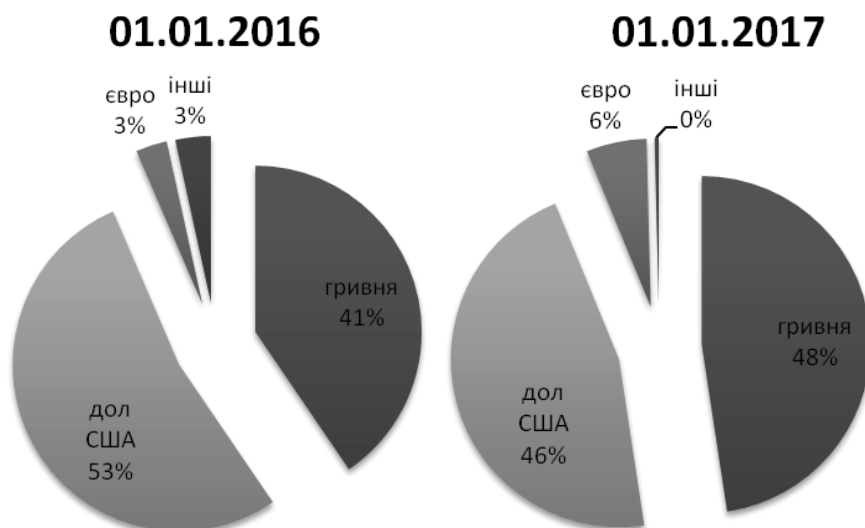

Рис. 1. Іпотечні кредити, надані нефінансовим корпораціям, (залишки коштів на кінець періоду, млн. грн.) *Складено за даними [8]*

тягом 2016 року відбулося зростання на 43,6% цього сегмента іпотечного ринку.

Аналізуючи рис. 2, бачимо, що для вітчизняного ринку іпотечного кредитування характерний значний рівень валютизації. Зокрема станом на 01.01.2017 частка кредитів, наданих фінансовим корпораціям, у національній

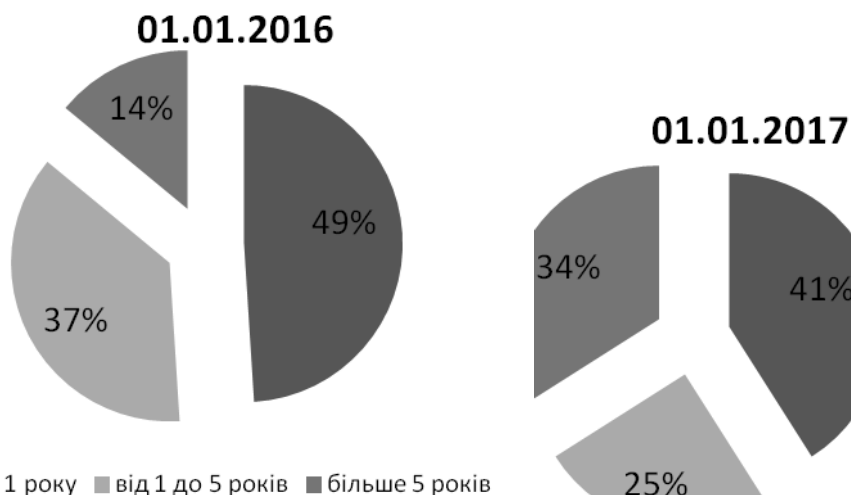
значна частина боржників не має можливості обслуговувати борг в умовах підвищення обмінного курсу. Проте, слід зазначити, що порівняно зі структурою іпотечних кредитів за станом на 01.01.2016, помітна тенденція до збільшення частки гривневих іпотечних кредитів станом на 01.01.2017 на 7 в.п.

Рис. 2. Іпотечні кредити, надані нефінансовим корпораціям, за видами валют, %. *Розраховано автором за даними [8]*

валюти становила 48%. Це спричинено тим, що унаслідок кризи та спричиненого нею зростання офіційного курсу гривні до іноземних валют, зокрема долара США, погіршилася ситуація з обслуговуванням валютних кредитів. За відсутності джерел доходів в іноземній валюті

Як видно з рис. 3, станом на 1.01.2017 найбільша частка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, за строками погашення припадала на кредити до 1 року – 41%, що менше на 8 в.п порівняно за станом на 01.01.2016. Та за 2016 рік зросла на 20 в.п. частка кредитів

Рис. 3. Кредити, надані нефінансовим корпораціям, у розрізі строків погашення, %. Розраховано автором за даними [8]

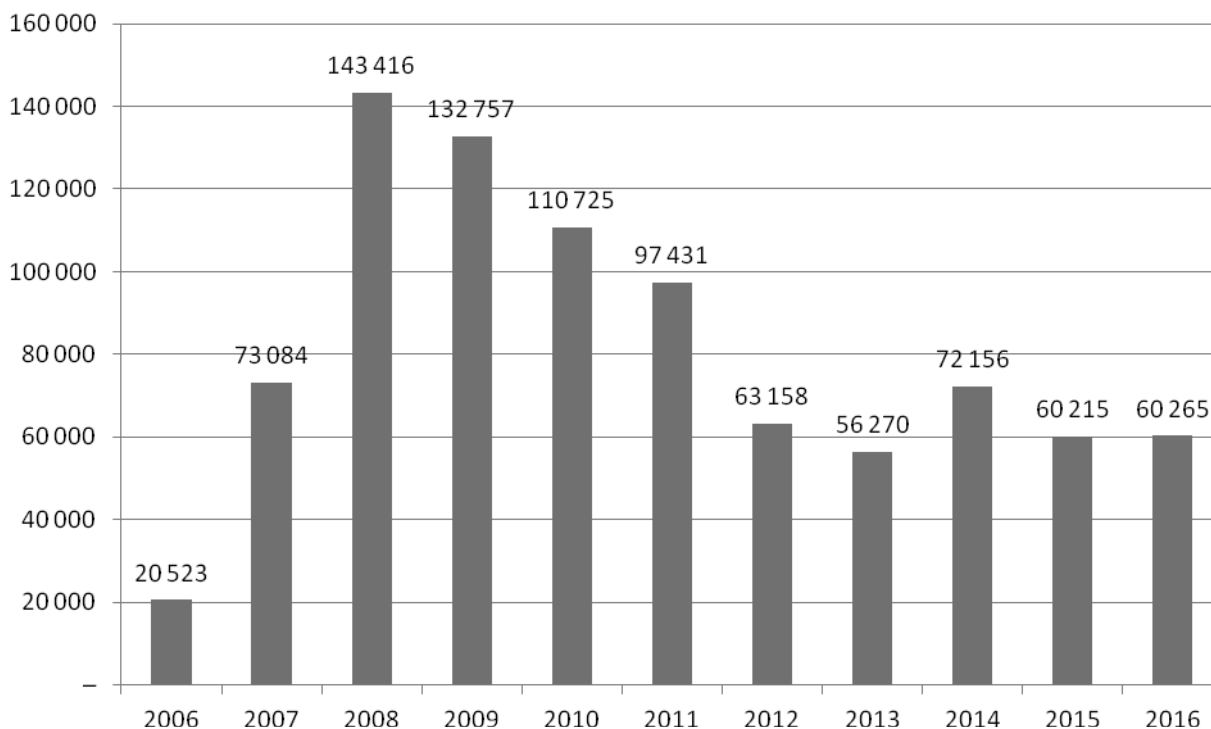
понад 1 рік і станом на 01.01.2017 року становила 34%, що засвідчує зміщення акцентів банків на вкладення коштів на довгострокові заходи.

У 2008 році також помітна позитивна динаміка іпотечних кредитів, наданих домашнім господарствам, проте в післякризовий період зовсім інша тенденція: з 2009 до 2013 року відбувається інтенсивний спад майже в 3 рази і хоча в 2013 році було поживлення іпотечного кредитування, проте, далі протягом 2015 року був спад на 17% порівняно з попереднім роком (рис. 4.). Протягом 2016 року цей сегмент іпотечного ринку практично залишався без змін.

Як видно з рис. 5, у структурі іпотечних кредитів домогосподарствам переважають кредити терміном більше 5 років. Станом на 01.01.2017 вони становили 87,4%.

Як бачимо з рис. 6, станом на 01.01.2017 існувала значна валютизація іпотечних кредитів, наданих домогосподарствам, а частка кредитів, наданих фінансовим корпораціям, у національній валюті становила лише 22%.

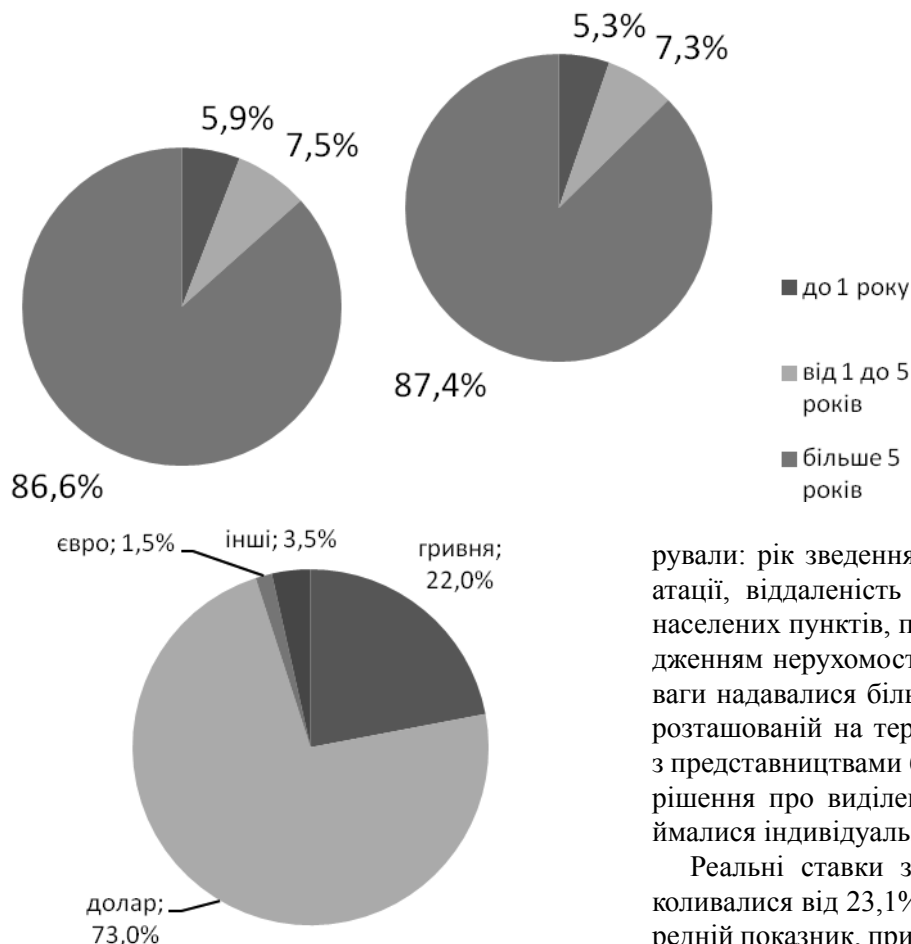
Кризові 2008-2009 роки зменшили можливості банків і клієнтів в частині роздачі і отримання колись популярних в Україні іпотечних кредитів. Кількість банків, що пропонують іпотечні кредити, різко скоротилася. Їх можна було використовувати на найрізноманітніші

Рис. 4. Іпотечні кредити, надані домашнім господарствам, (залишки коштів на кінець періоду, млн. грн.) Складено за даними [8]

01.01.2017

01.01.2016

Рис. 6. Іпотечні кредити, надані домашнім господарствам, за видами валют, %.
Розраховано автором за даними [8]

потреби: оплата великих покупок, ремонт, навчання, подорож, купівлю обладнання, поповнення оборотних коштів. За даними "Простобанк Консалтинг" у 2015 році з 50 найбільших банків України надавали іпотечний кредит 12 банків, що в 2 рази менше порівняно з 2013 роком. Банки здійснювали 50-70% фінансування від вартості нерухомості максимум до 20 років, хоча 3 роки раніше найпоширеніший ліміт кредитування серед пропозицій банків становив 50% від вартості застави на строк до 10 років. Для забезпечення іпотеки фізичних осіб розглядалися квартири або ж домоволодіння, а мікро / малого бізнесу – будь-який вид комерційної або житлової нерухомості, основним критерієм яких була ліквідність. Вимоги до застав у банків відрізнялися залежно від ризикованості їх політики. Серед критеріїв фігу-

Рис. 5. Іпотечні кредити, надані домашнім господарствам, за строками погашення.
Розраховано автором за даними [8]

рували: рік зведення споруди, термін експлуатації, віддаленість об'єкту від центральних населених пунктів, присутність за місцезнаходженням нерухомості відділення банку. Переваги надавалися більш ліквідній нерухомості, розташованій на території населених пунктів з представництвами банку. За кожною заявкою рішення про виділення позики, її суми приймалися індивідуально.

Реальні ставки за іпотечними кредитами коливалися від 23,1% до 30,59% річних. Їх середній показник, при кредитуванні на 10 років, становив 26,49% річних, для порівняння три роки раніше він знаходився на позначці 22,96% річних. При цьому десятирічний кредит на купівлю нерухомості на вторинному ринку обходився трохи дешевше – 24,10% річних. Як показало зіставлення умов банків, процентна ставка була вища у тих установ, які не виставляли вимоги з оплати одноразової / щомісячної комісії. Розміри цих додаткових проплат у банків з меншими показниками варіювалися від 1,5% до 2,24%. Також до додаткових витрат входило страхування заставного майна (0,1-0,6% від вартості нерухомості) плюс щорічне страхування позичальника – 0,3-0,7% від залишку заборгованості за кредитом. Додатковим платежем було нотаріальне оформлення з оплатою послуг оцінювача нерухомості. Найчастіше банки робили акцент на тому, що оцінка проводиться за тарифами оціночних компаній, хоча зустрічалися поодинокі випадки надання цієї послуги за рахунок банку. Дешевший іпотечний кредит могли отримати клієнти, які тривалий час обслуговувалися бан-

ком-кредитором. Деякі банки розмір знижки за процентною ставкою встановлювали обсягом 0,5-1%, але за умови: страхування життя позичальника страховою компанією, що працювала за партнерською програмою банку; для членів сім'ї позичальника, що мали з ним спільний сімейний бюджет; для тих, хто брав банківський кредит, мав позитивну кредитну історію; для клієнтів – працівників державних установ; для співробітників, роботодавець яких обслуговувався банком за зарплатним проектом. Також банки, розглядаючи рівень платоспроможності клієнта, включали альтернативні джерела отримання коштів позичальникам [4].

На нашу думку, слід детальніше розглянути ринок іпотечного житлового кредитування. За даними компанії «Простобанк Консалтинг», за 2015 рік іпотечний ринок на купівлю житла на первинному ринку втратив чотирьох гравців [7].

склала 13 банків, які запропонували клієнтам 78 програм кредитування [10].

На сьогодні лише деякі банки працюють на ринку житлової іпотеки. Активними учасниками іпотечного кредитування в Україні сьогодні є UniCredit Bank, Таскомбанк, Укргазбанк, Ощадбанк, ОТП банк, Credit Agricole, VS Bank (Фольксбанк), які пропонують своїм клієнтам різноманітні програми купівлі житла як на первинному так і на вторинному ринку, а також кредити під заставу нерухомості на різні потреби.

Середні ставки за кредитами на первинне житло з початку 2016 року знижувалися більш високими темпами, ніж за кредитами на придбання нерухомості на вторинному ринку. Середні ставки знизилися на 4,8-7 в.п. в залежності від терміну і за станом на 21.11.2016 року склали: за кредитами строком на 5 років – 18,63% річних, на 10 років – 18,41%, на 15

Зміна кількості кредиторів на купівлю нерухомості на первинному ринку житла за 2015 рік [7]

Термін	10 років	15 років	20 років	25 років	30 років	5 років
06.01.2015	12	9	6	1	1	12
04.01.2016	8	7	7	1	1	8

У 2016 році кількість банків, які кредитували купівлю первинної нерухомості, ледь досягла 13 учасників (табл.2). Середні ставки за такими кредитами склали 16,5-18,7% залежно від терміну. Станом на 21.11.2016 року найбільшу кількість кредитних пропозицій і банків, що кредитували представлено в сегменті кредитів на купівлю нерухомості на первинному ринку строком на 5 років. Їх кількість

років – 17,2%, на 20 років – 16,37%. Кредити строком на 25-30 років представлені тільки одним банком «АРКАДА» [10].

У 2016 році суттєвої динаміки на ринку іпотечного кредитування не спостерігалось. Ціни на іпотеку залишалися стабільно високими, як і ставки в банках [10]. Для порівняння в країнах Єврозони вартість житлових кре-

Таблиця 2

Дані щодо кількості кредиторів та умов кредитних програм на купівлю нерухомості на первинному ринку житла за 2016 рік [10]

Термін	Середня реальна ставка, % річних	К-ть кредитних пропозицій, шт.	К-ть банків, шт.
5 років	18,63	78	13
10 років	18,41	76	12
15 років	17,2	62	10
20 років	16,37	56	7
25 років	10,07	29	1
30 років	10,06	29	1

дитів для позичальника є настільки низькою (3,5–3,75%), що з рівнем інфляції 3–3,5% для споживача іпотечний кредит є фактично безкоштовним, тобто видається за нульовою або навіть мінусовою процентною ставкою. Якщо в Україні термін кредитування коливається від 5 до 20 років, то в окремих європейських країнах житлові кредити надаються строком на 35-40 років. Типовий рівень LTV визначається кредитною політикою банків, тобто їх здатністю достовірно оцінити ризики кредитування та можливість позичальників платити за цей ризик вищу ціну. Кредитори переважно встановлюють співвідношення суми кредиту до вартості забезпечення на такому рівні, аби іпотечна позика задовольняла вимоги включення іпотечного активу в пул покриття за іпотечними цінними паперами. Наприклад, в Україні Законом "Про іпотечні облігації" такий максимальний рівень передбачений у розмірі 75%, в Польщі – 66% [5, с.145-146].

Проблемами на ринку іпотечного кредитування в Україні є такі:

- неприйнятні для більшості населення умов кредитування (строки, процентні ставки);
- низький рівень платоспроможності населення;
- для банків існує високий рівень кредитного ризику і втрата забезпечення;
- нестійкість національної валюти;
- високі процентні ставки за кредитами;
- обмежені можливості банків щодо залучення довгострокових кредитних ресурсів;
- незадовільний фінансовий стан підприємств, що робить неможливим отримання та погашення кредиту;
- недостатня участь держави у стимулюванні іпотечного кредиту;
- нерегульована діяльність іпотечних установ другого рівня;
- відсутність ширених у багатьох розвинених країнах спеціалізованих іпотечних банків;
- психологічні фактори, головним із яких є менталітет значної частини населення, що полягає у небажанні жити в борг;
- недовіра населення до банків.

Головними факторами успішного функціонування ринку іпотечного кредитування, як свідчить світовий досвід, є:

- доступність іпотеки широкому колу позичальників, що передбачає низькі відсоткові ставки, тривалий термін користування кредитом 30-35 років, незначну частку першого внеску позичальника;

- розвиненість вторинного іпотечного ринку, що постачає банки довгими грошима;

- активне використання іпотечного кредитування державою для реалізації державної соціальної політики, в тому числі й державної молодіжної житлової політики. Ця роль полягає у створенні й забезпеченні правового поля й економічних умов для функціонування іпотечної системи, забезпеченні захисту вкладників іпотечних установ, сприянні певним групам сімей (у тому числі й молодим) у придбанні житла, діяльності щодо зниження ризику кредиторів. Державна молодіжна житлова політика реалізується:

- шляхом субсидування частки кредиту або відсотків за кредитом з боку держави певним групам молоді;

- субсидування частки першого внеску позичальника;

- зниження податків, що стягуються при придбанні житла сім'ями з низькими доходами.

- надання страхових гарантій по іпотечних кредитах, виданих певним групам позичальників у рамках державної молодіжної житлової політики [2, с. 104,106];

- фінансовій компенсації іпотечним банкам частини плати за користування кредитом за пільговою процентною ставкою.

Світовий досвід доводить, що таке стимулювання банківської системи державою мінімізує ризики держави та банків, з одного боку, та полегшує умови фінансування житлового будівництва для забудовників та населення, з іншого [11, с.282].

Для розвитку іпотечного кредитування в Україні слід активізувати діяльність Агентства з рефінансування іпотечних кредитів, на яке покладено функцію забезпечення системи недержавного рефінансування банків, які здійснюють житлове іпотечне кредитування населення, за рахунок надходжень від розміщення звичайних середньо- і довгострокових іпотечних облігацій. Облігації забезпечуються іпотечним покриттям з кредитів, права вимоги на які відступлені на користь емітента банками, що отримують рефінансування [1]. Діяльність АРЖК як емітента спрямована на захист інтересів власників іпотечних облігацій, забезпечення доступу банків-іпотечних кредиторів до ринку капіталів, зменшення вартості запозичень та покращення конкуренції. Покупцями таких облігацій мають бути страхові компанії, інвестиційні та недержавні пенсійні фонди, накопичувальний пенсійний фонд, що

володіють довгими грошима. Тому розвиток таких структур і їх активна участь на ринку іпотек може забезпечити рефінансування іпотечних активів.

Щоб відновити іпотечне кредитування, необхідно не тільки активізувати державну політику рефінансування житлового іпотечного кредитування, а також енергійніше впроваджувати прогресивні інструменти рефінансування іпотеки, щоб забезпечити банків довгими грошима. Першу угоду щодо сек'юритизації іпотечних кредитів в Україні укладено Приватбанком у січні 2007 року. Вона передбачала продаж прав та вимог за портфелем житлових іпотечних кредитів, виданих Приватбанком, на користь іноземної спеціалізованої іпотечної установи Юкрейн Мортгідж Лоун Файненс № 1 (Ukraine Mortgage Loan Finance No.1 Plc) (надалі – SPV), створеної згідно із законодавством Англії та Уельсу. Ця установа профінансувала придбання іпотечного портфеля шляхом випуску та розміщення на ринках капіталу трьох класів забезпечених цінних паперів, деномінованих у доларах США[3]. У 2007-2008 роках ВАТ КБ «Укргазбанк» та ВАТ КБ «Хрещатик» також здійснили сек'юритизацію іпотечних активів через випуск іпотечних облігацій, що підтвердило, що даний механізм працює і може приносити доходи як для фізичних та юридичних осіб, так і для держави в цілому.

Висновки. Перспективи розвитку іпотеки в Україні значно залежать від: економічного зростання; стабільності цін; обмінного курсу національної валюти; удосконалення фінансово-кредитної системи, розвитку системи страхування іпотечних кредитів; створення спеціалізованих іпотечних банків; розвитку фондового ринку, який буде акумулювати довгі гроші від страхових компаній, інвестиційних та пенсійних фондів, активізації держави у сприянні розвитку житлового іпотечного кредитування.

Література

1. Агентство по рефінансуванню житлових кредитів. Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.re-finance.com.ua>
2. Вараниця А. Світовий досвід іпотечного кредитування в українському вимірі / А. Вараниця // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2013. – Вип. 13. – С. 99-108.
3. Вовчак О. Досвід рефінансування іпотечних кредитів через механізм сек'юритизації в Україні / О. Вовчак, І. Петришин // Вісник НБУ. – 2009. – №12. – С. 10-13.
4. Все нюанси іпотеки в Україні: що пропонують под ее видом. – Режим доступу: [http://ubr.ua/market/real-](http://ubr.ua/market/real-estate/vse-nuansy-ipoteki-v-ukraine-chto-predlagaut-pod-ee-vidom-418931)

[estate/vse-nuansy-ipoteki-v-ukraine-chto-predlagaut-pod-ee-vidom-418931](http://ubr.ua/market/real-estate/vse-nuansy-ipoteki-v-ukraine-chto-predlagaut-pod-ee-vidom-418931)

5. Євтушенко Н. М. Розвиток іпотечного кредитування в посткризовий період в Україні / Н. М. Євтушенко // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 20(1). – С. 142–148.

6. Євтушенко Н. М. Тенденції розвитку іпотечного кредитування в Україні / Н. М. Євтушенко // Молодий вчений. – 2014. – № 10(13)(1). – С. 62–64.

7. Займы на паузе: обзор рынка ипотечных кредитов за 2015 год. — Режим доступу : http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit/stati/zaymy_na_pauze_obzor_rynka_ipotechnyh_kreditov_za_2015_god

8. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) / Офіційний сайт НБУ. — Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2

9. Орлова Н. С. Удосконалення системи іпотечного кредитування в Україні / Н. С. Орлова, Ю. Л. Мохова // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 186–191.

10. Рынок ипотеки в коме: ставки ползут вниз, но оживления ожидать не стоит. — Режим доступу : http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit/stati/rynok_ipoteki_v_kome_stavki_polzut_vniz_no_ozhivleniya_ozhidat_ne_stoit

11. Янченко Н. В. Перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні / Н. В. Янченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – Вип. 45. – С. 280–282.

Reference

1. Agency for refinancing of residential loans. Official site. – Mode of access: <http://www.re-finance.com.ua>
2. Varanytsia A. Global Experience of Mortgage Lending in the Ukrainian Dimension / A. Varanitsa // Theoretical and Applied Issues of State Creation. – 2013. – Issue 13. – P. 99-108.
3. Vovchak O. The Experience of Refinancing of Mortgage Loans through the Securitization Mechanism in Ukraine / O.Vovchak, I. Petryshyn // Bulletin of the NBU. – 2009. – No. 12. – P. 10-13.
4. All the nuances of mortgages in Ukraine: what they offer under her kind. – Access mode: <http://ubr.ua/market/real-estate/vse-nuansy-ipoteki-v-ukraine-chto-predlagaut-pod-ee-vidom-418931>
5. Yevtushenko N. M. Development of mortgage lending in the post-crisis period in Ukraine / N. M. Yevtushenko // Economic Herald of the University. – 2013. – Issue 20 (1). – P. 142-148.
6. Yevtushenko N. M. Trends in the Development of Mortgage Lending in Ukraine / N. M. Yevtushenko / Young Scientist. – 2014. – No. 10 (13) (1). – P. 62-64.
7. Loans in pause: an overview of the mortgage loans market for 2015. – Access mode: http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit/stati/zaymy_na_pauze_obzor_rynka_ipotechnyh_kreditov_za_2015_god
8. Loans granted by deposit corporations (except for the National Bank of Ukraine) / Official site of the NBU. – Access mode: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#2
9. Orlov N. S. Improving the Mortgage Lending System in Ukraine / N. S. Orlova, Yu. L. Mokhova // Theory and Practice of Public Administration. – 2013. – Issue 1. – P. 186-191.

10. Mortgage market in a coma: the rates slide down, but revival is not expected. – Access mode: http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit/stati/rynok_ipoteki_v_kome_stavki_polzut_vniz_no_ozhivleniya_ozhidat_ne_stoit

11. Yanchenko N. V. Prospects for the Development of Mortgage Lending in Ukraine / N. V. Yanchenko // Bulletin of the Economy of Transport and Industry. – 2014. – Issue. 45. – P. 280-282.

Король В. С.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: РИНКОВА ІНФРАСТРУКТУРА ТА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

Розглянуто формування ефективної ринкової інфраструктури розвитку екологічної сфери, яка передбачає створення відповідного інституціонального середовища, спрямованого на об'єднання зусиль підприємницьких структур, органів державної влади, потенційних інвесторів, місцевих громад. Обґрунтовано необхідність екологізації бізнесу, подальшого вирішення наукових і практичних завдань з його екологічної безпеки – від розробки теоретичних принципів на глобальному і локальному рівнях до конкретних механізмів їх реалізації.

Ключові слова: екологізація, бізнес, екологічні проблеми, економічний розвиток

The formation of an effective market infrastructure for the development of the environmental sphere involves the creation of an appropriate institutional environment, aimed to bring together businesses, public authorities, potential investors, local communities. Necessity are occurs of ecological of the business – from the development on the total and local level till concrete mechanism of realization of it.

Key words: ecology, business, ecological problems, economic development,

Вступ. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку будь-якої країни, при здійсненні структурних зрушень у розвитку національної економіки, трансформації її відтворювальної системи відбувається пошук ефективних методів і засобів реалізації поставлених завдань щодо якнайповнішого задоволення суспільних потреб. Трансформація суспільного відтворення має відбуватися в напрямі раціоналізації природокористування й переорієнтації економічної системи на шлях продуманого і послідовного використання природних ресурсів.

Питанням екологізації виробничих систем присвячено праці: В. Борисової, М. Гладія,

Б. Данилишина, А. Іванченко, М. Калінчика, О. Карасьова, П. Коренюка, М. Кочерги, О. Ульяновченка та ін. Так, у роботах науковці приділяють увагу питанням формування та реалізації організаційно-економічних заходів з вирішення екологічних проблем, удосконалення системи державного регулювання, пошуку шляхів фінансування природоохоронних заходів. Проте, нині особливої актуальності набувають питання удосконалення наявних і впровадження нових підходів до розвитку відповідної ринкової інфраструктури, тобто сукупності матеріальних об'єктів і суспільних інститутів, що можуть використовуватися для забезпечення та регулювання безперервного багаторівневого функціонального господарських взаємозв'язків, взаємодії суб'єктів ринкової економіки і руху товарно-грошових потоків у процесі забезпечення екологічної безпеки.

Постановка завдання. Основна мета даного дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні основних аспектів формування інституціонального середовища розвитку інфраструктури у сфері екологічної політики відповідно до принципів ринкової економіки та їх роль в екологічній безпеці країни.

Результати. Складовими ринкової інфраструктури у сфері екологічної безпеки можуть бути: екологічні банки; біржі з купівлі-продажу ліцензій на право забруднення довкілля; структури з організації аукціонів квот на право забруднення довкілля; інвестиційні фонди екологічної спрямованості; компанії страхування екологічних ризиків; консалтингові фірми та аудиторські компанії, що охоплюють вирішення питань у сфері екологічної безпеки; лізингові структури з передачі у користування екологічної техніки та обладнання, інших матеріальних засобів і майна; інформаційно-рекламні агентства, посередницькі, виставкові структури у сфері забезпечення екологічної безпеки.

Екологічні банки повинні стати одним із найважливіших елементів ринкової інфра-

структури, функцією яких буде кредитування суб'єктів забезпечення екологічної безпеки за рахунок залучення засобів підприємств, закладів, населення, зарубіжних екологічних фондів тощо [1].

Значне місце у ринковій інфраструктурі екологічної безпеки має бути відведено біржі з купівлі-продажу ліцензій на право забруднення довкілля, ключовою функцією якої є обмін інформацією, формування рівноважних цін, а також забезпечення самонастроювання фінансово-кредитних механізмів. Таку біржу слід розглядати як організацію, яка об'єднує юридичних і фізичних осіб, зацікавлених у купівлі-продажу ліцензій на право забруднення довкілля, і має за мету надання послуг при укладанні біржових угод, виявленні цін, попиту і пропозиції на ліцензії, при вивченні, впорядкуванні та спрощенні їх обігу. Поряд із біржовими структурами елементом ринкової інфраструктури у сфері купівлі-продажу ліцензій на право забруднення довкілля можуть бути й торговельні дома. Вони можуть створюватися у формі акціонерних товариств за участю безпосередніх учасників купівлі-продажу ліцензій, а також комерційних банків, науково-дослідних закладів, підприємств з випуску екологічної техніки, зацікавлених посередницьких структур тощо.

Посередницькі структури можуть бути зацікавлені як у реалізації товарів і послуг екологічного призначення, так і ліцензій на право забруднення навколишнього середовища. Вони здійснюють закупівлю товарів і ліцензій для наступного продажу у потрібному покупцям режимі (розміри партії, строки поставок, способи доставки та інші параметри), а також сприяють у встановленні безпосередньо договірних зв'язків і контактів між продавцями відповідних товарів і ліцензій, їхніми споживачами та покупцями. Сприяння у встановленні господарських зв'язків та укладанні контрактів можуть здійснюватися відповідно до комісійних угод. Види посередницьких організацій доволі різноманітні: постачальницько-збутові, оптово-посередницькі, комерційні центри, агентські фірми тощо. За цільовими функціями та характером діяльності можна виокремити у сфері управління екологічною безпекою: рух товарів і послуг екологічного призначення, рух ліцензій на право забруднення довкілля, встановлення господарських зв'язків та укладання контрактів. Об'єктивна необхідність діяльності посередницьких структур у зазначеній сфері

зумовлюватиметься тією економією, яку вони можуть принести своєму клієнту.

Рекламно-інформаційні агентства у сфері екологічної безпеки надають послуги з аналізу та розповсюдження передового досвіду, проведення науково-технічних конференцій, симпозіумів, семінарів тощо. Вони здійснюють інформаційне обслуговування клієнтів, надають їм рекламні послуги, а також допомагають у створенні та організації роботи демонстраційних зал.

Як прогресивну ланку комплексу ринкової інфраструктури у сфері екологічної безпеки слід виокремити екологічний лізинг – особливу форму оренди, пов'язану з передаванням у користування екологічної техніки та обладнання, інших матеріальних засобів і майна, що використовуються для скорочення забруднення навколишнього середовища. Суб'єктами лізингової угоди є три сторони: підприємство, яке постачає обладнання чи інші об'єкти лізингу; орендодавець, що оплачує обладнання (об'єкт лізингу) та надає його в оренду (лізингова компанія); орендар – підприємство (організація, фірма), яке отримує обладнання (об'єкт лізингу) та користується ним протягом певного часу.

Лізинг особливо привабливий для малих і середніх фірм, які часто мають проблеми з фінансування різноманітних своїх проектів, а тим більше у такій новій та "неприбутковій" сфері, як екологічна безпека. Лізинг полегшує доступ до сучасної техніки та високих технологій, дозволяє оперативно замінювати застарілі зразки техніки на прогресивне обладнання, уникаючи боргів. Він дає можливість розширити ринок екотехніки, приладів, апаратури та обладнання у сфері екологічної безпеки. Пропонуються такі види лізингу:

фінансовий лізинг "ліз – бек" чи "поступка – оренда", при якому підприємство продає лізинговій фірмі (банку) частину наявного у нього екологічного обладнання і зразу ж отримує його назад на умовах оренди;

"лізинг – повне обслуговування", який характеризується виконанням поставок із наданням додаткових послуг, характер яких залежить від особливостей екологічного обладнання (майна), яке надається за лізингом;

"оперативний лізинг" (прокат), тобто здача в оренду спеціалізованого обладнання екологічного призначення на термін, значно коротший, ніж його економічно ефективний строк функціонування.

Одним із найважливіших елементів ринкової інфраструктури у сфері екологічної безпеки є екологічне страхування. Екологічне страхування може ефективно доповнювати традиційні способи економіко-правового регулювання взаємовідносин суспільства та природи. У страхове поле екологічного страхування включаються об'єкти, які завдають шкоди навколишньому середовищу внаслідок аварійних (випадкових, непередбачених) ситуацій.

Важливим елементом створення та розвитку системи екологічного страхування є організація добровільних страхових екологічних фондів, що сприяють розширенню стійкого страхового ринку. При добровільному страхуванні юридичних осіб страхові платежі не відносяться на собівартість продукції, однак страхові суми не регулюються лише договором екологічного страхування.

При системі обов'язкового страхування основою взаємовідносин між страхувальником і страхуваним є закон, в якому виділяється перелік екологічно небезпечних виробництв і підприємств, шкідливих речовин та потенційних реципієнтів після аварійного впливу. Завдання створення такого переліку та регулярного його поновлення досить складне, але від його вирішення значною мірою залежить фінансова стійкість страхових операцій. Обов'язкове страхування передбачає включення страхових виплат у собівартість продукції страхуваного та компенсацію страхувальником збитку, що завдається третім особам, страхуваним при настанні страхового випадку, передбаченого умовою екологічного страхування.

Ще одним важливим елементом ринкової інфраструктури має стати екологічний аудит, що є різновидом аудиторської діяльності, призначеної та націленої на контроль і перевірку документації (звітної, кошторисної, облікової, бухгалтерської тощо) системи управління екологічною безпекою, а також підготовка пропозицій щодо зменшення негативного впливу підприємств на стан навколишнього природного середовища. Метою екологічного аудиту є встановлення достовірності, точності, повноти та об'єктивності забезпечення природоохоронної діяльності підприємств і організацій вимогам законодавства, нормативно-технічним документам, екологічним критеріям, стандартам і нормативам екологічної безпеки. Можна рекомендувати проведення екологічного аудиту як форми контролю фінансово-господарської діяльності за такими напрямками:

– виявлення масштабів, елементів і результатів впливу на довкілля;

– оцінка загальної вартості проти забруднюючих заходів і їхнього екологічного ефекту;

– оцінка впливу прогизабруднюючої діяльності на формування підсумкових фінансових показників роботи підприємств.

Для здійснення екологічного аудиту треба створювати незалежні аудиторські фірми, які здійснюють аудиторську діяльність згідно з виданою та оформленою ліцензією. Екологічні аудиторські фірми надають свої послуги підприємствам на основі договору на здійснення екологічного аудиту, що складається з таких видів послуг: екологічних аудиторських перевірок, консультацій, аудиторських експертиз. Аудиторські фірми екологічного профілю можуть проаналізувати вплив діяльності підприємств на стан довкілля, обґрунтувати впровадження ресурсозберігаючих технологій і систем, природоохоронних пристроїв та обладнання, систем контролю.

Ринкова інфраструктура у сфері екологічної безпеки була б неповною без екологічного консультування, спрямованого на надання відповідних консультаційних, експертних послуг, розроблення пакетів програм, методик, проєктів. Існують споживачі, які гостро потребують екологічного консультування – місцеві органи влади, підприємці, неурядові громадські організації тощо. Для здійснення екологічного консультування доцільно створювати аналітико-консультативні центри та агентства, основною метою діяльності яких є забезпечення інтегрованих дій в інтересах сталого розвитку у регіоні, прогнозування основних напрямів вирішення економіко-екологічних проблем ринку; розробка заходів у сфері екологічної безпеки; створення єдиного уніфікованого методичного інструментарію для економіко-екологічних оцінок, прогнозів.

Висновки. Отже, результати проведених досліджень переконують, що за умови організації ефективної системи регулювання та формування сприятливого інституціонального середовища можна забезпечити стабільний розвиток ринкової інфраструктури екологічної сфери та визначити її роль в екологічній безпеці країни.

Це сприятиме отриманню позитивних ефектів для всіх суб'єктів регуляторного процесу, а також сформує синергетичний ефект від функціонування інфрасистеми як єдиного ринково-орієнтованого механізму.

Література

1. Тарасова В. В. Комплексна оцінка екологізації економіки та екологічності виробництва / В. В. Тарасова, І. М. Ковалевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_2_2/433.pdf
2. Хвесик М. А. Глобальні детермінанти регулювання природокористування: еколого-економічний аспект / М. А. Хвесик // Раціональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали IV-го з'їзду Спільки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції / За загальною редакцією В. В. Оскольського – К., 2011. – С.157 – 167.
3. Кушнір Л. Л. Відтворення природних ресурсів України як індикатор ефективності функціонування її господарського механізму / Л. Л. Кушнір // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики : монографія / Під ред. д-ра екон. наук, проф. М. О. Кнзима, д-ра екон. наук, проф. О. М. Тищенко. – Х. : ВД «ІН-ЖЕК», 2013. – 344 с
4. Фурдичко О. І. Якість і безпечність сільськогосподарської продукції в контексті продовольчої безпеки України / О. І. Фурдичко, О. С. Дем'янюк // Агроекологічний журнал. – 2014. – № 1. – С. 7 – 12.
5. Гайдучий П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдучий. – К.; ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 528 с
6. Коренюк П. І. Еколого-економічна ефективність відтворювальної системи продовольчого комплексу: теорія, методологія, практика : монографія. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. – 355 с.
7. Ульянченко О. В. Екологічні інновації як складова функціонування економічного механізму соціально-етичного маркетингу / О. В. Ульянченко // Вісник

Сумського національного аграрного університету. – (Серія: Економіка та менеджмент). – 2009. – Вип. 8 (37). – С. 84 – 89

References

1. Furdychko, O. I., and Dem'ianuk, O. S. The quality and safety of agricultural products in the context of food security of Ukraine. *Ahroekologichnyi zhurnal*, no. 1 (2014): 7-12.
2. Haidutskyi, P. I. *Independent Ukraine economy*. Kyiv: Information systemy, 2014.
3. Khvesyk, M. A. *Global determinants of environmental management, environmental and economic aspects. Rationalne pryrodokorystuvannia – vazhlyva umova noosfernoho rozvytku Ukrainy*. Kyiv, 2011.157-167.
4. Kushnir, L. L. *Play Natural Resources of Ukraine as an indicator of the efficiency of its economic mechanism*. In *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky*. Kh. : INZhEK, 2013.
5. Koreniuk, P. I. *Ecological and economic efficiency. reproductive system of food complex: theory, methodology, practice*. Dnepropetrovsk: DDFA, 2005
6. Nahirna, V. P., and Savchuk, I. H. *Potential threats to agriculture from the standpoint of environmental safety*. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2 (627) (2014): 71-83.
7. Tarasova, V. V., and Kovalevska, I. M. *Comprehensive assessment of greening the economy and environmental production*. http://www.znau.edu.ua/visnik/2012_2_2/433.pdf
8. Ulianchenko, O. V. *Environmental innovation as part of the functioning of the economic mechanism of social and ethical marketing*. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii "Ekonomika ta menedzhment"*, no. 8 (37) (2009): 84-89.

УДК 332:65.012

Волощук І. А., Михайлів Г. В., Олексюк В. М.

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

В роботі розглянуто методологічні основи формування і розвитку регіональних транспортно-логістичних центрів, обґрунтовано доцільність їх створення. Визначено етапи розробки методики аналізу та оцінки передумов формування регіональних логістичних систем. Схематично сформовано процес роз-

робки та реалізації логістичної стратегії регіону.

Ключові слова: інфраструктура, логістичний центр, транспортно-логістичний центр, регіональні логістичні системи, транспортно-логістичний потенціал регіону.

Voloshchuk I., Mykhailiv H., Oleksiuk V.

MECHANISMS OF FORMATION AND FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE LOGIC INFRASTRUCTURE SYSTEM OF THE REGION

The paper considers methodological bases of formation and development of regional transport

and logistics centers, defined feasibility of their creation. The stages of working out of the method

of analysis and estimation of preconditions of formation of regional logistic systems are determined. Schematically formed the process of development and implementation of the logistics strategy of the region.

Key words: *infrastructure, logistics center, transport and logistics center, regional logistics systems, transport and logistics potential of the region*

I. Вступ. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки для активізації розбудови транспортно-логістичної інфраструктури розвинені країни використовують різні засоби та форми забезпечення. Одним з головних елементів транспортно-логістичної інфраструктури розглядається транспортно-логістичний центр. З найбільш поширених засобів для створення та розвитку транспортно-логістичних центрів є державно-приватне партнерство як організаційно-правова форма господарювання. На сьогоднішній день держава не в змозі самостійно фінансувати подібні проекти, тому значні надії щодо фінансування розбудови логістичної інфраструктури національної мережі міжнародних транспортних коридорів України покладають на приватний капітал. Зокрема, цьому може сприяти концесійна модель управління природними монополіями, яка останнім часом набуває все більшого розповсюдження у світі.

Сучасній Україні також необхідно розробити проект транспортної мережі міжнародних магістралей, регіональних та місцевих доріг. Чітке визначення всіх основних транспортних коридорів, їх проходження територіями областей надасть можливість регіональним органам влади формувати мережу транспортних коридорів на своїй території, враховувати ці процеси у планах соціально-економічного розвитку і своєчасно здійснювати координацію робіт із сусідніми областями, в т.ч. і з прикордонними територіями сусідніх держав. Зрозуміло, що таку роботу повинні здійснювати відповідні робочі групи за участю фахівців. Діяльність цих груп на території області слід організувати за наступною схемою. Серед структур, які здійснюватимуть найбільш значні логістичні проекти у відповідних транспортних коридорах, визначити координаторів робіт, представники яких повинні входити до складу обласної робочої групи, створеній при обласній державній адміністрації. Відповідно, керівництво об-

ласної робочої групи має брати участь у роботі регіональних груп, що координують діяльність усіх обласних робочих груп, територіями яких проходять міжнародні транспортні коридори в Україні, а також одночасно і в міжнародних регіональних робочих групах аж до робочих груп ЄС за кожним транспортним коридором.

Слід також розглянути можливість спільного розвитку об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури із сусідніми країнами в межах міжнародних транспортних програм.

II. Постановка завдання.

Розвиток транспортної системи є запорукою інтеграції транспорту України у світову транспортну систему та формування єдиного транспортного простору. Зокрема, створення мережі транспортно-логістичних центрів уздовж МТК України приведе до перетворення їх у конкурентоспроможні транспортні коридори з відповідним збільшенням обсягів транзитних перевезень. У свою чергу, це сприятиме зростанню виробництва, зайнятості населення в регіонах України, збільшенню доходів у бюджет, що дозволить реалізувати транзитний потенціал повною мірою.

В Україні, так і в країнах колишнього Радянського Союзу, питанням використання логістики в управлінні комплексним розвитком регіону приділяється ще недостатньо уваги: спроби дати власну інтерпретацію економічних процесів, які відбуваються в регіоні, що ґрунтуються на методології логістики, поодинокі [5, с.55-59; 2, с.123; 4, с.33-37]. Проте погоджуючись із науковцями, які доводять існування міжрегіональної конкуренції [1] та міжрегіональної інтеграції [3], вважаємо, що в умовах активізації впливу чинників міжрегіональної конкуренції та міжрегіональної інтеграції, процесів глобалізації та євроінтеграції актуальним є формування регіональної транспортно-логістичної системи з врахуванням їх спеціалізації, процесів міжрегіональної та євроінтеграції, рівня логістичного потенціалу регіону, що матиме на меті підвищення конкурентоспроможності регіону.

Визначення основних напрямків та завдань ефективного функціонування регіональних логістичних систем (РЛС) призводить до необхідності розробки методики оцінки потенціалу таких систем. Це дозволить не лише встановити рівень використання потенціалу регіону, забезпечити регіон транспортно-логістичною інфраструктурою, виявити наявні проблеми, їх причини та напрями подолання, а також ви-

значити передумови формування РЛС в перспективі.

III. Результати дослідження. Під транспортно-логістичним потенціалом регіону розуміємо можливість регіону в сфері господарської діяльності, пов'язаної із забезпеченням оптимального переміщення економічних потоків регіону, забезпечення швидкого транспортування, надійного зберігання та ефективного контролю та управління за проведення всіх вищеперелічених функцій.

Процес розробки методики аналізу та оцінки передумов формування РЛС передбачає здійснення трьох етапів:

I етап: вибір мети, предмету, завдань та напрямів аналізу й оцінки потенціалу РЛС. Метою аналізу та оцінки передумов формування РЛС є комплексний аналіз та дослідження соціально-економічного стану регіонів України, рівня їх спеціалізації, оцінка їх транспортно-логістичного потенціалу, ефективності економічних потоків, що забезпечить можливість прогнозування їхнього майбутнього стану для ефективного управління процесом формування РЛС. Відповідно, об'єктом оцінки виступає транспортно-логістичний потенціалу регіону та економічні його потоки, рівень спеціалізації та відкритості економіки регіону, а предметом – процес визначення інтегрального рівня транспортно-логістичного потенціалу регіонів держави, інтенсивності їх економічних потоків з врахуванням рівня відкритості економіки та рівня спеціалізації регіону.

II етап: аналіз даних методик аналізу та оцінки потенціалу РЛС, виявлення їх переваг та недоліків. Розглядаючи підходи до оцінки логістичного потенціалу, які існують, варто зазначити, що на сьогодні немає відокремленої методики аналізу саме потенціалу РЛС – часткові його показники аналізуються окремо як складові оцінки інвестиційного, виробничого, транзитного, інфраструктурного та ін. потенціалів регіону

III етап: розробка власної методики аналізу та оцінки передумов формування РЛС.

Щодо аналізу та оцінки економічних потоків регіону з погляду логістики, то актуальність проведення такої оцінки є очевидною. Насамперед, повноцінна інтеграція України у світовий економічний простір не можлива без впровадження у вітчизняну економіку прогресивних інструментів, а ефективність логістичного підходу в управлінні доведена зарубіжним досвідом. По-друге, розглядаючи регіону

як систему, яка включає різні види потоків, що мають наскрізний характер, оцінка регіональних потоків є однією зі складових для розробки стратегії, програми або прогнозу регіонального розвитку. Однак, здійснюючи оцінку економічних потоків регіонів, варто зазначити, про такі проблеми:

– по-перше, інформаційні та фінансові потоки часто мають віртуальний характер і відстежувати їх за допомогою традиційних моніторингових заходів практично неможливо;

– по-друге, значна частина економічних потоків перебуває в тіні;

– по-третє, офіційна статистика навіть не відстежує міжрегіональні товарні потоки. На жаль, в статистичному щорічнику України або будь-якої області, можна отримати вичерпну інформацію про їх торговельні, інформаційні, фінансові зв'язки з будь-якою країною світу, однак відсутня інформація про такі зв'язки в межах держави. Тому для розрахунку інтегрального показника інтенсивності потоків в регіоні до уваги бралися показники, що подаються в статистичних збірниках.

Процес розробки логістичної стратегії регіону є складним та багатоаспектним процесом, тому представимо його у вигляді схеми (рис. 1).

Передумовою вибору транспортно-логістичної стратегії регіону та вибору стратегічних пріоритетів розвитку регіональної логістичної системи є аналіз та оцінка рівня її розвитку. Аналіз та оцінка рівня розвитку регіональної логістичної системи здійснювались за двома напрямками: аналіз та оцінка логістичного потенціалу регіону, аналіз та оцінка логістизації економіки регіону.

Регіони України, які мають надзвичайно вигідне геополітичне розташування та значний рівень логістичного потенціалу, не повністю використовують свої можливості та не залучають необхідних обсягів інвестиційних вкладень, що свідчить про нагальність розробки транспортно-логістичних стратегій розвитку регіонів залежно від наявного логістичного потенціалу та рівня логістизації їх економіки.

Логістичною місією є забезпечення високої якості життя населення регіону через підвищення ефективності функціонування регіональної логістичної системи. Це потребує знаходження та підтримки оптимального балансу взаємодії між усіма елементами регіональної логістичної системи. Логістичний потенціал регіону дає змогу реалізувати цільові орієнтири розвитку регіональної логістичної системи

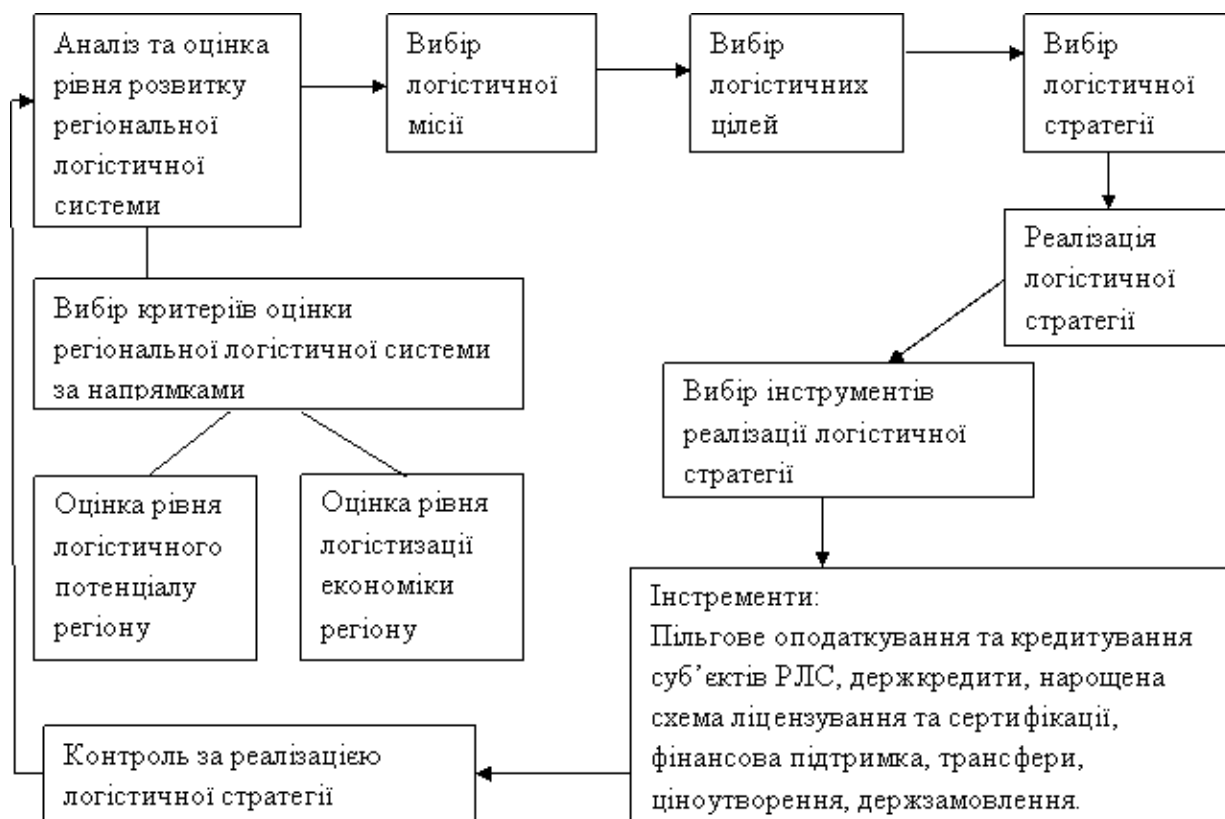

Рис. 1. Процес розробки та реалізації логістичної стратегії регіону

в рамках місії, що є стратегічним чинником в умовах посилення конкуренції. У цьому плані логістичну місію за кордоном часто трактують, як правило «7Р». Це можна перекласти як «забезпечення наявності потрібного продукту в потрібній кількості, заданій якості, в потрібному місці, у встановлений час для конкретного споживача з найкращими (мінімально можливими) затратами» [6, с.190].

Виділяють такі види логістичних стратегій залежно від рівня розвитку регіональної логістичної системи (рис. 2).

Розглянемо деякі регіони, яким притаманні вищенаведені типи логістичних стратегій.

Для Івано-Франківського регіону характерний тип *стратегія формування регіональної логістичної системи*. Основною метою цієї стратегії є створення передумов для розвитку РЛС та забезпечення логістизації економіки регіону шляхом формування системи управління матеріальними та інформаційними потоками, яка б забезпечувала доведення потрібного товару необхідної якості у необхідній кількості в обумовлені місце і час з мінімальними витратами.

Основою для формування логістичної системи повинні стати логістичні центри, які мають достатню матеріально-технічну базу,

досвід організації товаропостачання, кваліфікований комерційний апарат, використовуючи при цьому можливості зниження загальних логістичних витрат, отримання відповідних знижок і відносного скорочення питомих транспортних витрат.

Важливе місце в системі реалізації цієї стратегії належить заходам, пов'язаним із мінімізацією витрат. Цього можна досягти шляхом забезпечення найбільшої ефективності потоків ресурсів: виключення виробничих відходів, мінімізація часу виконання замовлень, відмова від формування резервних запасів тощо [7, с. 90].

Заходами реалізації цієї стратегії є вибір найпростіших операцій, вдосконалення потоків інформації та матеріалів, застосування стандартних процедур та матеріалів, відмова від послідовно виконуваних операцій до паралельних, усунення «вузьких місць» та забезпечення безперебійного матеріального потоку.

Отже, реалізація цієї стратегії передбачає здійснення таких заходів:

– пошук джерел закупівлі товарів та вибрати вигідних надійних постачальників, які зможуть запропонувати конкурентоспроможніший товар (за ціною, якістю та іншими параметрами), на вигідних умовах забезпечувати їх

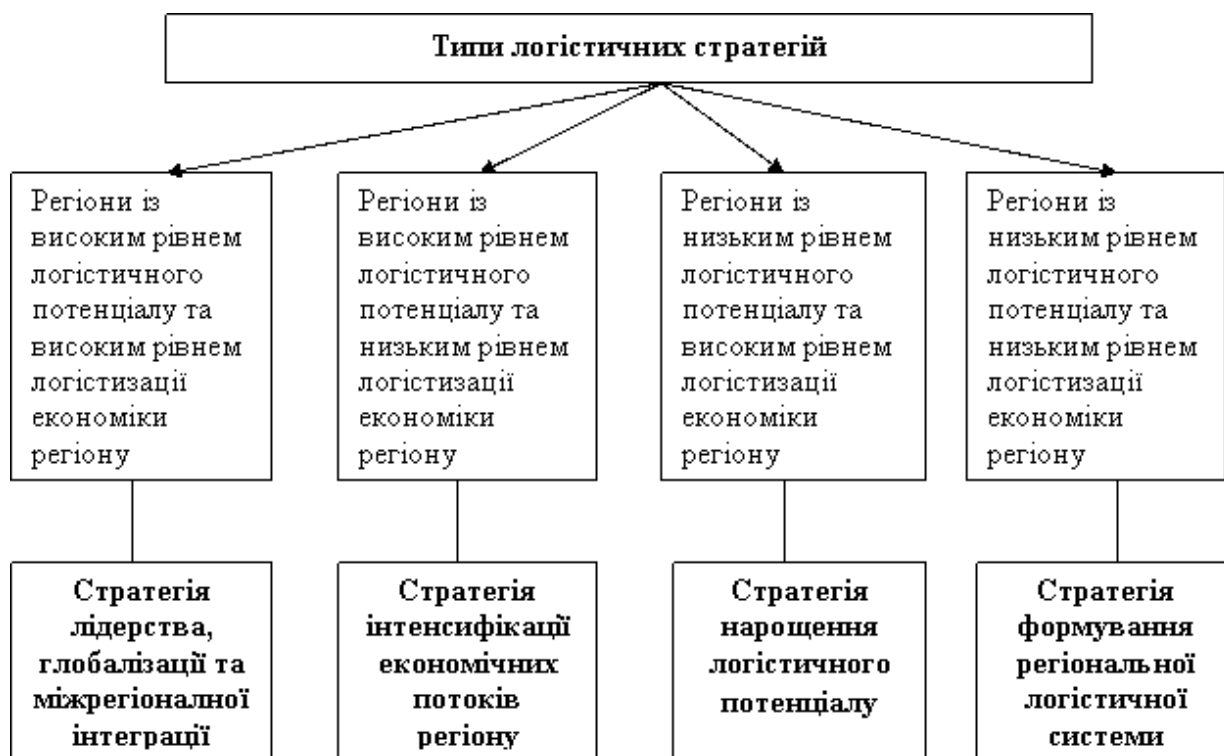

Рис. 2. Типи логістичних стратегій

поставку і порядок розрахунків, надавати різні послуги, що збільшують цінність товару;

- встановлення господарських зв'язків з постачальниками товарів і документально їх оформити шляхом укладання договорів поставки;

- визначення оптимального розміру партій завезення товарів, частоти та способів їх доставки, вибір найефективнішого виду (види) транспорту для перевезення товарів, розрахувати потребу в ньому, розробити маршрути доставки товарів тощо;

- налагодження оперативного контролю за виконанням договорів поставки товарів, ходом реалізації, станом наявності товарних запасів та їх оборотністю, що дасть змогу своєчасно реагувати і вносити зміни в товаропостачання;

- створення оптимальних умов для накопичення і зберігання необхідних для безперебійної торгівлі товарних запасів;

- забезпечення належного приймання і підготовки товарів до продажу.

Крім, Івано-Франківського регіону, дана стратегія характеризує і такі регіони, як: Вінницький, Рівенський, Тернопільський, Херсонський та інші регіони із низьким рівнем логістичного потенціалу та низьким рівнем логістизації економіки регіону.

Стратегія інтенсифікації економічних потоків характерна для Харківського регіону

і передбачає активізацію зусиль регіональних органів влади та регіональних логістичних центрів щодо впорядкування системи руху як внутрішньорегіональними, так і міжрегіональними економічними потоками, а також ефективного управління ними.

Тут необхідно активізувати зусилля щодо впорядкування системи руху товарних потоків, організації їх концентрації та трансформування у регіональних логістичних центрах (терміналах), ефективного керування системами управління запасами і замовленнями та забезпечення обслуговування об'єктів логістичної інфраструктури на умовах календаризації товаропостачання і оптимізації маршрутів доставки товарів.

Інформаційні потоки повинні бути присутні на усіх стадіях реалізації ланцюга поставок: попит, замовлення, стан запасів, виробництво, поставка, контроль виконання замовлень. А це означає, що повинні бути інтегровані інформаційні потоки усіх ланок логістичного ланцюга.

Отже, використання інформаційних систем дає змогу забезпечити централізацію усіх робіт з інформаційної технології в межах виробничо-збутової системи як єдиного цілого. Централізований збір і обробка інформації, забезпечення нею усіх учасників забезпечує горизонтальні зв'язки між ними. Відповідно цим досягається ефект інтеграції всіх учасників

регіональної логістичної системи в єдине ціле. Централізована інформаційна система надає можливість управління різноманітними запасами, взаємозв'язками та взаємозамінністю підрозділів, що здійснюють взаємні поставки, тобто забезпечують загальний матеріальний потік.

Стратегія нарощення логістичного потенціалу (Волинський, Львівський та Закарпатський регіон) передбачає нарощення потенціалу, розвиток його логістичної інфраструктури, формування оптимальної структури економіки регіону задля забезпечення його спеціалізації та впровадження сучасних логістичних технологій управління РЛС. Логістичний потенціал регіону повинен бути спрямований на підвищення ефективності обслуговування споживачів за рахунок високої якості надання логістичних послуг, наближення їх до світових стандартів, впровадження сучасних логістичних технологій управління регіональною логістичною системою.

У межах цієї стратегії регіонам, а саме Львівському необхідно визначитись зі спеціалізацією регіону на окремих видах економічної діяльності. Для цих регіонів держави характерний низький технологічний уклад виробництва, що вимагає насамперед зміни спеціалізації регіону в напрямку розвитку наукомістких видів діяльності. Водночас основними проблемами розвитку регіонів цієї групи є уповільнення темпів зростання виробництва, нерозвиненість ринків технологій, нематеріальних активів, відсутність повноцінної системи моніторингу, регіонального менеджменту, недосконалість внутрішньогалузевої структури виробництва тощо. Така ситуація вимагає зміни секторальної та галузевої структури економіки регіону. Основними заходами у цьому напрямі є:

- інтеграція усіх елементів регіональної логістичної системи у єдиний логістичний ланцюг;
- підвищення частки новітніх галузей, таких як виробництво електричного та електронного устаткування, машинобудування, фармацевтична, біотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі;
- удосконалення територіальної структури економіки регіону шляхом формування «полюсів» росту, що позначиться на рівні розвитку економічних зв'язків всередині регіональної логістичної системи;
- забезпечення транспортної освоєності регіону.

Отже, запропонована стратегія передбачає формування єдиного логістичного ланцюга, який орієнтований на усі елементи регіональної логістичної системи і міститиме п'ять областей ефективності:

- зв'язок із постачальниками;
- зв'язок зі споживачами;
- технологічні процеси всередині логістичної системи;
- логістичні процеси між елементами регіональної логістичної системи;
- логістичні зв'язки між підприємствами в логістичному ланцюгу.

У цій групі регіонів можуть бути створені усі економічні передумови для формування ефективної регіональної логістичної системи, якщо спрямувати зусилля регіональних органів влади на забезпечення та розвиток спеціалізації регіону, формування розвиненої транспортної, торговельної, фінансової інфраструктур. Зокрема, фактично усі регіони держави мають належну ресурсну базу, що може слугувати для формування замкнених логістичних ланцюгів; достатній рівень інтегрованості як у міжнародному, так і в національному економічному просторі. Однак, незважаючи на створені економічні передумови для розвитку регіональної логістичної системи, ці регіони мають низький рівень логістичного потенціалу, що унеможливає забезпечити ефективність її функціонування. У зв'язку з цим об'єктом застосування логістичного підходу має бути будь-яка діяльність, де сукупність процесів або подій, а також їх проміжних результатів має альтернативну послідовність у просторі і в часі. Тут логістика повинна охопити діяльність усіх елементів регіональної логістичної системи як на рівні окремих процесів, так і на рівні координації усіх структур, необхідно забезпечити упорядкування і розподіл продукції від виробника до кінцевого споживача, враховуючи рентабельність, результативність, продуктивність, ефективність системи загалом.

Водночас стратегія нарощення логістичного потенціалу регіону повинна бути спрямована на формування та розвиток логістичної інфраструктури регіону. У цьому напрямі важливе місце посідають інвестори, які можуть спрямувати свої інвестиції на спорудження логістичних комплексів, тобто розбудову логістичної інфраструктури, що повинні задовольнити потреби найвибагливіших споживачів. Так, нарощення логістичного потенціалу регіону передбачає наявність спеціалізованих

складських приміщень з високим рівнем забезпечення устаткуванням та відповідними нормами зберігання, сортування та транспортування вантажів залежно від спеціалізації регіону. Об'єктивна необхідність у спеціально обладнаних місцях для зберігання запасів існує на усіх стадіях руху потоку, починаючи від первинного джерела сировини і закінчуючи кінцевим споживачем. Важливе місце тут займає проблема транспортування вантажів, що вимагає розбудови регіональних логістичних центрів або логістичних вузлів. Вони є свого роду центрами бізнесу, які відіграють істотну роль в управлінні товаропотоками, як вузлові центри для міжнародної торгівлі.

Отже, ця стратегія займає важливе місце в регіональній логістичній системі. На рівні регіону формування логістичної системи у межах цієї стратегії повинно слугувати засобом подолання кризових явищ в економіці регіону, притаманних нинішньому етапу розвитку, створенню відповідної інфраструктури, розвитку міжрегіональних, міжгалузевих та міжнародних зв'язків, комплексному раціональному використанню, фінансових, матеріальних, інформаційних потоків.

Львівщина має достатньо добре розвинуту інфраструктуру з домінуючою роллю в ній міста Львова як головного економічного, транспортного і культурного центру. Відносно високої якості є інформаційно-телекомунікаційні мережі, розгалужена транспортна інфраструктура. Проте, загалом, наявна інфраструктура не відповідає стандартам сучасної економіки. Особливо це стосується сфери комунальних послуг та якості доріг. Необхідні радикальні рішення та значні ресурси для виправлення ситуації.

Серед інструментів реалізації вищезапропонованих стратегій доцільно виділити такі, як тарифне та нетарифне регулювання, фінансова підтримка, фінансово-бюджетне регулювання, цінова політика, ліцензування та сертифікація логістичних послуг, конкурсний розподіл замовлень тощо.

Контроль реалізації стратегії повинен здійснюватись за попередньо обраними критеріями оцінки. Процес контролю полягає у постійному або періодичному порівнянні заданих (базових) характеристик та параметрів до поточних значень цих параметрів. Контроль дає змогу оцінити рівень виконання замовлень, дистрибуції, виробництва продукції тощо. Він уможливує відстежити те, наскільки ефек-

тивно виконуються поставлені завдання, основним із яких є оптимізація потоків регіональної логістичної системи.

Транспорт, як найважливіший інфраструктурний елемент економіки України є необхідною умовою розвитку її господарського комплексу так як, забезпечує постійний та суттєвий ріст мобільності населення, оптимізує рух товарів, сприяє росту продуктивності праці, залученню інвестицій і, тим самим, визначає перспективи розвитку кожного регіону.

Підвищення транзитного потенціалу регіону передбачає створення сучасної інформаційної системи супроводження переміщення капіталів, робочої сили та товарів через територію України на Північ і Схід та у зворотному напрямку. На швидкість та економічну ефективність для бізнесу цього переміщення в сучасних умовах впливає розмір трансакційних витрат, скорочення яких має вирішальний вплив на прийняття рішень щодо вибору транзитних шляхів.

Процеси розвитку національних господарств у контексті глобалізації та регіоналізації посилюють увагу до транспортної інфраструктури в економічних дослідженнях. Водночас провідними сучасними світовими тенденціями на транспорті є перехід на логістичні технології роботи та виникнення як в концептуальній, так і практичній площині міжнародних транспортних коридорів (МТК) для перевезення вантажів і пасажирів, які проходять через декілька країн, регіонів, континентів.

IV. Висновки. Підсумовуючи вищезазначене можемо стверджувати, що особливість формування розвитку регіональної системи транспортно-логістичної інфраструктури залежить від специфіки регіону, його транспортно-логістичного потенціалу. Основних напрямів стратегії формування та розвитку транспортно-логістичної інфраструктури з врахуванням розвитку регіонального транспортно-логістичного центру – як основного елементу загальної транспортно-логістичної системи регіону.

Розвиток транспортної системи є важливою умовою інтеграції транспорту України у світову транспортну систему з метою формування єдиного транспортного простору.

В умовах активізації впливу чинників міжрегіональної конкуренції та міжрегіональної інтеграції, процесів глобалізації та євроінтеграції актуальним є формування регіональної транспортно-логістичної системи з врахуванням її спеціалізації, процесів міжрегіональної

та євроінтеграції, рівня логістичного потенціалу регіону, що матиме на меті підвищення конкурентоспроможності регіону.

Література

1. Ковальська Л. Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення: Монографія. – Луцьк: Надстрия, 2007. – 420 с.
2. Основы логистики: Учебное пособие / Под ред. Л. Б. Миротина, В. И. Сергеева. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 200 с.
3. Прокофьева Т. А., Лопаткин О. М. Экономические предпосылки создания интегрированных транспортно-распределительных систем // Бюллетень транспортной информации. – 2003. – №2-3. – С. 18-25.
4. Сергеев В. И. и др. Глобальные логистические системы: Учеб. пособие / В. И. Сергеев, А. А. Кизим, П. А. Эльяшевич; Под общ. ред. В. И. Сергеева. – СПб.: Издательский дом "Бизнес-пресса", 2001. – 240 с.
5. Сергеев В. И. Логистика в бизнесе: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 608 с.
6. Смирчинський В. В. Логістичний менеджмент державних закупівель. Теоретико-правовий та методологічний аспект: Наукове видання. – Тернопіль: Карбланш, 2004. – 390 с.
7. Трідід О. М., Таньков К. М. Логістичний менедж-

мент: Навчальний посібник / За ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Тридіда. – Х.: ВД «Інжек», 2005. – 224 с.

References

1. Kovalska L. Assessment of the region's competitiveness and mechanisms for its improvement: Monograph. – Lutsk: Nadstrya, 2007. – 420 Print
2. Fundamentals of Logistics: Textbook / Ed. L. Mirotin, V. Sergeeva. – M.: INFRA-M, 2000. – 200 s.
3. Prokofeva T., Lopatkin O. Economic prerequisites for the creation of integrated transport and distribution systems // Bulletin of transport information. – 2003. – No. 2-3. – Print. 18-25.
4. Sergeev V. et al. Global Logistics Systems: Textbook. manual / V. Sergeev, A. Kizim, P. Elyashevich; By common. Ed. YOU. Sergeeva – SPb.: Publishing House "Business Press", 2001. – 240 Print.
5. Sergeev V. Logistics in business: Nauchny. – M.: INFRA-M, 2001. – 608 s.
6. Smirichynsky V. Logistics Management of Public Procurement. Theoretical-legal and methodological aspect: Scientific publication. – Ternopil: Carte Blanche, 2004. – 390 Print.
7. Tridid O., Tankov K. Logistics Management: Textbook / Ed. Dr. Econ. Sciences, prof. M. Tridida – Kh. VD "Inzhok", 2005. – 224 Print.

Васильченко С. М.

ДОВГОСТРОКОВЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджуються особливості довгострокового економічного зростання в умовах глобалізації сучасної економіки. Автор статті доводить припущення про те, що в умовах глобалізації світової економіки основним джерелом економічного росту для малих

відкритих економік стають прямі іноземні інвестиції.

Ключові слова: глобалізація економіки, довгострокове економічне зростання, прямі іноземні інвестиції.

Vasylchenko S. V.

LONG-TERM ECONOMIC GROWTH: THE CHALLENGES OF GLOBALIZATION

The article considers the features economic grows under conditions of globalized modern economy. The author of the article prove the assumption that globalization of modern economy leads to change of sources of long-term economic grows.

Key words: Long-term economic growth, globalization of modern economy, direct foreign investment.

I. Вступ. Розвиток глобалізації як об'єктивної реальності сьогодні вже не підлягає

сумніву. Глобалізація світової економіки – це об'єктивний процес, який змінює суть і механізм дії всіх економічних процесів та явищ як на національному так і на міжнародному рівнях. Сучасні економічні школи сходяться в тому, що глобалізація «відображає формування транснаціонального, планетарного рівня міжнародної економіки з притаманними йому закономірностями». [1; с. 200]. Однак суть цих економічних процесів, закономірностей та механізм їх впливу на національні економіки залишаються недостатньо вивченими внаслідок

док надзвичайно швидких змін, спричинених глобалізацією світової економіки.

II. Постановка завдання. Серед таких мало досліджуваних проблем, на наш погляд, сьогодні виступає проблема модифікації сучасної теорії економічного росту невеликих відкритих економік в умовах глобалізації економіки. Ще у 80-х роках минулого сторіччя такого фактору росту національних економік як прямі іноземні інвестиції практично не існувало. До середини 90-х років ХХ сторіччя щорічні глобальні ПІІ не досягали і 0,5 трлн. дол. США на рік і через їх незначні обсяги можна було нехтувати таким чинником економічного росту як ПІІ. З початком ХХІ століття глобальні потоки ПІІ зростали дуже швидко, досягши в 2010 році 1,122 трлн. дол. США. В 2015 році глобальний потік ПІІ за даними ЮНКТАД склав 1,762 трильйонів доларів США (Рис. 1).

Рис. 1. Приток прямих іноземних інвестицій в країни світу (млн. дол. США). [2]

Джерело: побудовано за даними UNCTAD Handbook of Statistics, B.16.D.6. – New York: United Nations Publications, 2016. – P. 192.

Як вплинуло таке «виверження» потоків глобального капіталу в останнє десятиріччя на природу економічного росту в країнах, які отримують прямі іноземні інвестиції?

III. Результати. Більшість усталених концепцій довгострокового економічного росту, поширених в науковій літературі та в університетських курсах економіки, мають неокласичну природу. Згідно з таким баченням основою росту економіки і економічного процвітання – є екстенсивні та інтенсивні чинники росту економіки.

Так, наприклад, обсяг потенційного випуску за умов повної зайнятості (Функція Коба–Дугласа) задається формулою виробничої функції:

$$Y_t = F(K_t, L_t, A),$$

де L_t затрати праці – екзогенна величина, зростає зі сталим темпом.

а темп економічного росту:

$$\Delta Y / Y = \alpha \Delta K / K + (1 - \alpha) \Delta L / L + \Delta A / A$$

Динаміка обсягу капіталовкладень (з урахуванням інвестицій і амортизації основного капіталу)

$$K_t = K_{t-1} + I_t - W_t$$

Розрахунок вибуття капіталу (амортизації) відбувається згідно рівняння:

$$W_t = \delta K_t$$

де δ – постійна норма амортизації.

Інвестиції складають сталий процент від обсягу виробництва

$$I_t = s Y_t$$

Де s – норма інвестицій (частка сукупного продукту, спрямована на інвестиції).

В моделі норма інвестицій дорівнює заощадженням (S) – національні заощадження дорівнюють фактичним інвестиціям.

Як бачимо, ця концепція спирається на внутрішні заощадження, що не враховує перетоків міжнародного капіталу, які відбуваються в умовах глобальної економіки.

Основним фактором зростання в моделі Домара–Харода – є нагромадження капіталу. В основу моделі покладено виробничу функцію.

Відповідно до умов моделі в економіці існує:

- стала гранична продуктивність капіталу $MPK = \Delta Y / \Delta K$
- стала норма заощаджень $s = S / Y = I / Y$
- відсутнє вибуття капіталу: $W = 0$
- відсутній часовий лаг (інвестиції миттєво перетворюються у приріст капіталу) $\Delta K(t) = I(t)$
- відсутній НТП

- праця не є дефіцитним ресурсом (не впливає на випуск).

Оскільки $MPK = \Delta Y / \Delta K$,

то $\Delta Y = MPK \Delta K$, або $\Delta Y = MPK I(t) = MPK sY$.

Звідси випливає, що приріст доходу пропорційний приросту інвестицій.

Модель добре описувала процес економічного зростання в 1920-50 рр. Однак сьогодні, в умовах НТП, праця вже є дефіцитним ресурсом, а сам НТП – значно впливає на граничну продуктивність капіталу, крім того в моделі нагромадження капіталу обмежуються внутрішнім нагромадженням, що також не враховує тенденції глобальної економіки, пов'язані з міжнародною міграцією капіталу.

Неокласична модель економічного росту Роберта Солоу усуває недоліки попередньої і включає до екзогенних змінних фактор продуктивності праці.

Відповідно до умов моделі:

- товарний випуск описується виробничою функцією: $Y = F(K, L)$, з постійним ефектом масштабу, тоді

$$Y/L = F(K/L, L/L), \text{ або } y = f(k),$$

де y – продуктивність праці,

k – капіталооснащеність.

Виробнича функція є нелінійною, характеризується спадною граничною продуктивністю капіталу MPK (якщо робітник використовує дедалі більше машин, то ВВП збільшується, але темпи його приросту спадають) та показує випуск за різного рівня капіталооснащеності).

- Сукупний попит задається через споживання (c) та інвестиції (i) в розрахунку на одного працюючого $y = c + i$,

де $c = C/L$, $i = I/L$.

Якщо споживання залежить від доходу і норми заощадження то:

$$c = (1 - s)y, \text{ а } y = (1-s)y + i,$$

$$\text{або } y = y - sy + i.$$

$$\text{Звідки: } i = sy, \text{ або } i = sf(k).$$

Далі, вводячи екзогенні чинники, – показники вибуття капіталу (δk), та величини, які показують, як зміниться запас капіталу на одного працюючого під впливом зростання чисельності населення (nk), та зростання ефективності робочої сили (gk), Р. Солоу робить висновки про сталий рівень капіталооснащення $(\delta + n + g)k = sf(k)$, згідно з яким ні збільшення запасу капіталу, ані приріст робочої сили не

може забезпечити сталий економічний ріст. Єдиним фактором довгострокового економічного зростання – є технологічні зміни та ріст продуктивності праці.

Як забезпечити високі темпи технологічних змін та росту продуктивності праці? Відповіді на це питання залежать темпи економічного зростання економік країн світу. На наш погляд існують два варіанта розв'язання цієї проблеми: розробка та впровадження власних науково-технічних розробок, або залучення вже існуючих технологій у формі прямих іноземних інвестицій. Перший шлях, очевидно, для економічно розвинутих країн – лідерів технологічного прогресу. Фінансових ресурсів для науково-технічних розробок та їх впровадження в країнах зі слабозрозумітою економікою недостатньо. Очевидно, що основним джерелом економічного росту в сучасних умовах для малих відкритих економік стає залучення прямих іноземних інвестицій. І сучасна глобалізація світової економіки дає такий шанс. Нова історія розвитку економік країн колишнього соціалістичного табору свідчить про те, що швидкого економічного росту у 2000-х роках досягали ті країни, які більше залучали прямі іноземні інвестиції (Рис. 2).

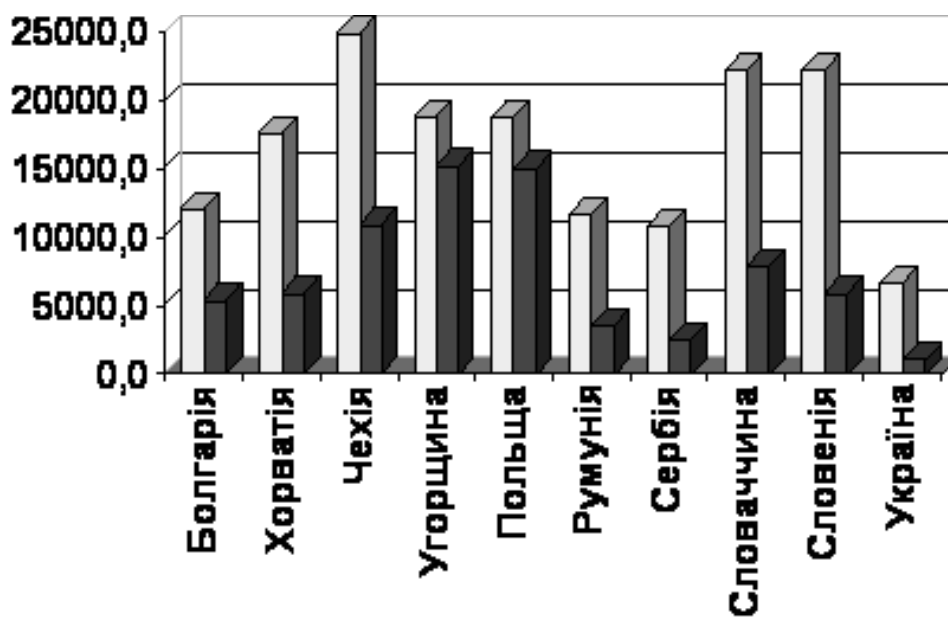
IV. Висновки. Для того що формалізувати задачу, тобто створити модель економічного росту в умовах глобальної економіки, слід встановити кореляційну залежність між приростом ВВП на приростом обсягу прямих іноземних інвестицій за певний період (основне джерело технологічних змін та росту продуктивності праці) з урахуванням коефіцієнта мультиплікатора інвестицій. Це завдання вимагатиме окремого дослідження.

Література

1. Міжнародна економіка: Підручник / За ред. В. М. Тарасевича. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 224 с.
2. UNCTAD Handbook of Statistics, B.16.II.D.6. – New York: United Nations Publications, 2016. – P. 192. – [Електронний ресурс]. – Доступний з http://http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat41_en.pdf
3. World Investment Report. Non-equity models of international production and development United Nations publication. – United Nations, 2011. P. x.
4. Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>

References

1. International Economics: Handbook. V. Tarasevich. – Kyiv: Center for educational literature, 2006.-224 p.

□ ВВП на душу населення   ■ Прямі іноземні інвестиції на душу населення

Рис. 2. ВВП та кумулятивні прямі іноземні інвестиції в країни Східної та Центральної Європи в 2010 р. (на душу населення, дол. США). [3, 4]

Джерело: побудовано за даними:

1. World Investment Report. Non-equity models of international production and development United Nations publication. – United Nations, 2011. P. x.

2. Динаміка інвестиційного клімату країн Східної Європи – досвід для України [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>

2. UNCTAD Handbook of Statistics, B.16.II.D.6. – New York: United Nations Publications, 2016. – P. 192. – [electronic resource]. – Available from http://http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat41_en.pdf

3. World Investment Report. Non-equity models of inter-

national production and development United Nations publication. – United Nations, 2011. P. x.

4. Dynamics of the investment climate in Eastern Europe – experience for Ukraine [electronic resource]. – Available from <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/01.htm>

Зварич О. І.

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК І ЙОГО ЧИННИКИ: УТИЛІТАРНИСТЬ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті висвітлюються окремі аспекти теоретико-методологічного забезпечення економічного розвитку регіонів України.

Ключові слова: економічний розвиток, регіональна економіка, теоретико-методологічне забезпечення.

Zvarych O. I.

REGIONAL DEVELOPMENT AND ITS FACTORS: INTERPRETATION UTILITARIANISM

The article includes some aspects of theoretical and methodological support of the economic development of the regions of Ukraine.

economy, theoretical and methodological support.

Key words: economical development, regional

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Теоретико-прикладні дослідження з

питань розвитку регіональної економіки все частіше стають предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Це зумовлено низкою причин: процесами глобалізації, що породжують паралельно і явище регіоналізації; перерозподілом повноважень та фінансів між центром та регіонами, децентралізацією управління; трансформаційними процесами у їх економіці, особливо, у постсоціалістичних країнах, які призводять до нових функцій і завдань їх інституційного забезпечення.

Аналіз останніх публікацій із досліджуваної проблеми. Як відомо, вже давно здобули заслужене визнання не лише в Україні, а і за її межами Київська, Львівська, Харківська, Донецька наукові школи, котрі впродовж багатьох років ґрунтовно досліджують ключові напрямки розбудови економіки держави та її локальних територій. Тож, наводити окремі праці у підтвердження цього навряд чи доцільно. Водночас актуальні питання теоретико-методологічного забезпечення регіонального розвитку, на наш погляд, розроблені все ще недостатньо, що і стало предметом розгляду у пропонованій науковій розвідці.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Передусім зазначимо, що для просторового аналізу соціально-економічних процесів в Україні та її регіонах *національний економічний простір* поділяють на різні регіональні конструкції – до них відносять як окремі області або ж групи областей (тобто, за територіальною ознакою), так і економічні райони (за виробничою). Однак, як звертали увагу М. Долішній та С. Злупко, "...базовою категорією регіоналістики є, безперечно, насамперед поняття регіону, якого не лише економісти-регіоналісти, але і довідково-словникові видання з економіки чомусь уникають" [1, с. 7]. Ми ж у цій роботі виходимо із конституційного положення про те, що *регіон* – це встановлена адміністративно-територіальним устроєм держави частина її національного економічного простору із притаманними тільки їй етнічним складом населення і ринковою інфраструктурою [2], яка при цьому є основою у періодичному (щорічному) обчисленні як загальних, так і середніх на одного жителя обсягів валового (регіонального та загальнодержавного) внутрішнього продукту, а також національного доходу.

Одночасно з позицій системного підходу саме область має усі сутнісні ознаки локально орієнтованої територіальної системи,

до функціональної (основної цільової) підсистеми якої слід, очевидно, віднести відповідну частину географічного середовища (окрім тих природних ресурсів, які використовуються у забезпечуючій її підсистемі, зокрема, і у регіональній логістичній та соціально-комунікаційній інфраструктурах), суб'єкти господарювання, у першу чергу малого та середнього підприємництва, і ту частину соціального середовища, що забезпечує розвиток держави та регіону. При цьому він, по-перше, є відносно цілісним утворенням. По-друге, у його складі можна виділити і окремі елементи (підсистеми): регіональну мезоекономіку (господарство), природно-географічне середовище (передовсім природні ресурси), територіальні громади та різні суспільні, зокрема, і партійно-політичні та за етнічною ознакою, угруповання, які об'єднують населення [3, с. 14]. Ці елементи регіональної соціально-економічної системи, якою є область, перебувають у різноманітних відношеннях між собою (економіко-природні ресурси – населення). Цей процес регулюється певними законодавчими нормами і, що не менш важливо, відповідними регіональними органами управління та у взаємодії з ними – територіальними структурними підрозділами центральних органів державної виконавчої влади. При цьому така система (*мезоекономіка*) сама є елементом цілісного територіального утворення вищого рівня – держави (*макроекономіка*). Водночас кожна із підсистем такої регіональної системи несе у собі й етнонаціональні ознаки, які найбільш виразно виявляються у її соціальному середовищі, що дає і усі підстави для його дослідження як частини цілого, визначивши регіон як складну *соціоетномезоекономічну систему*, до аналізу котрої доцільне застосування як *системного*, так і *функціонального підходів* [4].

Інтуїтивне розуміння регіонального розвитку пов'язує його зміст зі збором позитивно сприйнятних змін у визначеному просторі. Така інтерпретація, хоч і загальнозрозуміла, все ж має низку невизначеностей, пов'язаних з окремими визначеннями розвитку та регіону і значенням синтезу цих дефініцій у просторовому аспекті. При цьому розвиток у енциклопедичному трактуванні описується як «...процес руху від нижчого до вищого (до більших досягнень). У результаті відбувається зміна якості предмета, явища, діяльності, перехід до новішого, прогресивнішого» [5]. Складові такого визначення виразно вказують на «процес-

ність» змін та позитивні (якісні) перетворення в основних властивостях таких досліджуваних розвиткових процесів.

Визначення розвитку у межах регіону спонукає і до врахування певного простору (території). У етимологічному ж трактуванні – це умовно виділений простір, що відрізняється від прилеглої території природними чи набутими властивостями, але з позиції економічної цей термін ототожнюється сьогодні із районом, областю, територією, частиною держави і вирізняються сукупністю природних або історично складених економіко-географічних умов та національним складом населення [5]. Тож, можна констатувати, що підставою для вирізнення регіонів є природні, історичні передумови, культурні, адміністративні та політичні відношення і, звичайно ж, економічна природа. Втім, такий підхід, не дає змоги виокремити регіон урбанізований та сільський, традиційний і сучасний, етнічний та демографічний тощо. Це пов'язано із тим, що об'єктивним критерієм такої їх ідентифікації не є ані займана площа, оскільки функціонують малі та великі регіони, ані гомогенність, тому що вони є однорідними і неоднорідними з позицій визначених для них основних властивостей.

Арбітраж делімітації регіонів підкреслює не лише їх різноманітність, відмінні риси, але і прийнятий спосіб поділу його простору: однокритеріальний (наприклад, щільність заселеності), багатоаспектний (вартість промислової продукції та чисельність міського населення) і структурний (територіальне співвідношення галузей економічної діяльності). У численості цих рішень та їх взаємних комбінацій за ключові критерії відокремлення регіонів приймаються фізично-географічні, економічно-просторові та адміністративні передумови.

Аналіз процесу регіонального розвитку у такого роду дослідженнях має опиратись і виходити із прагматичних міркувань, утилітарних поглядів (практичних вигод) та врахування системних відношень. За прагматичного підходу пропонується розглядати регіон у адміністративних категоріях, тобто в одиницях, виокремлених на найвищому рівні у територіальному поділі держави. І в Україні це області, населення яких творить регіональні спільноти. Проявом таких реляцій повинно бути сприяння економічній активності, підвищення конкурентоспроможності та інноваційності економіки, формування просторового порядку із одночасним збереженням культурної спадщи-

ни і навколишнього природного середовища, у тому числі, безумовно, на користь майбутніх поколінь.

Такі цілі хоча і стосуються різноманітних аспектів розвитку, фокусуються у визначеному просторі, його межі не можуть реконструюватись з використанням інших критеріїв делімітації (для прикладу, об'єднання чи однорідності регіонів з позицій певних ознак, мережевих зв'язків, відцентрових сил тощо). Їх застосування було б рівнозначне дерегулюванню ідеї регіональних спільнот та загального планування розвитку країни. Сформовані таким чином утилітарні погляди мають і логічне пояснення: фактом є адміністративний поділ держави, а будь-яке подібне дослідження має сенс та практичне застосування, коли відноситься до таких територіальних одиниць – саме областей як регіонів.

Системне трактування регіону об'єднує спільноту, економіку і середовище в один цілісний та впорядкований уклад, який функціонує у рамках відособленого фрагмента простору. Компоненти такої системи формують різноманітні зв'язки, які виникають із співіснування і співвідношення та, одночасно, відкриті для зовнішніх (регіональних, державних та міжнародних) систем. І у такому контексті можна вважати, що будь-які адміністративні та навіть гетерогенні регіони об'єднує наявність єдиної концепції та спільних дій їх спільнот.

Регіональний розвиток є багатовимірним і багатограним процесом, який зазвичай розглядається як сукупність різних соціальних та економічних цілей. Насамперед це синтез таких чинників, як: зростання виробництва і доходів; зміни в інституційній, соціальній та адміністративній структурі суспільства; перетворення у суспільній свідомості; трансформація традицій та звичок. При цьому Решетило В. П. під розвитком регіону (території) розглядає його (її) насичення економічними об'єктами і зв'язками. Розвиток території безпосередньо зумовлений системною організацією відтворення ресурсів – трудових, природних, матеріальних (капітальних), організаційних (підприємницьких), інформаційних чи науково-технічних та ін. [6]. Шелегеда Б. Г. зазначає, що рівень регіонального розвитку є критерієм ефективності його функціонування, створюючи базу важливе джерело підвищення якості життя громадян. Коли ж параметри кількісних показників регіонального розвитку перевищують запланований або норматив-

ний рівень стану аналогічних систем, можна зробити висновок щодо ефективного функціонування регіональних систем. Водночас порівняльний міжрегіональний аналіз рівня розвитку та сприятиме досягненню належної ефективності регіонального відтворювального процесу як підвалин розвитку [7]. Натомість, Крайник О. А. вважає, що ключовим чинником у цьому є промисловість і збільшення обсягів наданих послуг. Саме індустрія є однією з провідних галузей економіки, що забезпечує технічне переоснащення інших галузей, здійснює відповідний вплив на соціально-економічну ситуацію у кожному з регіонів [8]. Одночасно науково-теоретичні узагальнення останнього часу створили передумови для формування нового підходу до питання розвитку, який характеризують такі чинники: людський капітал – якість, вміння та мобільність трудових ресурсів, включаючи спроможність адаптування до організаційних або ж технологічних змін; інституції – здатність організаційних структур оволодівати сучасними методами управління за постійних змін; нематеріальні чинники, наприклад, соціальний капітал, що є складним переплетенням консолідованого знання і культури, інноваційної поведінки, підприємницького духу, спроможності створювати відповідні часу сучасні розгалужені мережеві структури [9].

Змістові рамки поданих інтерпретацій регіонального розвитку тільки доповнюють його компоненти, а де факто є уточнюючими чинниками, за допомогою яких мають наступати позитивні зміни. У їх переліку чергуються: економічна структура, навколишнє природне середовище, інфраструктура, рівень та якість життя населення, працевлаштування, інноваційні процеси і диверсифікація господарської структури, екорозвиток та покращення життя у регіонах, соціальний капітал тощо. Ці ж характеристики у синтезованому варіанті вказують на економічний, соціальний, технічний, технологічний, екологічний, інноваційний, інвестиційний та інші важливі аспекти регіонального розвитку.

При цьому регіональний розвиток у економічному контексті зумовлений економічним зростанням, проявляється у трансформації чинників виробництва (внутрішніх і зовнішніх щодо регіону) у збільшену кількість продукції та послуг. У соціальному сенсі він охоплює зміни у міжлюдських стосунках і соціальній структурі, що призводять до модифікації спо-

соби та вищої якості життя населення. Його ж складові у технічній і технологічній площині охоплюють різні прогресивні зміни у сферах виробництва та послуг. У природному ж середовищі він зосереджується передусім на актуальній екологічній проблематиці, тобто на так званому економіко-екологічному розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, логічно зазначити, що регіональний розвиток слід сприймати у категоріях змін у співіснуючих і взаємозалежних економічній, соціальній, технічній, технологічній, природній, політичній, адміністративній та інших системах, які разом чи по черзі перманентно заміщають існуючі стани кращими відповідниками, оцінюваними позитивно з позицій наперед визначених критеріїв, що є важливим теоретико-методологічним підґрунтям у системному дослідженні цих життєво важливих для регіонів і держави в цілому суспільно-політичних процесів.

Література

1. *Долішній М. І.* Основи регіоналізації: концептуальний підхід / М. І. Долішній, С. М. Злупко // *Регіональна економіка*, 2003. – № 6. – С. 7-17.
2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28. 06. 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.3.gada.gov.ua.
3. *Зварич І. Т.* Економічне зростання регіону: моделі та методи аналізу і прогнозування: Монографія / І. Т. Зварич. – Івано-Франківськ: Вид.-дизайн. від. центру інформаційних технологій Прикарпатського нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2006. – 184 с. – Іл. 26. Табл. 15. Бібліогр.: 166 назв.
4. *Зварич І. Т.* Особливості моделювання та прогнозування сучасних етнополітичних процесів і тенденцій / Зварич І. Т., Зварич О. І. // *Моделювання регіональної економіки: Збірник наукових праць.* – Івано-Франківськ: Вид-ць Віктор Дяків, 2011. – №1(17). – С. 256-270.
5. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopectia.org.ua>
6. *Решетило В. П.* Інституційні фактори стійкого розвитку регіональних соціально-економічних систем: монографія / Решетило В. П.; Стадник Г. В., Островський І. А. та ін.; за заг. ред. В. П. Решетило; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2013. – 241 с.
7. *Шелегеда Б.* Стратегічний розвиток соціально-економічної інфраструктури регіону: монографія / Б. Г. Шелегеда, Л. М. Кузьменко, Л. В. Кравцова та ін.; НАН України, Ін-т економіки промисловості; Донецький ун-т економіки та права. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2011. – 320 с.
8. Соціально-економічний розвиток регіону: механізми державного впливу: монографія / кер. авт. кол. доц. О. П. Крайник; авт. кол.: Г. С. Третяк, О. М. Чемерис, І. І. Козак. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 232 с.
9. *Благуєн І. С.* Аналіз підходів до формування концепції регіонального розвитку / І. С. Благуєн, Л. І. Дмитришин, І. М. Романків // *Вісник Прикарпатського університету. Серія Економіка*, 2012. – Вип. 9. – С. 130-134.

References

1. Dolishniy, M. I., Zlupko, S.M. (2003). *Osnovy reorganizatsiyi: kontseptualnyi pidhid [Fundamentals of reorganization: a conceptual approach]*. Rehionalna ekonomika, 6, 7-17 [in Ukrainian].
2. Konstytutsiya Ukrainy. Prynata na pyatyy sesiyi Verhovnoyi Rady Ukrainy 28/06/1996 [Constitution of Ukraine. Adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine of 28/06/1996]. zakon.3.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon.3.rada.gov.ua [in Ukrainian].
3. Zvarych, I. T. (2006). *Ekonomichne zrostannya rehionu: modeli ta metody analizu i prohnozuvannya [Economic growth of the region: models and methods of analysis and forecasting]*. Ivano-Frankivsk: Vyd.-dyzayn. vid zentru informatsiynyh tehnolohiy Prykarpatskoho nats. un-tu im. Vasylya Stefanyka [in Ukrainian].
4. Zvarych, I. T., Zvarych, O. I. (2011). Osoblyvosti modelyuvannya ta prohnozuvannya suchasnyh etnopolitychnykh protsesiv i tendentsiy [Features of modeling and forecasting of modern ethnographic processes and trends]. *Modelyuvannya rehionalnoyi ekonomiky: Zbirnyk naukovykh prats – Modeling of the regional economy: Collected Works, Ivano-Frankivsk: Vyd-ts Viktor Diakiv, 1(17), 256-270* [in Ukrainian].
5. Slovnyk inshomovnyh sliv [Dictionary of foreign words] slovopedia.org.ua. Retrieved from http://slovopedia.org.ua [in Ukrainian].
6. Reshetylo, V. P., Stadnyk, H. V., Ostrovskiy, I. A. (2013). *Instytutsiyni factory stiykoho rozvytku rehionalnyh sotsialno-ekonomichnyh system [Institutional factors of sustainable development of regional socio-economic systems]*. Kh.: KhNACE, 241[in Ukrainian].
7. Sheleheda, B. H., Kuzmenko, L. M., Kravtsova, L.V. (2011). *Stratehichniy rozvytok sotsialno-ekonomichnoyi infrastruktury rehionu [Strategic development of the socio-economic infrastructure of the region]*. Donetsk: IEP NAN Ukrainy, 320 [in Ukrainian].
8. Krainyk O. P. (Eds.). (2011). *Sotsialno-ekonomichny rozvytok rehionu: mehanizmy derzhavnoho vplyvu [Socio-economic development of the region: mechanisms of state influence]*. Lviv: LRIGU NAGU, 232 [in Ukrainian].
9. Blahun, I. S., Dmytryshyn, L. I., Romankiv, I. M. (2012). Analiz pidhodiv do formuvannya kontseptsii rehionalnoho rozvytku [Analysis of approaches to the formation of the concept of regional development]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriya Ekonomika – Bulletin of the Carpathian University. Series Economics, 9, 130-134* [in Ukrainian].

УДК 339.564:332.146

Тесля Д. В.

ЕКСПОРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕГІОНУ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО РИНКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Розкрито сутність наявних методологічних підходів до трактування поняття «ринковий потенціал», визначено його структурні елементи. Запропоновано авторське визначення поняття «ринковий потенціал регіону», що базується на врахуванні виробничих і споживчих можливостей ринку та особливостей інфраструктурного забезпечення його функціонування. Розкрито переваги Угоди про зону вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та Європейським Союзом (ЄС). Проаналізовано динаміку змін структури експорту продукції

харчової промисловості Львівської області до країн ЄС упродовж 2011-2016 рр. Визначено основні підприємства виробники та експортери продукції харчової промисловості Львівської області. Запропоновано пріоритетні напрямки підвищення ефективності ринкового потенціалу регіону.

Ключові слова: внутрішній ринок, експорт, країни-члени ЄС, ринковий потенціал, регіон, харчова промисловість.

Teslya D. V.

REGION'S EXPERT ACTIVITY AS THE FACTOR TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF THE USE OF ITS MARKET CAPACITY

The nature of available methodological approaches to explaining of the notion «market capacity» is outlined; its structural elements are defined. Author's definition of «region's market capacity» is suggested based on consideration

of productive and consumptive capacities of the market and peculiarities of its functioning infrastructural maintenance. Advantages of Free Trade Agreement (FTA) between Ukraine and the European Union (EU) are explained. The

dynamics of changes in the structure of Lvivska oblast food production exports to the EU countries during 2011-2016 is analyzed. Major enterprises – producers and exporters of food production in Lvivska oblast are defined. Priority directions of market capacity efficiency improvement in a region are suggested.

Key words: *internal market, export, EU member countries, market capacity, region, food industry.*

Постановка завдання. У сучасних умовах трансформації економіки України все більш актуалізується проблема наукового обґрунтування стратегічних цілей економічного розвитку регіонів і шляхів їх досягнення виходячи з особливостей функціонування ринкових відносин. Особливий інтерес в зв'язку з цим представляє використання ринкового підходу в регіональному плануванні, де елементами економічної системи регіону виступають продавці і покупці товарів і послуг, а об'єктом економічного плавання – ринковий потенціал регіону.

На формування ринкового потенціалу впливають пріоритети економічної політики держави щодо розвитку виробництва, підтримки підприємництва, створення умов для активізації інноваційної діяльності на виробництві, покращення інвестиційного клімату та результативність реалізації інвестиційних проектів, рівень доходів населення, який визначає їх купівельну спроможність, а також експортна політика, що відображає виробничу та торгівельну спроможність регіону.

Враховуючи те, що формування ринкового потенціалу пов'язано з низкою актуальних для вітчизняної економіки питань, і замикає на собі вирішення багатьох проблем, впливає, що дослідження сутності поняття ринкового потенціалу є актуальним науковим завданням.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад дослідження ринкового потенціалу внесли М. Блауг, У. Изарт, Й. Рау, Д. Рей, П. Хаггет, Ч. Харріс, Ф. Феттер, Е. Чизон, А. Шаффле, О. Юлдашева та інші. Сучасні вчені досліджують різні методологічні підходи до трактування сутності ринкового потенціалу країни та її регіонів, зокрема: Т. Башук, І. Білявський, Н. Бульбах, Т. Зайчук, Н. Краснокутська, І. Максимова, Є. Попов, С. Сосько, Ю. Шипуліна, С. Шульц та інші.

Слід відзначити, що саме вітчизняна регіональна наука має великий пласт невирішених

питань як в концептуальному, так і прикладному аспектах задекларованої проблематики. Це стосується і визначення сутності поняття «ринковий потенціал регіону», і методичних підходів до аналізу специфіки регіональних ринків, і механізмів їх регулювання.

Метою дослідження є систематизація наявних методологічних підходів до обґрунтування сутності ринкового потенціалу регіону та визначення його основних факторів.

Результати. Категорія «ринковий потенціал» має принципову відмінність від категорії «економічний потенціал». Економічний потенціал, у наукових видання визначається як «... Сукупна здатність економіки країни, її галузей, підприємств, здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти запити населення, громадських потреби, забезпечувати розвиток виробництва та споживання» [1]. Тому, на думку багатьох дослідників економічного потенціалу його слід розглядати як економічні умови в широкому сенсі [2, с. 180]. Ємність поняття «економічний потенціал», роблячи його універсальним, ускладнює цим процес управління регіональною економічною системою в результаті многогранності як об'єкта управління, так і характеру взаємозв'язків між окремими елементами цієї системи. У той же час економічний потенціал регіону можна охарактеризувати через окремі, виділені за певною ознакою (наприклад, групі споживачів, об'єкту купівлі-продажу, рівню конкурентоспроможності та ін.), що становлять ринковий потенціал, формування і розвиток яких відбувається під впливом не тільки загальних, але і специфічних чинників. Тому використання категорії «ринковий потенціал» в підсумку забезпечує більш чітку картину що відбуваються в економічній системі господарських відносин.

Категорія «ринковий потенціал регіону» досить повно розкрита в економічній теорії. Так наприклад, О. Юлдашева [3] та І. Білявський [4] визначає його як: «...можливості споживання регіональним ринком конкретного кількості конкретної продукції при різних ситуаціях зовнішнього середовища (з урахуванням ризиків) протягом року». Натомість Н. Бульбах [5] під ринковим потенціалом розуміє можливості підприємства задовольняти ринкові потреби попиту та пов'язує процеси формування ринкового потенціалу підприємства з його маркетинговою діяльністю. І. Максимова [6] розглядає ринковий потенціал регіону як систему відносин між виробниками, посередниками і споживачами товарів та послуг.

На наш погляд ринковий потенціал регіону це частина економічного потенціалу регіону, відокремлена сукупність взаємопов'язаних елементів його господарської системи, виділених за принципом виконуваної ними на ринку функції, що характеризують здатність регіону здійснювати виробництво продукції та можливості споживання і реалізації [7].

Ці та інші наявні сьогодні визначення ринкового потенціалу регіону недостатньо повно розкривають його сутність. По-перше, в них нівелюється його основна функція – здатність виробляти продукцію і вирішувати інші завдання економічного і соціального розвитку регіону. По-друге, не враховується проміжне між виробництвом і споживанням ланка – посередники, які здійснюють реалізацію продукції, тобто взаємодію між продавцями і покупцями товарів, і виступають необхідним елементом взаємодії попиту і пропозиції.

Максимова І. В., яка у своїх працях акцентує увагу на дослідженні ринкового потенціалу регіону, виділяє три складові ринкового потенціалу. Перша складова ринкового потенціалу – це споживчий потенціал, який відображає попит на товари чи послуги та можливості ринку спожити певну їх кількість. Його диференціацію можна здійснювати з використанням наступних критеріїв: група споживачів (окремі домогосподарства, комерційні і некомерційні організації, держава); галузева приналежність товару як об'єкта купівлі-продажу; час виникнення попиту (реалізований, наявний, перспективний); особливості прояву попиту (твердо сформульований, альтернативний, відкладений та ін.) [8]. Це дозволяє найбільш точно виділити об'єкт управління (наприклад, споживчий потенціал домашніх господарств на ринку продуктів харчування тощо). Споживчий потенціал характеризується якісними і кількісними показниками, які в свою чергу, впливають на споживання товарів (послуг).

До другої складової ринкового потенціалу відноситься виробничий потенціал регіону, який визначається як вартісна і натуральна характеристика регіонального виробництва, яка виражається у його здатності виготовляти певну продукцію. Як критерій диференціації виробничого потенціалу доцільно використовувати приналежність виробництва до певної галузі економіки [9]. Застосування інших критеріїв утруднено, а в деяких випадках навіть неможливо, оскільки один і той же товар (об'єкт купівлі-продажу) може використовуватися різ-

ними групами споживачів, виступати одночасно напівфабрикатом і кінцевим виробом (наприклад, тканина – одночасно готовий виріб і сировину для текстильної промисловості). Виробничий потенціал, також як і споживчий, має кількісну і якісну характеристики. Його кількісну характеристику в галузях виробництва промислової продукції формують показники обсягу виробництва, вартості основних виробничих фондів, завантаження виробничої потужності; в сільському господарстві – обсягу виробництва, кількості земельних угідь, посівної площі, поголів'я тварин і птиці, врожайності і т. д. Якісну характеристику дають показники ступеня зносу (відновлення) основних виробничих фондів, наявності та доступності факторів виробництва, їх якості і ціни; структури виробництва; показники конкурентоспроможності продукції, що виробляється (якість, собівартість, ціна), інші показники (якість менеджменту, ступінь диверсифікації продукції та ін.).

Третя складова ринкового потенціалу регіону – інфраструктура ринку, яку можна визначити як систему установ і організацій, що забезпечують вільний рух товарів і послуг на ринку [10].

Найважливішу роль у взаємодії між попитом і пропозицією відіграє внутрішня та зовнішня торгівля, зокрема торгівля споживчих товарів зорієнтованих на задоволення потреба населення. Основу таких товарів становлять продукти харчової промисловості, де внутрішня торгівля забезпечує вітчизняного кінцевого споживача, а зовнішня зорієнтована на посилення ринкового потенціалу за рахунок збільшення експорту. На нарощення експорту харчової промисловості регіонів України впливає сукупність чинників, що забезпечують можливість виходу підприємств харчової промисловості регіону на зовнішні ринки. Серед цих чинників насамперед вбачають наявність необхідних у ресурсів (природних, трудових, фінансових, технологічних, інформаційних), що використовують для виробництва продуктів харчування.

Сьогодні збільшення експорту харчової промисловості залежить від нововведень, які наша держава отримала від Угоди про асоціацію з ЄС, зокрема скасування ввізних мит на поставку продукції до країн ЄС. Завдяки підписаній Угоді про ЗВТ регіони України розширили географію експорту продукції у країни-члени ЄС. Так, наприклад, у Львівській області збільшили географію експортних поставок

ПАТ «Львівський холодокомбінат» ТМ «Лімо» (морозиво, вареники, напівфабрикати, пельмені, овочеві та фруктові суміші); ПП «ОККО-Бізнес» (сік яблучний, льонсирець, масло вершкове, сир, сухе знежирене молоко, олія, соя); Т.В.Fruit (спеціалізується на виробництві соків прямого віджиму під ТМ Galicia); ПП «ОККО-Нафтопродукт» (сік яблучний, соя); «Оліяр» (олія); ПП «Торговий дім «Майола» (олія соняшникова) [11].

Перші поставки в Польщу своєї кондитерської продукції ТМ «Vandinelli» здійснило також ПАТ «Концерн Хлібпром». Аналогічні товари планують поставляти і в прибалтійські республіки та інші країни-члени ЄС. Сухарну продукцію та сухий квас ПАТ «Концерн Хлібпром» реалізують через мережу супермаркетів у Німеччині, Іспанії, Італії та Франції. А житні сорти хліба і батон «Сихівський» уже декілька років у замороженому вигляді також вдало експортують.

Отже, з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, Львівська область збільшила обсяги експорту продукції харчової промисловості та розширила його географію (табл. 1).

Найбільших позитивних змін зазнав експорт продуктів рослинного походження (з 2,8%

у 2011 р. до 6,3% в 2016 р.). Основна частина експорту була представлена насінням і плодами олійних рослин, які не потребують дозволів з боку ЄС. У структурі експорту Львівської області протягом 2011-2016 рр. спостерігалися значні коливання частки готових харчових продуктів: у 2012-2013 рр. збільшення частки на 11% до 17,3% у 2013 р., а у 2014-2016 рр. – різке зниження у середньому на 6% (до 5,2% в 2016 р.). Бачимо, що експорт готових харчових продуктів, жирів та олії у 2016 р. становив 207,1 млн дол. США, або 14,2% від загальнообласного експорту [12]. Майже удвічі зріс експорт фруктів, зерна (водночас зменшився експорт пшениці та гречки). Варто зазначити, що за аналізований період у групі готових харчових продуктів відбувалися і внутрішні зміни, наслідком яких стало домінування у різні роки експорту залишків і відходів харчової промисловості (у 2011 р. їх частка у групі становила 33%, а в 2016 р. – 58%) та продуктів переробки овочів (78% у 2014 р.). За аналізований період також значно зменшилася частка експорту цукрових і кондитерських виробів із цукру (у 2011 р. їх частка становила 14% від експорту готових харчових продуктів, тоді як у 2016 р. вона зменшилася на 11,6%) [13]. При-

Таблиця 1

Частка експорту продукції харчової промисловості в країни-члени ЄС, 2016 р., %

Товарна група Країна-імпортер	Насіння і плоди олійних рослин	Жири та олії рослинного та тваринного походження	Продукти переробки овочів	Залишки і відходи харчової промисловості
Австрія	20	22	7	–
Бельгія	14	6	–	–
Чехія	8	38	–	–
Естонія	19	15	6	7
Франція	25	–	–	13
Греція	22	8	–	–
Угорщина	6	7	–	–
Литва	15	15	7	23
Польща	29	74	14	10
Португалія	20	22	–	–
Румунія	11	25	–	–
Словаччина	8	50	–	15

Складено на основі джерела [11].

близно половина експорту вказаної продукції припала на соки, плоди та овочі консервовані, чверть – на жири та олії. Зменшення частки готових харчових продуктів зумовлене не лише використанням квот (зокрема на соки, оброблені томати та цукор), але і тенденцією падіння цін на ці продукти на європейському ринку.

Варто зазначити, що продукція харчової промисловості належать до групи з високою нестабільністю, має більшу ймовірність зменшення обсягів експорту, оскільки більш чутливо реагує на зміни ринку, тоді як товарні групи із помірною нестабільністю відносно легше реагують на сучасні економічні умови ринків (екзогенного та ендогенного).

Безсумнівним недоліком з точки зору нарощення ринкового потенціалу за рахунок експорту продукції харчової промисловості регіону є невідповідність обладнання та технологій сучасному рівню розвитку, що негативно відображається на витратах, показниках якості й технічних параметрах продукції, а отже – невідповідності світовим стандартам, що не дає змоги конкурувати з іноземними аналогами. Слабкість експортерів Львівщини, за рідкісними винятками, також полягає у браку капіталовкладень, які дозволили б розширити експортні можливості виробників.

Вигідне географічне положення Львівської області посилює потенційні можливості для налагодження експорту продукції харчування у країни-члени ЄС і таким чином збільшення ринкового потенціалу регіону. А завдяки ЗВТ українські виробники можуть ефективно конкурувати на європейському ринку, знайти свою нішу та просувати високоякісну українську продукцію за хорошою ціною.

Висновки. У цілому представлені результати вивчення ринкового потенціалу в регіонах дозволяють зробити висновок про те, що використання категорії «ринковий потенціал регіону» дозволяє більш точно вибудувати логіку дослідження, об'єктивніше розкрити проблеми і сформулювати напрями розвитку регіонів України. Визначено, що важливе місце у формуванні ринкового потенціалу займає, споживання, виробництво, інфраструктура та експорт. Тому пріоритетними напрямками підвищення ефективності ринкового потенціалу регіону за рахунок виробництва та експорту мають бути:

– підвищення ефективності виробництва харчових продуктів на основі використання технологічних інновацій, які сприятимуть покращенню їх якісних характеристик;

– пріоритетний розвиток тих галузей харчової промисловості Львівської області, що мають конкурентні переваги на внутрішньому та зовнішньому ринках, тобто продукція яких вже може скласти конкуренцію іноземним товарам;

– розвиток підприємств продовольчого машинобудування, які випускають технологічне обладнання, прилади контролю та вимірювання, фасувальне й пакувальне обладнання для харчової промисловості;

– обмеження імпорту продукції, що має низькі поживні властивості, або використовується вітчизняними виробниками у продовольчих товарах як дешевий заміник сировини тваринного і рослинного походження (пальмова олія, соя, емульсії тощо);

– забезпечення поступового підвищення ступеня переробки власної сировини та зменшення частки експорту сировини та напівфабрикатів;

– сприяння участі у міжнародних виставках, надання консультативних юридичних послуг і розроблення міжнародної ринкової стратегії для підприємств харчової промисловості (тих, що виходять на європейський ринок);

– розробка програми сприяння розвитку експорту, яка б надавала широкий спектр підтримки вітчизняним товаровиробникам, зокрема інформацію та консультації щодо митних ставок, квот, ліцензування та отримання європейських сертифікатів якості;

– запровадження страхування експортних поставок та цільових експортних кредитів, що надаються підприємствам-експортерам продукції харчової промисловості гарантій з безпеки проведення торгових операцій, тощо.

Таким чином, створення умов для ефективного використання потенціалу харчової промисловості Львівської області сприятиме не тільки ефективному функціонуванню цього виду промислової діяльності, але і для ринкового потенціалу регіону загалом.

Література

1. Сучасний економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovari.yandex.ru/dict/brokmajor/article/32/32831.html>
2. Региональная экономика / под ред. В. И. Видяпина, М. В. Степанова. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 686 с.
3. Юлдашева О. Исследование рыночного потенциала регионов / Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2002. – № 4. – Режим доступа : <http://grebennikon.ru/article-DS6M-271.html>
4. Статистика рынка товаров и услуг / под ред. И. К. Белявского. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 432 с.
5. Бульбах Н. Інституціональні зміни в системі управління ринковим потенціалом підприємств [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://archive.nbuv>

gov.ua/portal/soc_gum/iver/2008_1_1/chapters/chapter_1/chapter_1_part_11.pdf

6. Максимова И. В. Рыночный потенциал региона как объект экономического планирования [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/rynochnyy-potentsial-regiona-kak-obekt-ekonomicheskogo-planirovaniya>

7. Тесля Д. В. Ринковий потенціал регіону як об'єкт економічного планування / Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції, 12-13 квітня 2016. – Дніпропетровськ, 2016. – Частина 1. – С. 634-640. – 775 с.

8. Рыбалкин В. Е. Анализ экономики. Страна, рынок, фирма. – М. : Международные отношения, 1999. – 304 с.

9. Гладышевский А. Г. Формирование производственного потенциала. – М. : Наука, 1992. – 287 с.

10. Шульц С. Л., Тесля Д. В. Ринковий потенціал регіону: сутність та його складові / Регіональна економіка. – 2014. – №2(72). – С. 25-37.

11. Львівська торгово-промислова палати [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://eng.lcci.com.ua/category-members>

12. Статистичний щорічник «Львівська область 2016» [стат. зб.] / [відп. за вип. С. І. Зимовіна]. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області. – Режим доступа : www.lv.ukrstat.gov.ua/

13. Михель Р. В. Зміни у структурі експорту та імпорту промислової продукції львівської області в умовах дії зони вільної торгівлі між Україною та ЄС / Економічний форум. – 2016. – № 3. – С. 110-119.

References

1. Modern Dictionary of Economic. [Electronic resource]. – Access mode: <http://slovari.yandex.ru/dict/brokmirror/article/32/32831.html>

2. Regional Economy / pod red. V. I. Vidyapina, M. V. Stepanova. – М. : INFR A-M, 2002. – 686 s.

3. Yuldasheva O. Research of Regions Market Potential / Marketing i marketingovyye issledovaniya. – 2002. – № 4. – Access mode: <http://grebennikon.ru/article-DS6M-271.html>

4. Statistics of the Market of Goods and Services / podred. Y. K. Belyavskoho. – М. : Fynansy y statystyka, 1995. – 432 s.

5. Bulbakh N. Institutional Changes in the System of Managing the Market Potential of Enterprises. – Access mode: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/iver/2008_1_1/chapters/chapter_1/chapter_1_part_11.pdf

6. Maksymova Y. V. Market Potential of the Region as an Object of Economical Planning. – Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/rynochnyy-potentsial-regiona-kak-obekt-ekonomicheskogo-planirovaniya>

7. Teslya D. V. Market Potential of the Region as an Object of Economical Planning / Aktualni problemy sotsialno-ekonomichnykh system v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky : materialy Vseukrayinskoyi nauk.-prakt. konferentsiyi, 12-13 kvitnya 2016. – Dnipropetrovsk, 2016. – Chastyna 1. – S. 634-640. – 775 s.

8. Rybalkyn V. E. Analysis of the Economy. Country, Market, Firm. – М. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1999. – 304 s.

9. Gladyshevskiy A. G. Forming of Productive Potential. – М. : Nauka, 1992. – 287 s.

10. Shults S. L., Teslya D. V. Market Potential of the Region: Essence and its Components / Rehionalna ekonomika. – 2014. – №2(72). – S. 25-37.

11. Lviv Chamber of Commerce and Industry. – Access mode: <http://eng.lcci.com.ua/category-members>

12. Statistical Yearbook "Lviv Oblast 2016" [stat. zb.] / [vidp. za vyp. S. I. Zymovina]. – Lviv : Holovne upravlinnya statystyky u Lvivskiy oblasti. – Access mode: www.lv.ukrstat.gov.ua/

13. Mikhel R. V. Changes in the structure of export and import of industrial products of the Lviv region under the conditions of the free trade zone between Ukraine and the EU / Ekonomichnyy forum. – 2016. – №3. – S. 110-119.

УДК: 64.01:712.24

Баланюк С. І.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Охарактеризовано середовище для функціонування господарств населення. Розкрито основні науково-методологічні засади функціонування господарств населення у системі розвитку сільських територій.

Ключові слова: господарства населення, розвиток сільських територій, ринкова інфраструктура.

Balaniuk S. I.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING PEOPLE'S ECONOMIES IN THE RURAL TERRITORY DEVELOPMENT SYSTEM

The environment for functioning of people's economies has been characterized. The basic scientific and methodological principles of function-

ing of people's economies in the rural territory development system have been revealed.

Key words: *economy of the population, development of rural territories, market infrastructure.*

I. Вступ. Функціонування господарств населення в Україні є важливою складовою національної економіки. Це пояснюється тим, що, незалежно від відмінностей у найменуванні або особливостей діяльності цих господарюючих суб'єктів, їх об'єднує спільна риса, як зайнятість членів селянської сім'ї в аграрному виробництві.

Важливий аспект підвищення соціально-економічної результативності господарств населення – їх розвиток в органічній єдності із сільською територією, яка є не лише просторовою, але й ресурсною базою їх функціонування. Водночас вона являє собою середовище, в якому еволюціонують господарства населення – проходять етапи формування, становлення й розвитку. У свою чергу господарства населення – одна з найважливіших складових системи сільської території.

Сутність і роль господарств населення й сільських територій у соціальному та організаційно-економічному механізмі розвитку аграрного сектору висвітлювали у своїх працях українські науковці Л. Балаш, П. Берерівський, Т. Беркута, В. Галанець, В. Весель-Веселяк, В. Залізко, С. Курило, В. Липчук, М. Малік, Л. Михайлова, О. Онищенко, С. Онисько, І. Прокопа, П. Рябоконт, М. Сахацький, І. Свиноус, А. Стельмащук, І. Франчук, Г. Черевко, Д. Шеленко, М. Шульський, В. Юрчишин, Т. Яворська, І. Яців та ін. Ними напрацьовано теоретико-методологічні й практичні положення розвитку господарств населення та сільських територій, які сукупно формують бази відповідних узагальнень і подальших досліджень. Проте чимало питань досі недостатньо вивчені.

II. Постановка завдання. Розглянути середовище для функціонування господарств населення. Обґрунтувати основні науково-методологічні засади функціонування господарств населення у системі розвитку сільських територій.

III. Результати. Важливою складовою вирішення перспективних завдань діяльності господарств населення є всебічне обґрунтування їх сутності та призначення в системі розвитку сільських територій. У результаті сучасних аграрних перетворень створено нове середовище для функціонування господарств населення. Це обумовлено:

– розвитком господарств населення за змішаної економіки, яка характеризується конкурентним середовищем;

– зростанням площі земельних угідь у господарств населення за рахунок збільшення присадибних ділянок та одержання у власність земельних паїв;

– самостійністю в діяльності господарств населення, відсутністю допомоги від колективних сільськогосподарських підприємств;

– нез'ясованістю взаємодії господарств населення з іншими суб'єктами господарювання на селі;

– різноманітністю форм господарств населення (товарні, змішані, які господарюють для самозабезпечення тощо);

– відсутністю повної статистичної звітності про стан та розвиток господарств населення.

Функціонування господарств населення в нових умовах потребує уточнення теоретичних положень.

Водночас постає необхідність розробки методологічних підходів щодо підвищення результативності використання ресурсів господарств населення, обґрунтування ефективності виробництва та перспектив його розвитку і трансформування. Особисті підсобні господарства потребують розробки правильних методологічних підходів [1, с. 312].

Методологія, відповідно до тлумачення “Філософського словника” – це “вчення про методи досягнення істини в науковому пізнанні та зведення знань в єдину систему” [2, с. 374]. У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” дана категорія подається як “вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу; його філософська, теоретична основа. Сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання” [3, с. 664].

Основні науково-методологічні засади функціонування господарств населення в системі розвитку сільських територій представлені:

– *забезпечення умов системності розвитку господарств населення і сільських територій.*

Забезпечення умов системності розвитку господарств населення і сільських територій. Господарства населення та сільські території є одночасно двома відокремленими системами (серед інших систем) та пов'язаними підсистемами, взаємне функціонування яких створює нову, забезпечуючу життєдіяльність селян, цілісність.

Сільську територію необхідно розглядати як “системне явище (утворення), яке, крім території як такої, включає в свою орбіту все те,

що на ній в тій чи іншій формі функціонує або є її складовою” [4, с. 4]. Об’єднує ці складові спільна мета – створення необхідних умов для проживання на сільській території населення, незалежно від галузі його зайнятості. Системність розвитку господарств населення та сільських територій досягається координуванням з боку органів державної влади, єдиною спрямованістю рад місцевого самоврядування та суб’єктів господарювання в аграрному секторі.

Утвердження господарств населення як чинника відродження сільських територій. Сьогодні, згідно із статистичними показниками, більшу частину продукції аграрного сектора виробляють господарства населення.

Господарства населення є живою соціально-економічною основою її системного розвитку: завдяки особистим інтересам, матеріальній зацікавленості селянина забезпечується зростання виробництва сільськогосподарської продукції [5, с. 16]. Особливо це помітно, коли йдеться про рішення обробляти земельний пай самостійно або віддати його в оренду іншим суб’єктам господарювання. Економічна вигода від функціонування на сільській території господарств населення полягає у використанні для власної діяльності. Соціальну значущість господарств населення для відродження сільських територій зумовлює також збереження в цих осередках народних традицій, художніх промислів тощо.

Дотримання поетапності розвитку господарств населення, незалежно від їх територіального розміщення. У розвитку кожного господарства населення можна виокремити три фази – зародження, становлення й утвердження [6, с. 268]. Перша означає прийняття сім’єю або окремою особою рішення щодо поселення на певній сільській території, спорудження будинку, господарських приміщень, відмежування присадибної ділянки тощо. Становлення передбачає налагодження сільськогосподарського виробництва або спрямування діяльності господарства населення в інші сфери економіки. За умови постійного проживання когось із онуків, досягається утвердження господарства населення, який сьогодні в селах спостерігається нечасто.

Спеціалізація та диверсифікація виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення, залежно від розташування та розмірів земельних ділянок. У більшості господарств населення відбувається паралельний розвиток виробництва продукції рослинництва та тваринництва.

Сучасне покращення рівня матеріально-технічного забезпечення окремих господарств населення технікою сформувало новий напрям диверсифікації виробництва в аграрному секторі – надання послуг з обробки землі, збирання врожаю, транспортування продукції тощо. Окремі з них, як власники сільськогосподарської техніки, стають конкурентами сільськогосподарських підприємств.

Розміщення деяких присадибних господарств у рекреаційних зонах визначає ще один диверсифікаційний напрям їх розвитку – сільський (зелений) туризм [7, с. 19-20].

Вплив ринкової інфраструктури на функціонування господарств населення в системі розвитку сільських територій. З огляду на сучасні нестабільні умови господарювання, можна стверджувати, що дана науково-методологічна засада має радше теоретичний характер. Адже розвиток ринкової інфраструктури лише частково стимулює зростання обсягів сільськогосподарського виробництва. У сільській місцевості вона слабо розвинута, а це обмежує доступ селян до ринків збуту продукції, матеріально-технічних ресурсів [8, с. 15].

Застосування прогресивних способів організації діяльності господарств населення. На відміну від сільськогосподарських підприємств, селяни обирають прогресивні способи організації діяльності на основі отриманого досвіду, консультацій служби дорадництва, або за порадами родичів, сусідів тощо; вони часто мають характер не стратегії, а тактики. Тому в господарствах населення їх можна прирівняти до інвестиційних вкладень, основним ресурсом яких є інтелектуальний потенціал сільських жителів, спрямований на мінімізацію виробничих витрат та швидку окупність [9, с. 12]. З науково-методологічної позиції можна визначити лише основні критерії (ознаки) приналежності використовуваних господарствами населення способів організації діяльності до прогресивних.

Моніторинг діяльності господарств населення в системі розвитку сільських територій. Для підвищення ефективності функціонування господарств населення необхідне не відслідковування показників їх розвитку, але й застосування відповідних заходів, спрямованих на усунення виявлених негативних тенденцій і недоліків. Це означає, що моніторинг діяльності господарств населення повинен бути двостороннім – внутрішнім і зовнішнім.

Взаємодія господарств населення з іншими суб’єктами господарювання з метою по-

лішення результатів власної діяльності та забезпечення системності розвитку сільських територій. Дана науково-методологічна засада одночасно забезпечує дотримання принципу системності розвитку особистих селянських господарств і досягнення мети їх функціонування на мікро- та макрорівнях. Їхні відносини поширюються на підприємства різних сфер економіки. Причиною такої урізноманітненої галузевої взаємодії є потреба в досягненні замкненої циклічності власного виробництва.

Спрямування діяльності господарств населення на економічний, соціальний, екологічний розвиток сільських територій. Вплив господарств населення на розвиток сільських територій має два напрями. З одного боку, він суб'єктно орієнтований, з іншого – ресурсно-забезпечуючий. Адже, як уже зазначалося вище, особисті селянські господарства є живим ядром сільських поселень і безпосередньо зацікавлені у своєму добробуті. Водночас сільські жителі є важливим фактором сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення: своєю працею вони забезпечують розвиток сіл

Стратегічна спрямованість функціонування господарств населення в системі розвитку сільських територій. Діяльність господарств населення з огляду на сучасну необхідність відродження сіл, спрямована на розвиток соціально-економічного стану сільських територій [10, с. 50].

Для якісної розробки стратегічного планування сільських територій за підходом В. Залізко потрібно дотримуватися певної послідовності дій: проаналізувати склад мешканців, які проживають на даній території; дослідити демографічну ситуацію; охарактеризувати світові тенденції розвитку економіки; вибрати напрями стратегічного розвитку [11 с. 117].

Визнання системності однією з визначальних методологічних основ розвитку сільських територій та господарств населення набуває значення важливої запоруки їх ефективного функціонування.

IV. Висновки. Розвиток господарств населення в системі сільських територій повинен здійснюватися на основі таких методологічних засад: забезпечення умов системності розвитку господарств населення й сільських територій; утвердження господарств населення як економічного чинника відродження сільських територій; дотримання поетапності розвитку

господарств населення незалежно від їх територіального розміщення; спеціалізації та диверсифікації виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення залежно від розташування та розмірів земельних ділянок; впливу ринкової інфраструктури на функціонування господарств населення; застосування прогресивних способів організації діяльності господарств населення; моніторингу діяльності господарств населення в системі розвитку сільських територій; взаємодії господарств населення з іншими суб'єктами господарювання з метою поліпшення результатів власної діяльності та забезпечення системності розвитку сільських територій; спрямування діяльності господарств населення на економічний, соціальний, екологічний розвиток сільських територій; стратегічної спрямованості функціонування господарств населення в системі розвитку сільських територій.

Системність виступає методологічною основою розвитку сільських територій і господарств населення.

Література

1. Курило С. До проблем методології дослідження особистих господарств населення з врахуванням регіональних особливостей / С. Курило // Вісник Львів. держ. аграр. ун-ту: Економіка АПК. – 1999. – № 6. – С. 311-314.
2. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.
4. Юрчишин В. В. Аграрна реформа: суть і особливості розвитку/ В. В. Юрчишин, О. М. Онищенко // Сучасна аграрна політика: проблеми становлення. – К., 1996. – 191 с.
5. Сахацький М. П. Проблеми відродження сільського господарства / М. П. Сахацький. – К.: ІАЕ, 2000. – 304 с.
6. Юрчишин В. В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох / В. В. Юрчишин. – К.: Наук. думка, 2009. – 366 с.
7. Липчук В. В. Агротуризм: організаційно-економічні засади розвитку:/ В. В. Липчук, Н. В. Липчук. – Львів: СПОЛОМ, 2008. – 160 с.
8. Рябоконт П. В. Відродження українського села – пріоритетний напрям аграрної політики держави / П. В. Рябоконт // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 14-19.
9. Jajuda K. Inwestycje: instrumenty finansowe, ryzyko finansowe, inzynieria finansowa / K. Jajuda, T. Jajuda. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2005. – 230 p.
10. Баланюк С. І. Системна єдність розвитку господарств населення і сільських територій: монографія / С. І. Баланюк. – Івано-Франківськ: Лік, 2014. – 216 с.
11. Залізко В. Д. Шляхи створення методологічного забезпечення стратегічного планування економічного розвитку сільських територій / В. Д. Залізко // Вісник Кам'янець-Подільськ. нац. ун – ту ім. І. Огієнка: Еконо-

міч. науки. – Вип. 4. – Камянець-Подільський: ФОП Син О.В., 2011. – С. 116-118.

References

1. *Kurylo S.* To the problems of the research methodology of private households with regard to regional features / S. Kurilovo // *Visnyk Lviv. state Agrar Un-ty: Economics of agribusiness.* – 1999. – No. 6. – P. 311-314.

2. *Philosophical Dictionary* / [ed. V.I. Shynkaruk]. – K. : Heads. Ed. URE, 1986. – 800 p.

3. *A Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language* / [U.S. and heads Ed. V.T. Busel]. – K.: Irpen: Perun, 2007. – 1736 p.

4. *Yurchyshyn V. V.* Agrarian reform: essence and peculiarities of development / V. V. Yurchyshyn, O. M. Onishchenko // *Modern agrarian policy: problems of formation.* – K., 1996. – 191 p.

5. *Sakhatsky M. P.* Problems of the revival of agriculture / M. P. Sakhatsky. – K. : IAE, 2000. – 304 pp.

6. *Yurchyshyn V. V.* Agrarian Policy in Ukraine at the

Breakthroughs of Political Era / V. V. Yurchyshyn. – K. : Science. opinion, 2009. – 366 pp.

7. *Lypchuk V. V.* Agritourism: Organizational and Economic Principles of Development: / V. V. Lypchuk, N.V. Lypchuk. – Lviv: SPOLOM, 2008. – 160 p.

8. *Ryabokon P. V.* Revival of the Ukrainian village – the priority direction of the agrarian policy of the state / P. V. Ryabokon // *Economy of the agroindustrial complex.* – 2007. – No. 12. – P. 14-19.

9. *Jajuda K.* Inwestycje: Financial Instruments, Finance, Institutional Finance / K. Jajuda, T. Jajuda. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2005. – 230 p.

10. *Balaniuk S. I.* System Integrity of Development of Households and Rural Territories: Monograph / S. I. Balaniuk. – Ivano-Frankivsk: Liq, 2014. – 216 p.

11. *Zalizko V. D.* Ways of Methodological Provision of Strategic Planning for Economic Development of Rural Territories / V. D. Zalizko // *Visnyk Kamyanets-Podolsk. nats Un-ty named after I. Ogienko.: Economics. science – Vol. 4.* – Kamyanets-Podilsky: FOP Sysyn O.V., 2011. – P. 116-118.

Томашевська А. В.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО КЛАСТЕРУ В РЕГІОНІ

У статті проаналізовано становлення та діяльність туристичних кластерів регіонів України.

Ключові слова: туристичний ринок, туристичний кластер, суб'єкти туристичного кластеру, курортполіс.

Tomashevskaya A. V.

FEATURES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF TOURIST CLUSTER IN THE REGION

The formation and activity of tourist clusters of regions of Ukraine have been analyzed in the article.

Key words: tourist market, tourist cluster, subjects of tourist cluster, resort policy.

Вступ. Кластери є важливою частиною регіональної політики, ефективним інструментом розвитку регіону, що дозволяє підвищувати його конкурентоспроможність та інноваційність регіональної економіки.

Кластер формує функціональна група пов'язаних компаній в цілях досягнення доданої вартості за допомогою синергії економічних та організаційних заходів, що полягають в розробці спільного бачення, місії, стратегії маркетингу, координації політики, залучення капіталу, розвитку відносин з регіональними органами влади, громадськими організаціями.

Інноваційний туристичний кластер є оригінальна концепція комплексного управлін-

ня регіоном. Це передбачає тісну співпрацю з екотуризму, активного туризму, культури. В рамках кластера створюються і просуваються комплексні та інноваційні туристичні продукти.

Постановка завдання. Проаналізувати та дослідити становлення та розвиток туристичного кластера в регіональному розрізі. Основна мета кластера є проведення спільних заходів в економічних процесах з використанням інновацій серед учасників, що співпрацюють. Засновники і суб'єкти кластера залежить від створення спільних мереж, які дозволять досягти синергії в результаті злиття і використовувати потенціал окремих осіб, підприємств, університетів, науково-дослідних інститутів, бізнес-середовища установ та регіональних органів влади і держави для передачі і дифузії знань. Завданням кластера є створення платформи співпраці для учасників з метою реалізації спільних проектів, що фінансуються

з власних коштів, європейських фондів та інших вітчизняних і зарубіжних фондів, призначених спеціально для наукових досліджень, реалізації спільних інвестиційних проектів, заходів, пов'язаних з розвитком нових технологій, а також просування бренду кластера, його продукції та послуг.

Результати. Синергетичний ефект конкурентного співробітництва зацікавлених сторін в рамках туристичного кластера має полегшити доступ учасників до ресурсів (послуг, матеріалів, технологій), взаємодоповнюваність в реалізації конкретних функцій, призвести до підвищення конкурентоспроможності та престижу учасників кластера. Кластер спрямований на поширення позитивного іміджу регіону. Це гарантується за рахунок обміну досвідом, поширення кращих практик співпраці в кластері. Усі заходи в ході реалізації проекту повинні базуватися на відповідних моделях, ухваленням конкурентоспроможних рішень. Вони повинні бути універсальними, щоб їх можна було використати у різних регіонах, зокрема, розташованих у західній Україні.

Важливою є участь в кластері не тільки підприємців, які надають окремі туристичні послуги, а також органів місцевого самоврядування та неурядових організацій, що працюють для розвитку туризму та регіонального розвитку. В результаті формування інноваційних, інтегрованих туристичних продуктів та просування їх на внутрішньому і зовнішньому ринку ймовірна поява нового попиту і нових джерел доходу для жителів західного регіону, які призведуть до відновлення економіки в регіоні, використовуючи, насамперед, внутрішні, ендогенні джерела його розвитку.

Формування туристичного кластера – не стихійний, а систематизований, чітко впорядкований процес, який вимагає змістовного методологічного підґрунтя з метою ефективної його організації. До механізму формування туристичного кластера як управлінського інституту повинні належати такі основні блоки:

1. Визначення ініціативної групи – реальних учасників кластера. Формування туристичного кластера повинне розпочинатись з ініціативи конкретних суб'єктів, розташованих на територіях, що є територіально суміжними. Такі суб'єкти формують ініціативну групу. Це можуть бути місцеві органи державної влади (управління культури і туризму місцевої державної адміністрації (далі – МДА) та їх територіальні представництва в районах), органи

місцевого самоврядування (спеціалізовані відділи чи інгпг структурні підрозділи міських, селищних, сільських рад), провідні суб'єкти туристичної діяльності (потужні туристичні оператори чи туристичні агенти), спеціалізовані громадські та міжнародні організації, які фінансують такі проекти, наукові та освітні установи, які проводять науково-дослідну роботу та обґрунтовують економічну ефективність таких форм співпраці.

2. Проведення комплексного маркетингового дослідження на відповідній території, яка охоплює реальних та потенційних учасників кластера. Таке дослідження, проведене ініціативною групою, повинне визначити стан розвитку туристичної галузі через моніторинг базових показників та прогнози на довгострокову перспективу, виділення основних проблем розвитку туризму та шляхів їх подолання, зокрема таких, які б могли бути реалізованими учасниками кластера.

3. Формулювання основної мети туристичного кластера. Традиційно це підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту регіону. При цьому туристичний продукт регіону – це сукупність усіх видів товарів і послуг, які пропонуються у регіоні для споживачів і розроблені на основі регіональних історико-культурних, природничих та інших ресурсів території.

4. Формулювання цілей туристичного кластера. Цілями в рамках визначеної мети можуть бути: перетворення території на провідний туристичний центр; ефективне використання, збереження та нарощування туристично-рекреаційного потенціалу регіону; ініціювання та координація проектів розвитку туризму, зокрема з залучення інвестиційного капіталу; промоція туристичного продукту регіону; підвищення кваліфікації фахівців туристичної галузі, що здійснюють підприємницьку та трудову (як наймані працівники) діяльність на відповідній території; отримання прибутку від діяльності в туристичній галузі; співпраця з закордонними партнерами в туристичній галузі.

5. Розроблення статуту туристичного кластера. Такий документ повинен бути розроблений із урахуванням усіх специфічних умов підприємницької діяльності на відповідній території та передбачати широке коло можливостей щодо сфери діяльності.

6. Державна реєстрація туристичного кластера. Окремі суб'єкти, зокрема учасники ініціативної групи, декларують свою участь у клас-

тері через офіційне його оформлення (реєстрацію). Створення туристичного кластера повинне бути затверджене рішенням обласної ради та при потребі відповідними територіальними органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування.

В Україні кластерна технологія регіонального економічного розвитку вперше була запроваджена на Хмельниччині. Вона полягає в кооперації та об'єднанні зусиль підприємців, державних структур та науковців заради відродження вітчизняного виробництва на Поділлі [1, с. 15]. На даний час в регіоні функціонують такі кластери, як будівельний, швейний, продовольчий, харчовий, туристичний та сільського туризму, які об'єднані в Асоціацію «Поділля Перший».

Серед кластерів, заснованих Асоціацією «Поділля Перший», які підтвердили позитивне економічне значення впровадження цих нових економічних систем важливе місце посідає туристичний кластер «Екотур» (м. Кам'янець-Подільський) [1, с. 17]. Метою створення цього кластеру стала активізація розвитку таких видів туризму, як культурно-пізнавальний, екстремальний, релігійний, фольклорний, спортивний тощо. Поряд з багатою культурно-історичною спадщиною (національний історико-культурний заповідник «Кам'янець») для підвищення інтенсивності розвитку туризму кластером проводиться робота з удосконалення місцевого туристичного продукту і розвитку таких видів сфери розваг, як проведення щорічного фестивалю «Козацькі забави», Міжнародного лицарського турніру, Міжнародного фестивалю «Сім культур» та інших видів проведення дозвілля.

В цілому зазначається, що розвиток кластерів в Україні сьогодні відбувається безсистемно, без будь-якого нормативно-правового супроводження (навіть термін «кластер» в Україні законодавчо не визначено) [2, с. 87].

На території Івано-Франківської області створено кластер народних художніх промислів «Сузір'я», кластер «Ліжникарство й інші художні промисли на Прикарпатті», що сприяють відродженню історично сформованих, традиційних ремесел та художніх промислів гуцульського краю. До сфери розваг відносяться: гірськолижний спорт та гребля на байдарках та каное, навчання дітей та дорослих верхової їзди; фестивалі народних мистецтв.

Туристично-рекреаційні кластери «Херсонес» та «Байдари-тур» (м. Севастополь) забез-

печують створення комфортних та безпечних умов туристичного відпочинку, пошуку інноваційних рішень у подальшому розвитку туристичного потенціалу, залучення науки та нових технологій для вдосконалення і раціонального використання туристичних продуктів [3, с. 26]. До сфери розваг відносяться: альпінізм, скелелазіння, спелеологія, спортивне підводне орієнтування, дайвінг, стрибки з парашутом та інші.

Транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України» (Херсонська область) забезпечує удосконалення транспортної системи на основі сучасної логістики, налагодження співпраці транспортних галузей, реструктуризацію більшості транспортних структур, стимулювання прискореного розвитку внутрішнього дитячого, молодіжного та сімейного відпочинку на Херсонщині [3, с. 28]. До сфери розваг відносяться навчання їздити верхи, паломництво до Свято-Григоріївського монастиря (с. Червоний Маяк на березі Каховського водосховища); послуги, що надають водно-розважальні комплекси (Гола Пристань, Хорлах, Щасливцеві), фестивалі: «Винне свято», «Купальські зорі», «Риба та рибалки», «Таврійська родина» та інші.

Висновки. Отже, взаємозалежність членів туристичного кластера проявляється в тому, що ефективна робота кожного з них створює передумови для успіху інших учасників. Завдяки цьому усі компанії туристичного кластера отримують вигоду від спільних зусиль у вигляді ширшого кола можливостей та збільшених прибутків. У туристичному кластері за налагодженої взаємодії створюються умови, сприятливі для виробництва нових видів послуг, завдяки чому формується інноваційне і ділове конкурентне середовище. Переваги кластерної моделі організації туристичної діяльності національних підприємств з урахуванням можливості виходу та закріплення на зовнішніх ринках є очевидними. При цьому довготермінова стратегія розвитку туристичних кластерів повинна визначатися у співпраці органів державної влади та ключових підприємств туристичного бізнесу, її важливими аспектами є розробка та вдосконалення законодавчої бази організації туристичних кластерів в Україні, становлення системи навчання і підготовки спеціалістів зі створення і впровадження кластерної моделі у сфері туризму з урахуванням потреб і перспектив розвитку регіонів, а також створення системи навчання

і перекваліфікації фахівців для роботи на підприємствах у межах туристичних кластерів.

Література

1. *Войнаренко М. П.* Кластерні моделі об'єднання підприємницьких структур у туристичній галузі та сфері розваг / М. П. Войнаренко // Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація і управління підприємствами (в туристичній сфері). – 2016. – № 11. – С. 13–19.
2. *Біла С. О.* Карпатський Євروهоріон як чинник європейської інтеграції України / С. О. Біла, В. В. Романова // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 78–88.
3. *Соколенко С.* Стратегія конкурентоспроможності економіки України на основі інтеграційних систем-кластерів / С. Соколенко. – Севастополь: ТОВ «Рібест», 2006. – 37 с.
4. *Михайліченко Г. І.* Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону / Г. І. Михайліченко // Збірник наукових праць

УДК 005.8:005.332

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ІНТЕГРОВАНОГО ВНУТРІШНЬОГО РИЗИКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті запропоновано оцінювати ризики підприємства у розрізі ризиків елементів та підсистем з подальшою можливістю розрахунку інтегрованого внутрішнього ризику організації. Доведено, що недооцінка значення і ролі екологічних факторів у підприємницькій діяльності може призвести до незворотних процесів порушення екосистеми. Виділено екологічну складову як частину інтегрованого внутрішнього ризику організації на рівні ри-

«Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2012. – С. 341–349.

References

1. *Voinarenko M. P.* Klasterni modeli obiednannia pidpriemnytskykh struktur u turystychnii haluzi ta sferi rozvah / M. P. Voinarenko // Visnyk DITB. Serii: Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy (v turystychnii sferi). – 2016. – № 11. – S. 13–19.
2. *Bila S. O.* Karpatskyi Yevrorehion yak chynnyk yevropeiskoyi intehtatsiyi Ukrainy / S. O. Bila, V.V. Romanova // Stratehichni prioriteti. – 2013. – № 3 (28). – S. 78–88.
3. *Sokolenko S.* Stratehiia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy na osnovi intehtatsiinykh system-klasteriv / S. Sokolenko. – Sevastopol: TOV «Ribest», 2006. – 37 s.
4. *Mykhailichenko H. I.* Formuvannia innovatsiinykh turystychnykh klasteriv yak konkurentnoyi perevahy rozvytku rehionu / H. I. Mykhailichenko // Zbirnyk naukovykh prats «Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku». – 2012. – S. 341–349.

Тараєвська Л. С., Ріщук Л. І.

зиків елементів та підсистем. Обґрунтовано доцільність поєднання різних методів кількісного оцінювання ризиків, тобто використання комбінованого методу.

Ключові слова: *ризик, екологічний ризик, оцінка ризиків, ризики елементів, ризики підсистем, трирівнева система оцінки ризиків, інтегрований внутрішній ризик підприємства, екосистема, антропогенний вплив.*

Taraevskaya L. S., Rishchuk L. I.

ECOLOGICAL COMPOSITION OF INTEGRATED INTERNAL RISK OF ORGANIZATION

The article proposes to assess the risks of the enterprise in terms of risks of elements and subsystems with the further possibility of calculating the integrated internal risk of the organization. It is proved that the underestimation of the importance and role of environmental factors in entrepreneurial activity can lead to irreversible processes of ecosystem disruption. The ecological component has been identified as part of the integrated internal risk of the organization at the level of risk elements and subsystems. The expediency of combining different methods of quantitative risk assessment, that is, the use of the combined method, is substantiated.

Key words: *risk, ecological risk, risk assessment, elements risk, subsystem risk, three-level risk assessment system, integrated internal risk of an enterprise, ecosystem, anthropogenic impact.*

Вступ. Взаємодія людини з природою дає можливість стверджувати, що будь-яка господарська діяльність є потенційно небезпечною, однак альтернатива бездіяльності у конкурентному середовищі і умовах зростання потреб споживачів є абсолютно неприйнятною. Саме тому, досягнення рівня прийняттого екологічного ризику стає адекватним внутрішнім законом техносфери і біосфери. З точки зору

екологічного менеджменту ці ризики охоплюють загрози, які можуть виникнути перед підприємцем внаслідок недооцінки ролі екологічних факторів у господарській діяльності, а також дії, викликані невизначеністю наслідків прийнятих управлінських рішень. Важливим етапом процесу ризик-менеджменту є оцінка ризиків, яка передбачає аналіз походження (виникнення) і його масштаби в конкретній ситуації та управління ними, що передбачає розробку та обґрунтування управлінського рішення спрямованого на їх мінімізацію.

Більшість вітчизняних науковців дотримуються погляду, що оцінка ризиків може проводитися кількісним або ж якісним способами, що є одним із найбільш трудомістких та відповідальних етапів процесу управління ризиками, який полягає у визначенні ступеня його серйозності і небезпеки.

Вивченням питань аналізу та оцінювання ризиків підприємства займалися вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: В. Вітлінський, П. Грабовий, Л. Лігоненко, В. Лук'янова, Н. Подольчак, А. Старостіна, О. Устенко, О. Ястремський. Зазначені вчені зробили значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів щодо оцінювання різних видів ризику та аналіз їх впливу на діяльність суб'єктів господарювання. Серед вчених-економістів, які активно займаються питаннями науково-методичних підходів управління екологічними ризиками, можна виділити зарубіжних вчених Бенджаміна С., Белюка Д. [1], Кларксон Р., Глазер С. [2], Макдонел М. та Холовбек І. [3]. Серед вітчизняних учених-економістів, які займалися методикою управління екологічними ризиками, необхідно зазначити праці Диканя В. Л., Дейнеки А. Г., Позднякової Л. А., Михайлова І. Д., Каграманяна А. А. [4]

Постановка завдання. Незважаючи на вагомий науковий доробок учених і практиків, питання розвитку та поглиблення оцінювання ризиків суб'єктів господарювання в сучасних динамічних умовах з врахуванням впливу їхньої господарської діяльності на навколишнє середовище залишається недостатньо вирішеними, що зумовлює актуальність, наукову та практичну значимість даного дослідження. Метою статті є розробка системи оцінки ризиків господарської діяльності, що описує ризики елементів організації, її основних підсистем і загальний (інтегрований) ризик підприємства як системи, що характеризує стан підприємства і його вплив на довкілля за розробленою шкалою оцінки.

Результати. Своєчасність і правильність оцінки ризику безпосередньо впливає на прийняття управлінських рішень, результати діяльності підприємства, на величину можливих втрат або очікуваних прибутків. Слід також зазначити, що погіршення стану навколишнього середовища спричинене надмірним антропогенним навантаженням може носити різний характер як порівняно повільний, тобто еволюційний, так і відносно швидкий – катастрофічний, що може призвести до значних економічних збитків і втрат суб'єктів господарювання зокрема і суспільства загалом. Саме тому, ми не можемо недооцінювати екологічний ризик, як складову інтегрованого внутрішнього ризику організації як системи.

Проте нині вітчизняні менеджери при оцінюванні ризику зазвичай покладаються на власну інтуїцію, авторитет чи на досвід своїх попередників. Лише незначний відсоток керівників здатний оцінити ризик із використанням економіко-математичних методів [5].

Вибір методу оцінки, який можливо та доцільно використовувати, залежить від характеру ризику, інформаційного забезпечення дослідження, важливості точної оцінки вірогідності виникнення ризикової події [6].

У процесі дослідження різних методів оцінювання ризиків було зроблено висновок, що наявні методи застосовуються для одного виду ризику, а це не відповідає системному підходу та зумовило розробку трирівневої системи оцінки, яка описує та характеризує внутрішні ризики елементів організації, її основних підсистем і загальний ризик підприємства як системи (рис.1).

Зазначимо, що основними елементами організації як системи є засоби праці, предмети праці та сама праця людини. На сучасному етапі до цього переліку треба додати ще два елементи – інформацію, фінанси.

Таким чином, на першому етапі запропонованої трирівневої системи необхідно визначити та оцінити ризики, які притаманні зазначеним елементам. Приклади можливих ризиків, які характеризують елементи організації, наведено в табл.1. Для оцінки ступеня ризиків елементів, на наш погляд, доречним виглядає використання статистичного та аналітичного методів та аналізу доцільності витрат [7].

Аналізуючи ризики другого рівня трирівневої системи оцінювання необхідно розглядати організацію (систему) як сукупність виробничо-технічної, кадрово-інтелектуальної, фінан-

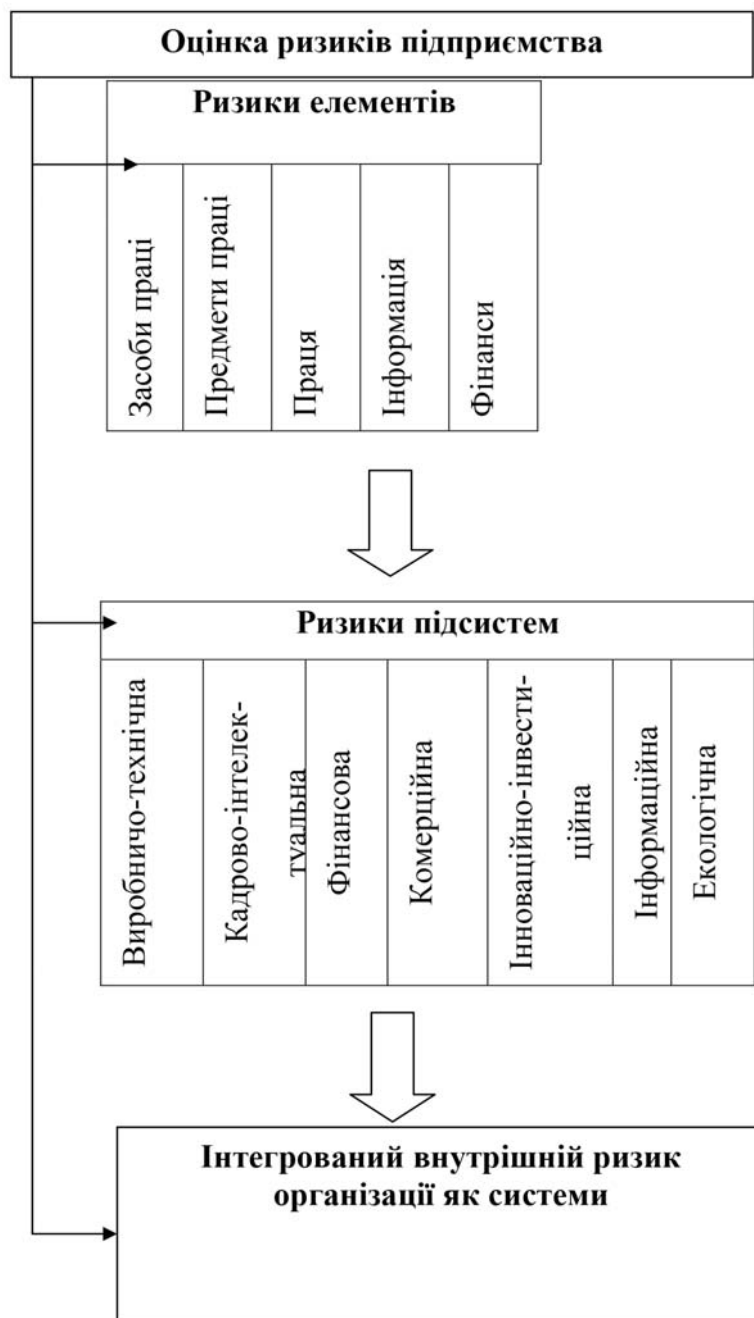

Рис. 1. Тривінева система оцінювання внутрішніх ризиків

сової, комерційної, інноваційно-інвестиційної та інформаційної підсистем з врахуванням її впливу на навколишнє середовище.

Виробничо-технічна підсистема базується на поєднанні техніки, технології та праці людей у процесі виробництва. Ризики, які характерні для цієї підсистеми, пов'язані з виходом із ладу обладнання, його простоюванням, неефективним використанням, збоями у виробництві, старінням техніки, її невідповідністю до сучасних умов, порушенням технології, низькою якістю та неефективним використанням

сировини, матеріалів та робочої сили. Крім того, виокремимо ризик аварій, через зношування обладнання, недотримання технологій; ризик випуску неякісної продукції; зростання собівартості виробництва. Використання підприємством унікального обладнання чи технології може спричинити появу специфічних видів ризику.

Фінансова підсистема включає планування, нагромадження, розподіл та ефективне використання різних фінансових ресурсів. Ризики, які притаманні цій підсистемі, характеризу-

Перелік ризиків для елементів організації

Елементи системи	Об'єкт ризику	Ризики
Засоби праці	– будинки та споруди; – обладнання та устаткування; – засоби пересування; – електронно-обчислювальна техніка.	– ризик поломки обладнання; – ризик аварії, вибуху, пожежі; – ризик крадіжок чи навмисного пошкодження; – ризик простою обладнання, устаткування; – ризик неефективного використання об'єктів; – ризик випуску неякісної продукції.
Предмети праці	– сировина, матеріали; – незавершене виробництво; – готова продукція (в процесі продажу, збуту, транспортування).	– ризик неефективного використання сировини, матеріалів; – ризик втрати чи пошкодження продукції; – ризик невчасності оплат; – ризик несвоєчасних поставок; – ризик протиправних дій осіб; – ризик зростання цін на сировину, матеріали
Праця людини	– апарат працівників; – відносини в колективі; – організаційний клімат.	– ризик забастовок; – ризик звільнення працівників; – ризик втрати працівників через хворобу чи смерть; – ризик зниження продуктивності праці; – ризик неефективного управління; – ризик розголошення комерційної таємниці.
Інформація	– матеріали архіву; – документи; – електронні бази даних; – інформація на електронних носіях.	– ризик втрати інформації; – ризик порушення цілісності інформації; – ризик несвоєчасного надходження інформації; – ризик витоку та розголошення інформації; – ризик надходження та використання недостовірної інформації.
Фінанси	– дохід підприємства; – прибуток підприємства; – власний капітал; – довгострокові та поточні зобов'язання; – грошові засоби на рахунках та готівка в касі; – дебіторська заборгованість.	– ризик неефективного використання фінансових ресурсів; – ризик неплатоспроможності; – ризик зниження фінансової стійкості; – ризик ліквідності; – валютний ризик; – інфляційний ризик; – ризик неповернення зобов'язань.

ються ймовірністю втрати фінансових ресурсів під час здійснення фінансових операцій, невиконання обов'язків перед кредиторами, інвесторами, зниженням фінансової стійкості підприємства тощо.

Комерційна підсистема визначає маркетингову політику і політику постачання підприємства та залежить від ризиків, що пов'язані з реалізацією готової продукції та закупівлею сировини й матеріалів, а саме: ризик недопостачання сировини; зміна умов поставок (ціна, терміни, якість, кількість); ризик несвоєчасно-

го забезпечення ресурсами; ризик зростання собівартості продукції через зростання цін; ризик збоїв у виробництві, внаслідок проблем із постачальниками; зміна потреб та пріоритетів споживачів; ризики помилкового вибору товарної, цінової, збутової стратегії; ризики зниження цін конкурентами тощо.

До кадрово-інтелектуальної підсистеми організації входять характеризується кількісний та якісний склад персоналу, його здібності, компетентність, продуктивність та ефективна праця. Цій підсистемі притаманні ризики,

пов'язані з некомпетентністю персоналу, його свідомим чи несвідомим впливом. До них можна віднести: ризик хибного цілепокладання, ризик неефективного управління, ризик непрофесійності кадрів, ризик незабезпеченості кадрами, плинність кадрів, втрата ключових спеціалістів, розголошення конфіденційної інформації, зниження продуктивності праці, ризик страйків, ризик неналежного виконання або невиконання обов'язків у межах визначених функцій тощо [7].

Складовими інформаційної підсистеми є інформаційне забезпечення, правове забезпечення та організаційно-технічне забезпечення. Роль інформаційного забезпечення полягає в своєчасному забезпеченні керівників різних рівнів достовірною та повною інформацією для прийняття управлінських рішень та ефективним її використанням. Правове забезпечення ґрунтується на законодавчих і нормативних актах з різних питань прийнятих на міждержавному, державному, регіональному та місцевому рівнях. Організаційно-технічне забезпечення включає комплекс робіт щодо аналізу стратегії розвитку організації, її конкурентоздатності, формування ефективної структури, планування питань щодо організації технічного обслуговування виробництва тощо. Ризики, які притаманні цій підсистемі, характеризуються ймовірністю отримання недостовірної, неповної інформації або ж її неотримання і, як наслідок, прийняття неефективних управлінських рішень. Інформаційні ризики супроводжується також ситуаціями втрати інформації, її витоку та несвоєчасним надходженням.

Інноваційно-інвестиційна підсистема характеризує активність організації щодо впровадження новинок та інвестиційної діяльності і супроводжується ризиками в ході реалізації інвестиційно-інноваційних проектів.

Екологічна підсистема передбачає якісну і кількісну оцінку рівня забруднення навколишнього середовища і прогноз прямого або опосередкованого впливу на стан здоров'я населення зокрема та довкілля загалом.

На нашу думку, для оцінки ступеня ризику підсистем організації доречно застосовувати метод аналогій, експертний та аналітичний метод, "дерево рішень" та проводити оцінку на основі аналізу фінансового стану підприємства.

Рівень ризиків наведених підсистем організації визначається за розробленою системою

індикаторів, в якій повинна враховуватися специфіка діяльності організації. Приклади індикаторів підсистем ризику наведено в таблиці 2.

Такий підхід передбачає, що оцінка індикатора ризику розраховується як співвідношення фактичного значення аналізованого показника та рекомендованого.

Таким чином, рівень ризику підсистеми організації розраховують за формулою:

$$P_{\pi} = 1 - \frac{\sum_i^n z_i \times \left(\frac{\Phi_i}{H_i}\right)^k}{\sum_i^n z_i}, \quad (1.1)$$

де P_{π} – ризик підсистеми підприємства;

z_i – коефіцієнт вагомості i -го індикатора ризику, що визначається експертним шляхом;

Φ_i – фактичне значення i -го показника;

H_i – рекомендоване значення i -го показника;

n – кількість індикаторів (показників), що включені для оцінки даної підсистеми організації;

k – коефіцієнт, який дорівнює 1, якщо зростання значення показника позитивно впливає на діяльність підприємства, та -1, якщо його зростання негативно впливає на підприємство.

Інтегрований внутрішній ризик організації як системи є середньозваженим значенням рівнів ризику виробничо-технічної, фінансової, комерційної, кадрово-інтелектуальної, інформаційної, інноваційно-інвестиційної та екологічної підсистем та визначається за формулою [7]:

$$IP = \frac{\sum_{j=1}^m K_j \times P_{\pi j}}{\sum_{j=1}^m K_j}, \quad (1.2)$$

де IP – інтегрований внутрішній ризик організації;

K_j – коефіцієнт вагомості j -ої підсистеми організації;

$P_{\pi j}$ – ризик i -ої підсистеми організації;

m – кількість підсистем організації.

Зазначимо, що важливим питанням, що впливає на достовірність інтегральної оцінки

Індикатори ризиків підсистем організації

Підсистема організації	Індикатори ризиків
Виробничо-технічна	Рівень завантаженості виробничих потужностей, фондівіддача, ступінь переробки сировини, коефіцієнт зносу обладнання, виробничі втрати, коефіцієнт оновлення обладнання та інші.
Фінансова	Коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт маневрування власних коштів, коефіцієнт заборгованості, коефіцієнт оборотності оборотних коштів, рентабельність активів тощо.
Комерційна	Частка підприємства на ринку, темп росту цін на сировину, темп росту цін на продукцію п-ва, коефіцієнт забезпечення сировиною, співвідношення темпів росту доходу від реалізації та темпів росту дебіторської заборгованості тощо.
Кадрово-інтелектуальна	Темпи росту продуктивності праці, рентабельність персоналу, частка співробітників, які підвищили кваліфікацію, співвідношення темпів росту продуктивності праці та фонду оплати праці, плінність кадрів, коефіцієнт виконання обов'язків, коефіцієнт трудової дисципліни, інші.
Інформаційна	Коефіцієнт вірогідності документації, коефіцієнт використання інформації, коефіцієнт якості управлінської документації, інші.
Інноваційно-інвестиційна	Коефіцієнт інвестування, ступінь інноваційного розвитку підприємства, рівень виконання планів з впровадження інновацій тощо.
Екологічна	Рівень забруднення навколишнього середовища, збільшення захворюваності людей (небезпека професійних захворювань), оцінка стану біоти за біологічним інтегральним показником, ймовірність несприятливих для навколишнього середовища наслідків будь-яких змін об'єктів і факторів тощо.

внутрішнього ризику є визначення коефіцієнтів вагомості як окремих індикаторів ризику, так і окремих підсистем організації, що визначаються експертним шляхом. Тому слід ретельно підбирати експертів, враховувати їх компетенцію, кількість та виключити їх вплив один на одного.

У табл. 3 наведено шкалу оцінок рівня інтегрованого ризику організації та загальну характеристику стану підприємства залежно від розрахованого показника.

Висновки. Таким чином, запропонована методика трирівневої оцінки ризиків дає інструменти якісної та кількісної оцінки окремих елементів та підсистем організації, визначення інтегрованої оцінки ризику та оціночну шкалу значень ступеню інтегрованого ризику. Розроблена трирівнева система має практичну цінність для промислових підприємств та може використовуватися при аналізі їх ступеня інтегрованого внутрішнього ризику.

Безперечно ризики на трьох рівнях впливають на результати господарської діяльності

організації, тому їх слід знати, вміти передбачати, враховувати, оцінювати та намагатися оптимізувати їх вплив.

Необхідно зазначити, що запропонована трирівнева система зорієнтована на визначення та оцінювання внутрішніх ризиків, оскільки організація може впливати на них та їх контролювати.

Щодо зовнішніх факторів, що спричиняють ризики, то керівники певною мірою можуть мати на них вплив, але не контролювати. Проте не можна ігнорувати вплив цих факторів, оскільки їх дія може мати критичний або катастрофічний вплив. Людська діяльність є взаємозалежною частиною екосистеми, і досвід минулих років показує, що зміни одного елементу системи завжди впливають на інші іноді навіть вкрай несподіваним чином. Саме тому, ризики охоплюють загрози, які можуть виникнути перед підприємцем внаслідок недооцінки з його боку значення і ролі екологічних факторів у підприємницькій діяльності.

Шкала оцінок рівня інтегрованого внутрішнього ризику організації [7]

Значення показника	Ступінь ризику підприємства	Характеристика стану підприємства
0-0,20	низький	Платоспроможність підприємства висока, що зумовлено його ефективною діяльністю. Проте підприємство може відчувати незначні тимчасові фінансові труднощі.
0,21-0,40	допустимий	Підприємство платоспроможне, проте спостерігається тимчасове зниження його конкурентоздатності, що впливає на нестабільність результатів діяльності.
0,41-0,60	середній	Спостерігається фінансова стагнація підприємства. Платоспроможність нестійка. Ймовірність настання банкрутства невисока.
0,61-0,80	високий	Підприємство характеризується фінансовою нестійкістю, що загрожує його життєдіяльності. Високий ризик втрати платоспроможності.
0,81-1,00	катастрофічний	Підприємство неплатоспроможне та перебуває у стані банкрутства.

Література

1. Benjamin S. L. Practical guidance on understanding, management and review of reports as evaluated by a risk an environment / D. A. Belluck. – Boca Katon : CRC Press/ Lewis, 2001. – 280 p.
2. Application of risk estimation is in different countries / [Clarkson R, Glaser S., Kierski M., Thomas T., Gaccetta J., Campbell C. And ect.]. – Netherlands : Kluwer Academic, 2001 – P. 3-9.
3. MacDonell M. Methods and instruments for an estimation and management of risks of environment. / M. MacDonell, I. Holoubek. – Netherlands : Kluwer Academic. 2001.
4. Основы экологии и природопользования : [учебное пособие] / В. Л. Дикань, А. Г. Дейнека, Л. А. Позднякова, И. Д. Михайлов, А. А. Каграманян и др. – Харьков : Олант, 2002. – 384 с.
5. Внукова Н. М., Смоляк В. А. Базова методика оцінки економічного ризику підприємств// Фінанси України, 2002, № 10. – с. 15-21.
6. Лігоненко Л. О. Управління господарським ризиком як елемент системи протидії банкрутству торговельного підприємства / Лігоненко Л. О. – К., 1998. – 185 с.
7. Рішук Л. І. Методичний підхід до оцінки внутрішніх ризиків підприємства / Л. І. Рішук // Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки» : Випуск 16 – 2017 – Сайт видання: www.global-national.in.ua/issue-16-2017 с. с.442-447.

References

1. Benjamin S. L. Practical guidance on understanding, managing and reviewing reports as assessed by a risk an environment / DA Belluck. – Boca Katon: CRC Press / Lewis, 2001. – 280.
2. Application of risk estimation is in different countries / [Clarkson R, Glaser S., Kierski M., Thomas T., Gaccetta J., Campbell C. And ect.]. – Netherlands: Kluwer Academic, 2001 – R. 3-9.
3. MacDonell M. Methods and instruments for the estimation and management of risks of the environment. / M. MacDonell, I. Holoubek. – Netherlands: Kluwer Academic. 2001
4. Fundamentals of ecology and nature management: [tutorial] / VL Dikan, AG Deineka, LA A. Pozdnyakova, I. D. Mikhailov, A. A. Kagramyanyan and others – Kharkiv: Olant, 2002. – 384 pp.
5. Vnukova N. M., Smolyak V. A. Basic methodology for assessing the economic risk of enterprises / Finance of Ukraine, 2002, No. 10. – p. 15-21.
6. Lyhonenko L. O. Management of economic risk as an element of the system of counteraction to the bankruptcy of the trading enterprise / Ligonenko L. O. – K., 1998. – 185 p.
7. Rishchuk L. I. Methodical Approach to Internal Risk Assessment of an Enterprise / L. I. Rishchuk // Electronic scientific professional edition "Global and national problems of the economy": Issue 16 – 2017 – Website of the publication: www.global-national.in.ua/issue-16-2017 с. c.442-447.

УДК 339.624:061. (477)

Мацола С. М., Мацола М. М.

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

В статті проведено аналіз стану, тенденцій та показників розвитку зовнішньоторговельних відносин між Україною та Європейським Союзом в умовах створення зони вільної торгівлі.

Ключові слова: зовнішньоторговельні відносини, зона вільної торгівлі, торговельне сальдо, географічна структура, товарна структура, спільний ринок, конкурентоспроможність, гармонізація законодавства.

Matsola S. M., Matsola M. M.

EFFECT OF EUROPEAN ECONOMIC INTEGRATION ON THE DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE BETWEEN UKRAINE AND THE EU

The state, trends and indicators of the development of foreign trade relations between Ukraine and the European Union in the conditions of creation of a free trade zone are analyzed.

Key words: foreign trade relations, free trade zone, trade balance, geographic structure, commodity structure, common market, competitiveness, harmonization of legislation.

Вступ. У системі економічних відносин України з Європейським Союзом особливе місце займають відносини у сфері торгівлі. Зовнішньоторговельне співробітництво – це шлях до розвитку економіки, новітніх технологій, залучення іноземних інвестицій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності виробництва, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Зовнішньоторговельні відносини України з країнами ЄС формуються на положеннях підписаної Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Угода про асоціацію передбачає поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, що є одним з основних інструментів зближення України з ЄС і забезпечить Україні основу для модернізації її торговельних відносин та економічного розвитку шляхом відкриття ринків та гармонізації законодавства, стандартів у різних секторах.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану, тенденцій та показників зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС

внаслідок введення в дію Угоди про асоціацію, зокрема її економічної частини, яка передбачає формування зони вільної торгівлі.

Результати. Європейський Союз є найбільшим торговельним партнером у світі з ВВП, що складає близько 14711 мільярдів євро та загальною чисельністю населення 511 мільйонів осіб. Двадцять вісім країн, що входять до ЄС формують єдиний ринок, що забезпечує йому домінуюче становище на світовому ринку. Торгівля є важливою складовою економіки ЄС і становить 20% світового експорту в 3518 мільярдів євро та відповідно імпорту в 1517 мільярдів євро.

У 2015 році ЄС експортував 20,7% своїх товарів до США, головного торгового партнера, 9,5% – у Китай та 8,4% – у Швейцарію. У сфері послуг експорт з країн Європейського Союзу спрямований, перш за все, на США 25,8% та Швейцарію 14,3%. Географічна структура імпорту розподілилася наступним чином: 20,3% своєї продукції ЄС імпортував з Китаю, 14,4% – зі США. У сфері послуг США є провідним постачальником ЄС 31,6%, Швейцарія – 10,6% та Китай – 3,8% [1].

Європейський Союз виступає також найбільшим торговельним партнером для України. Так, в 2016 році товарообіг товарів та послуг між Україною і ЄС склав 35923,2 млн. дол. США (близько 40%), зокрема, торгівля товарами склала 30635,2 млн. дол. США, а торгівля послугами – 5287,5 млн. дол. США. Протягом 2016 року двостороння торгівля між

Україною та ЄС зросла на 8,1% у порівнянні з 2015 роком. Експорт товарів та послуг до країн ЄС в 2016 році становив 16448,5 млн. дол. США, а імпорт – 19474,6 млн. дол. США (табл. 1).

млн. дол. США, а основною складовою імпорту були обладнання та механізми, електричне та технічне обладнання (21,1% від загального обсягу імпорту з ЄС); продукти хімічної та суміжних галузей промисловості; мінеральні

Таблиця 1

Торгівля товарами та послугами між Україною та ЄС у 2016 році [3]

Показники	2016 р.	2015 р.	2016/2015	
			млн. дол. США	%
Оборот, всього	90547,5	89231,3	1316,2	101,5
Оборот, ЄС	35923,2	33243,1	2680,1	108,1
Частка в загальному обсязі	39,67%	37,25%		
Загальний експорт	45994,2	46647,9	-653,7	98,6
Експорт до ЄС	16448,5	15287,1	1161,4	107,6
Частка в загальному обсязі	35,76%	32,7%		
Загальний імпорт	44553,3	42 583,4	1969,9	104,6
Імпорт з ЄС	19474,6	17 956,1	1518,9	108,5
Частка в загальному обсязі	43,71%	42,2%		
Загальний торговий баланс	+1440,9	+4064,5	-2623,6	
Сальдо торгівлі, ЄС	-3 026,1	-2 668,9	-357,2	

Серед країн-членів ЄС основними торговими партнерами України в 2016 році були Німеччина (6554,7 млн. дол. США), Польща (5251,4 млн. дол. США), Італія (3437,1 млн. дол. США), Франція (2191,7 млн. дол. США), Велика Британія (2024,6 млн. дол. США) Чехія (1326 млн. дол. США), Румунія (1162,3 млн. дол. США), Австрія (1072 млн. дол. США), Словаччина (1041,6 млн. дол.), Угорщина (2019 млн. дол. США), Нідерланди (1786,3 млн. дол. США), Іспанія (1574,7 млн. дол. США) та Бельгії (827,7 млн. дол. США). Найважливішими цільовими ринками українського експорту товарів та послуг були ринки Польщі (2424,3 млн. дол. США), Італії (2048,4 млн. дол. США), Німеччини (1903,5 млн. дол. США) та Угорщини (1166 млн. дол. США) (табл.2).

В структурі українського експорту переважали промислові товари, сільськогосподарська, видобувна, хімічна продукція. Промислові товари вносять найбільший внесок у торгівлю ЄС товарами з Україною (табл.3).

В свою чергу імпортовано товарів та послуг з ЄС до України в 2016 році на суму 19474,6

продукти; наземне, повітряне та водне перевезення; полімерні матеріали та пластмаси; готові харчові продукти та основні метали та їх препарати (табл. 4).

Товарообіг у сфері послуг між Україною та ЄС в 2016 році склав 5287,6 млн. дол. США, що становить 35,4% від загального обсягу торгівлі послугами України. Обсяг експорту українських послуг до країн ЄС збільшився порівняно з 2015 роком на 3,21% та склав 2950,9 млн. дол. США. Водночас, імпорт послуг з ЄС скоротився на 10,69% і склав 2336,7 млн. дол. США. Серед основних видів експортних послуг були транспортні послуги (54,7% від загальної суми), телекомунікаційні та комп'ютерні послуги (16,3%), послуги з обробки матеріальних ресурсів (11,6%) та бізнес-послуги (7,9%). У той же час в імпорті послуг переважали державні послуги (23,8%), транспортні послуги (21,1%), бізнес-послуги (14,8%), туристичні послуги (10,8%) та фінансові послуги (10,6%).

Серед усіх країн ЄС основними партнерами України в торгівлі послугами в 2016 році були Великобританія (997,5 млн. дол. США), Німеч-

Таблиця 2

Торгівля в товарами між Україною та ЄС в 2016 році [3]

Показники	2016 рік	2015 рік	2016/2015	
			млн дол.	%
Оборот, всього	75 611,4	75 637,1	-25,7	99,96
Оборот, ЄС	30 635,7	28 361,3	2 274,4	108
Частка в загальному обсязі	40,5 %	37,49 %		
Загальний експорт	36 362,8	38 134,8	-1 772	95,4
Експорт до ЄС	13 497,7	13 017,5	480,2	103,7
Частка в загальному обсязі	37,1%	34,13%		
Загальний імпорт	39 248,6	37 502,3	1 746,3	104,7
Імпорт з ЄС	17 138	15 343,8	1 794,2	111,7
Частка в загальному обсязі	43,7%	40,9%		
Загальний торговий баланс	-2 885,8	+632,5	-3 518,3	
Сальдо торгівлі, ЄС	-3 640,3	-2 326,3	-1 314	

Таблиця 3

Товарна структура українського експорту до країн ЄС в 2015-2016 рр. [3]

Товарний код та найменування згідно УКТЗЕД	Експорт (тис. дол. США)		в% до 2015 р
	2016 р	2015 р	
Основні метали та їх препарати (групи 72-83)	3092378,7	3064036,9	100,9
Рослинні продукти (групи 6-14)	2038682,3	2444656,1	83,4
Машини, обладнання та механізми, електричне та технічне обладнання (групи 84-85)	1978829,3	1797301,8	110,1
Мінеральні продукти (групи 25-27)	1453302,6	1477385,3	98,4
Жири та жири тварин або рослин (група 15)	1204266,8	678335,7	177,5
Деревина та вироби з деревини (групи 44-46)	784689,9	713032,6	110,0
Готова продукція харчової промисловості; алкогольні та безалкогольні напої (групи 16-24)	703589,6	762111,2	92,3

чина (812,4 млн. дол. США), Кіпр (476,4 млн. дол. США), Польща (358,5 млн. дол. США) та Австрія (245,7 млн. дол. США). Основними експортерами послуг в Україну в 2016 році були Великобританія (544,4 млн. дол. США), Німеччина (332,5 млн. дол. США), Кіпр (245,7 млн. дол. США) та Польща (134,3 млн. дол. США). Основними імпортерами українських послуг були Німеччина (479,8 млн. дол. США),

Велика Британія (453 млн. дол. США), Кіпр (230,7 млн. дол. США) та Польща (224,1 млн. дол. США) [4].

Зміни у торгівлі є доказом того, що створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі має позитивний ефект. Зростання торгівлі означає зростання робочих місць та зростання економіки. Вже за рік дії значна частина імпортних тарифів ЄС була знижена для

Товарна структура імпорту з ЄС до України в 2016 році [3]

Товарний код та найменування згідно УКТЗЕД	Імпорт (тис. дол. США)		в % до 2015 р.
	2016 р	2015 р	
Машини, обладнання та механізми, електричне та технічне обладнання (групи 84-85)	3624357,3	2663044,9	136,1
Вироби хімічної та суміжних галузей (групи 28-38)	3047277,9	2641600,3	115,4
Мінеральні продукти (групи 25-27)	2603638,8	3480685,4	74,8
Послуги наземного, повітряного та водного транспорту (групи 86-89)	1520614,8	867223,0	175,3
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (групи 39-40)	1365921,2	1283728,2	106,4

українських товарів і в багатьох випадках була зведена до нуля, а український сільськогосподарський експорт отримав тарифні квоти, тобто безмитний експорт сільськогосподарських продуктів визначеної кількості. Проте за увесь експорт, що перевищує встановлені квоти для зазначених сільськогосподарських продуктів передбачена сплата ввізного мита.

З іншого боку, зростання торгівлі залишається все ще помірним. Більш суттєвий приріст торгівлі між Україною та ЄС спостерігатиметься у майбутньому. Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, що передбачено Угодою, має бути повністю реалізовано в період протягом наступних 7 років. Зокрема, український експорт отримає безперешкодний доступ до європейського ринку внаслідок узгодження українських правил та стандартів з нормами ЄС. Така глибока гармонізація законодавства відкриватиме ринок ЄС набагато більше, аніж зменшення тарифів. Однак, це потребуватиме значних зусиль українських органів влади щодо якнайшвидшого проведення реформ.

Угода про асоціацію, включаючи утворення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, є основним інструментом для зближення України та ЄС і встановлює для України рамки модернізації своїх торгових зв'язків та економічного розвитку, шляхом відкриття ринків та гармонізації законів, стандартів та правил у різних секторах. Це допоможе зблизити ключові напрями розвитку української економіки зі стандартами ЄС. З 1 жовтня 2017 року вступили в силу додаткові торгові заходи, спрямовані на збільшення кількості сільськогосподарської продукції, яку Україна може

експортувати до ЄС згідно з Угодою про асоціацію не сплачуючи при цьому митних зборів. Це також прискорює ліквідацію імпорتنних тарифів ЄС на кілька промислових товарів, як це передбачено Угодою про асоціацію [4].

Висновки. Географічні й товарні структурні зміни у зовнішній торгівлі України в цілому мають позитивний характер. Вони відображають переорієнтацію експорту та імпорту на більш розвинений ринок ЄС, що, з одного боку, розширює потенційні можливості для збільшення зовнішньоторговельного обороту, а з іншого – створює певні додаткові перешкоди, а саме: підвищений рівень конкуренції, високі вимоги до якості товарів і послуг, нові процедурні бар'єри, квоти. Аналіз показує, що очікувані зміни у структурі експорту та імпорту в повній мірі ще не відбулися та потенціал української економіки використовується не повністю.

У товарній структурі зберігаються тенденції до експорту Україною переважно сировинних та базових товарів та імпорту з Європейського Союзу промислової, машинобудівної, а також хімічної продукції з більшою часткою доданої вартості. Відповідно, основним завданням українських експортерів є збереження на ринках країн ЄС частки української продукції металургійної та металообробної промисловості. Європейський ринок є перспективним для нарощування обсягів експорту продукції сільськогосподарства за умов наявності відповідних сертифікатів та відповідності стандартам європейського внутрішнього ринку.

Через законодавчі та інституційні зміни, модернізацію та адаптацію підприємства змо-

жуть отримати конкурентні переваги на європейському ринку. Європейський Союз продовжує бути надійним партнером України у цьому процесі. Значна частина допомоги ЄС Україні націлена на сприяння здійсненню реформ, передбачених угодою, які забезпечать надійну, стабільну співпрацю у майбутньому. За останні роки для України склалися позитивні умови для формування нової географічної і товарної структури зовнішньої торгівлі, яка б відповідала сьогоденним реаліям та стратегічним цілям нашої країни. Реалізація цих потенційних можливостей буде залежати, перш за все, від внутрішніх процесів, що відбуватимуться в Україні та швидкості і ефективності здійснюваних реформ.

Література

1. Офіційний сайт Світової організації торгівлі. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s357_e.pdf.
2. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук. – К.: ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2014. – 102 с.
3. Зовнішня торгівля України товарами в 2016 році експрес-випуск / Державна служба статистики України. – 2017. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2017>
4. Офіційний сайт Європейського союзу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eeas.europa.eu/headquarters>.
5. Дзяд О. В. Спільні політики ЄС та їх значення для України / О. В. Дзяд, О. М. Рудік // К.: Міленіум, 2009. – 668 с.
6. Щербата Н. З. Зовнішньоекономічна політика Європейського Союзу в зонах вільної торгівлі: монографія / Н. З. Щербата; Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2011. – 199 с.
7. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>.
8. Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.

References

1. World Trade Organization official website Access mode. https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s357_e.pdf.
2. Assessment of the impact of the Association Agreement / FTA between Ukraine and the EU on the Ukrainian economy: scientific report / ed. VM Heytsa, T.O. Ostashko, L.V. Shinkaruk – K. : DU "Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine", 2014. – 102 p.
3. Foreign Trade of Ukraine by Goods in 2016 Express-Issue / State Statistics Service of Ukraine. – 2017. – [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2017>
4. The official website of the European Union. [Electronic resource] – Access mode: <https://eeas.europa.eu/headquarters>.
5. Dzyad O. V. Common EU Policies and their Importance for Ukraine / O. V. Dzyad, O. M. Rudik // K. : Millennium, 2009. – 668s.
6. Shcherbata N. Z. Foreign Economic Policy of the European Union in free trade zones: monograph / N. Z. Shcherbat; Volyn nats Un-t them. L. Ukrainka. – Lutsk, 2011. – 199 p.
7. The economic component of the Association Agreement between Ukraine and the EU: implications for business, population and public administration. – [Electronic resource] Access mode: <http://www.ier.com.ua>.
8. Trade with the EU within the framework of an in-depth and comprehensive free trade agreement [Electronic resource] – Mode of access: <http://me.kmu.gov.ua>.